

Univerzita Karlova v Praze

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie

Tamara Vespalcová

Analýza potřeb dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie u pracovníků Probační
a mediační služby v Praze

Needs analysis of workers of Probation and Mediation Service in Prague on
further education in the addictology field

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce:

Mgr. et Mgr. Amalie Lososová, Ph.D.

Praha, 2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze dne, 21. dubna 2023

Tamara Vespalcová

Identifikační záznam:

VESPALCOVÁ, Tamara. *Analýza potřeb dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie u pracovníků Probační a mediační služby v Praze*. [Needs analysis of workers of Probation and Mediation Service in Prague on further education in the addictology field]. Praha, 2023. 76 stran, počet příloh 1. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika Adiktologie. Vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Amalie Lososová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Amalii Lososové, Ph.D., za inspirativní vedení, odborné rady, vstřícnost a trpělivost při vzniku této práce.

Dále bych chtěla poděkovat mým kolegům ze střediska Probační a mediační služby v Praze, kteří byli ochotni se zapojit do výzkumu a bez nichž by nemohla tato práce vzniknout.

Velký dík patří i mému muži a dcerám, za jejich pomoc a podporu během celého studia i při psaní této práce.

Abstrakt:

Východiska: Probační a mediační služba (PMS) pracuje s pachateli trestné činnosti, z nichž někteří vykazují také závislostní chování. Závislost pachatele je považována za významný rizikový faktor recidivy trestné činnosti. Dle výroční zprávy PMS dochází od roku 2017 k nárůstu podílu drogové kriminality o 2–3 procentní body ročně, až ke 26 % v roce 2021. Práce se závislými pachateli vyžaduje specifické znalosti a dovednosti.

Cíle: Cílem práce je identifikovat a analyzovat aktuální potřeby dalšího vzdělávání pracovníků PMS střediska Praha v oblasti adiktologie. Dílčím cílem je zjistit, jaký je dle respondentů podíl pachatelů trestné činnosti se závislostní problematikou a jeho srovnání s oficiální statistikou.

Metody: Sběr dat probíhal formou dotazníkového šetření. Výzkumný soubor činilo 32 probačních pracovníků střediska Praha (z celkových 41), kteří byli vybráni metodou totálního výběru, návratnost činila 78 %. Data byla analyzována za využití metod deskriptivní analýzy. Výzkum proběhl za dodržení etických principů.

Výsledky: Všichni pracovníci považují adiktologické znalosti a dovednosti za důležité pro svou práci. Současnou úroveň svých znalostí ohodnotili průměrnou hodnotou 2,82 a dovedností 2,18. Za zcela dostačující své adiktologické znalosti a dovednosti nepovažuje žádný pracovník. Více než polovina pracovníků (53 %) je s nimi spíše spokojeno. Spíše a zcela nespokojeno s úrovní svých adiktologických znalostí a dovedností je 41 % pracovníků. Potřebu dále se vzdělávat v oblasti adiktologie má 94 % pracovníků. Nejvíce upřednostňované byly čtyři formy vzdělávání: Školení a přednášky, Stáže v zařízení, Představení adiktologické služby a Workshopy. Za největší překážky dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie byly označeny vysoké časové a pracovní vytížení (78 %), nedostatek vhodných nabídek (50 %) a vysoká cena kurzů (34 %). 13 % pracovníků se cítí být pro další vzdělávání nedostatečně motivováni. Nejžádanějším tématem dalšího vzdělávání (60 %) byly Motivační rozhovory a Motivace a podpora klienta ke změně.

Odhad pracovníků poukázal na značný podíl klientů se závislostní problematikou, kdy 56 % pracovníků odhadlo, že pracuje se 46 % a více takových klientů. Oficiální statistiky v této oblasti se tak zdají být dlouhodobě podhodnocené.

Závěry: Vzhledem k tomu, že výzkum se zaměřil pouze na pražské středisko PMS, nelze jeho výsledky jednoduše zobecnit na celou ČR. Zájem o ně však projevilo metodické a vzdělávací oddělení, mohou tak posloužit jako podklad pro přípravu dalšího vzdělávání či rozšíření studie na další střediska.

Klíčová slova:

Adiktologie, drogová kriminalita, Probační a mediační služba, vzdělávací potřeby

Abstract:

Background: The Probation and Mediation Service (PMS) deals with offenders of criminal activity, some of whom also have addictive behavior. The addiction of the offender is considered as a significant risk factor for criminal recidivism. According to the PMS annual report, there has been an increase in the proportion of the drug crime by 2–3 percentage points per year since 2017, to 26 % in 2021. Working with addicted offenders requires specific knowledge and skills.

Objectives: The thesis has the objective to identify and analyze the current needs of further education of probation officers of the Prague centre in the field of addictology. The partial objective is to find out how – according to respondents – the proportion of offenders of criminal activity with addiction problems is and its comparison with official statistics.

Methods: The data was collected in the form of a questionnaire survey. The research sample included 32 probation officers from the Prague centre (out of 41 in total). The staff was selected by total sampling method, the return rate was 78 %. The data was analyzed using descriptive analysis method. The research was conducted in accordance with ethical principles.

Results: All staff considered addictology knowledge and skills to be important for their work. They rated their current level of knowledge with an average value of 2,82 and their level of skills with 2,18. No worker considers his or her addictological knowledge and skills to be completely sufficient. More than half of the workers (53%) are rather satisfied with them. 41 % of the workers are rather and not at all satisfied with the level of their addictological knowledge and skills. The need for further education in the field of addictology is expressed by 94 % of staff. Four forms of education were most preferred by the staff: Training and lectures, Internships in the facility, Introduction of the addictology service and Workshops. The biggest obstacles to ongoing education in the field of addictology are high time and work pressure (78 %), lack of suitable offers (50 %) and high prices of the courses (34 %). 13 % of the workers feel poorly motivated for ongoing education. The most requested topics for ongoing education, in which nearly 60 % of the staff expressed interest, are Motivational interviewing and Motivation and support for client to change.

The estimation of the staff indicated a significant proportion of clients with addiction issues, when 56 % of the workers estimated that they work with 46 % or more of such clients. Furthermore, research has shown that the official statistics in this field are underestimated in the long term.

Conclusions: Due to the fact that the research was focused only on the Prague PMS centre, its results cannot be easily generalised to the entire Czech Republic. However, methodological and educational departments have expressed an interest in the results of the research and thus they can be used as a basis for the preparation of ongoing education or broadening the survey to other centres.

Keywords

Addictology, drug criminality, Probation and Mediation Service, educational needs

OBSAH

1 Úvod.....	9
2 Restorativní justice	11
2.1 Pojmy restorativní a retributivní justice.....	11
2.2 Základní principy a přístupy restorativní justice	11
2.3 Kombinace restorativního a retributivního na cestě k naplnění spravedlnosti	11
2.4 Zavádění alternativních postupů v oblasti trestní justice v mezinárodním kontextu	12
2.4.1 Stručná historie zavádění nových alternativních postupů.....	12
2.4.2 Současnost restorativní justice v Evropě	14
3 Systém alternativních opatření.....	16
3.1 Definice a účel alternativních trestů	16
3.2 Alternativní opatření v České republice.....	16
3.2.1 Alternativní tresty	16
3.2.2 Alternativy k potrestání	17
3.2.3 Procesní alternativní opatření	17
4 Trestná činnost související s návykovými látkami	18
4.1 Vztah mezi užíváním návykových látek a kriminalitou.....	18
4.1.1 Kategorie trestné činnosti související s návykovými látkami.....	18
4.1.2 Role léčby a trestu u pachatelů užívajících návykové látky	19
4.1.3 Ochranná léčba a přiměřená omezení a povinnosti	20
4.2 Statistiky trestné činnosti související s návykovými látkami	21
4.2.1 Statistiky drogové kriminality v ČR	21
4.2.2 Statistiky trestné činnosti související s návykovými látkami PMS ČR	22
5 Probační a mediační služba v české republice.....	24
5.1 Historie a vznik Probační a mediační služby.....	24
5.2 Pojmy probace a mediace	24
5.3 Poslání a cíle Probační a mediační služby	25
5.4 Organizační struktura Probační a mediační služby	25
5.4.1 Středisko Praha	26
5.5 Pracovníci Probační a mediační služby.....	26
5.5.1 Úředníci a asistenti Probační a mediační služby.....	26
5.6 Vzdělávání probačních pracovníků.....	26
5.6.1 Vzdělávání a učení dospělých	26
5.6.2 Povinné vzdělávání probačních pracovníků.....	27

5.6.3	Další vzdělávání probačních pracovníků	28
5.7	Práce s klienty	28
5.7.1	Případová práce s pachateli trestné činnosti	29
5.7.2	Práce s riziky a potřebami klienta	29
5.8	Využití poznatků z oblasti adiktologie v Probační a mediační službě	30
5.8.1	Adiktologie a profese adiktologa	30
5.8.2	Profese adiktologa	31
5.8.3	Strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním v ČR.....	31
5.8.4	Způsoby práce s uživateli návykových látek páčhajících trestnou činnost	32
5.8.5	Mezinárodní doporučené postupy pro práci s uživateli návykových látek páčhajících trestnou činnost	34
5.8.6	Práce s adiktologickým klientem v rámci PMS.....	34
5.8.7	Klienti se soudem uloženou povinností	36
5.8.8	Specializace a vzdělávání probačních pracovníků v oboru adiktologie	36
6	Výzkumná část	38
6.1	Cíl práce a výzkumné otázky	38
6.2	Výzkumný soubor	38
6.3	Metody sběru dat.....	40
6.4	Metody analýzy dat.....	42
6.5	Etika výzkumu.....	42
7	Výsledky	43
7.1	Aktuální situace pracovníků PMS Praha.....	43
7.2	Sebehodnocení adiktologických znalostí a dovedností.....	45
7.3	Zájem o další vzdělávání v oblasti adiktologie	51
8	Diskuse	55
9	Závěr	62
	Seznam literatury.....	63
	Seznam tabulek a grafů.....	67
	Přílohy.....	68

1 ÚVOD

Probační a mediační služba (dále jen „PMS“ nebo „Služba“) od svého vzniku v roce 2001 zajišťuje v České republice přípravu, výkon a kontrolu alternativních trestů a opatření. K jejím dalším činnostem patří také mediace, která může pomoci urovnat konflikt mezi pachatelem a obětí již v průběhu trestního řízení. K hlavním cílům PMS patří podpora a pomoc obětem trestných činů a práce s jejich pachateli. Jedná se o sociální práci v oblasti trestní justice, která kombinací kontroly a pomoci vede pachatele k tomu, aby dále nepokračovali v trestné činnosti a udělali ve svém životě změnu. K naplnění svých cílů potřebuje PMS patřičně kvalifikované a vzdělané zaměstnance. Tito její pracovníci, kteří se věnují přímé práci s klienty se nazývají probační úředníci a asistenti (dále jen „probační pracovníci“). K výkonu své práce potřebují široký záběr znalostí a dovedností. Především v oblasti komunikace, práva, sociální práce, ale i v dalších oblastech jako je problematika zadluženosti či závislosti.

Gabrhelíková (2010) a Staněk (2021) ve svých pracích věnovaných využití témat adiktologie v rámci Probační a mediační služby upozorňují na značný rozdíl mezi oficiální statistikou PMS a výsledky dotazníkového šetření mezi probačními pracovníky ohledně počtu klientů se závislostní problematikou. Z výzkumné části obou prací shodně vyplývá, že probační pracovníci nejsou na práci se závislými pachateli nijak specializováni. Dále dle Gabrhelíkové jsou nedostatečné znalosti a dovednosti v adiktologické problematice jedním z výrazných limitů probačních pracovníků při práci se závislými pachateli. Z výzkumu Staňka pak vyplývá, že probační pracovníci pražského střediska hodnotili své znalosti z oboru adiktologie v 59 % jako zcela nebo spíše dostačující. Zbylých 41 % pak bylo svými znalostmi nespokojeno a označily je za spíše nebo zcela nedostačující. Celých 97 % pracovníků uvedlo, že adiktologické znalosti jsou pro jejich práci významné. Zároveň pracovníci uváděli, že by další přísun odborných informací z oblasti adiktologie uvítali, a to především ve formě dlouhodobých stáží, školení a exkurzí do adiktologických služeb. Jako významný limit pro další vzdělávání v této oblasti pracovníci uváděli svou vysokou zatíženost. Závěry těchto prací budou porovnány s výsledky aktuálního výzkumného šetření.

Téma potřeby dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie mě oslovilo z důvodu, že ve své praxi probační pracovnice pozorují v posledních letech nárůst počtu klientů se závislostním chováním.

Výsledky tohoto výzkumu by měly posloužit jako podklad pro přípravu dalšího vzdělávání probačních pracovníků ve středisku Praha, případně jako pilotní studie pro analýzu potřeb v oblasti adiktologie pro celou Probační a mediační službu.

Bakalářská práce pomocí dotazníkového šetření mapuje potřeby dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie u probačních pracovníků střediska PMS v Praze. Cílem této práce je zjistit, zda a nakolik považují probační pracovníci adiktologické znalosti za důležité pro svou práci. Dále pak, zda hodnotí současnou úroveň svých adiktologických znalostí a dovedností za dostačující, či mají potřebu se v této oblasti dále vzdělávat. Identifikovat, kde vidí své silné a slabé stránky a o jaká konkrétní témata dalšího vzdělávání mají největší zájem. Dílčím cílem práce je zjištění, jaký je dle respondentů podíl pachatelů trestné činnosti se závislostní problematikou a jeho srovnání s oficiální statistikou.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část přináší úvod do problematiky restorativní justice, alternativních trestů a práce Probační a mediační služby. Hlavní

zaměření pak je na vztah mezi užíváním návykových látek a kriminalitou, a na možné působení PMS v této oblasti. Pracovníci PMS pro svou práci potřebují specifické znalosti a dovednosti, a to i v oblasti adiktologie. V praktické části práce je popsána využitá metodologie a shrnuty hlavní výsledky realizovaného výzkumu.

2 RESTORATIVNÍ JUSTICE

2.1 Pojmy restorativní a retributivní justice

Odpovědi na otázku, jak dát věci do pořádku, když byl spáchán trestný čin, mohou být dle Kracíka různé (Kracík in Štern, 2010). Dopadnout pachatele a přiměřeně ho potrestat je především role orgánů činných v trestním řízení (dále jen „OČTŘ“). Těmito orgány rozumíme na počátku policii, která pachatele dopadne, zahájí trestní stíhání a trestný čin vyšetří. Dále pak státní zastupitelství, které podá obžalobu, a nakonec soud, který rozhodne o vině a trestu. Tento model nazýváme zjednodušeně retributivní, tedy trestající. Jde v něm tedy především o dopadení, usvědčení a potrestání pachatele. Jak dále Kracík (2010) uvádí, na trestný čin můžeme však nahlédnout i z jiného úhlu pohledu. Tedy ne jako na porušení zákona, respektive útok na stát, ale také jako na sociální událost a konflikt mezi konkrétními lidmi. Tento model, který nazýváme restorativní neboli obnovující, nahlíží na trestný čin a způsobenou škodu jinou optikou.

2.2 Základní principy a přístupy restorativní justice

Za duchovního otce myšlenky restorativní justice je považován Howard Zehr. *„Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Usiluje tak o uzdravení i obnovu vztahů, které trestný čin narušil. Identifikuje způsobené újmy, vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky. Zároveň zapojuje do procesu všechny zúčastněné, kterých se událost dotýká – poškozené, pachatele, členy komunity a společnost.“* (Zehr, 2003, s. 26). Dle Zehra můžeme restorativní justici znázornit jako kruh. Ve středu kruhu je hlavní zaměření restorativní justice, což je náprava zla a způsobených škod. Každá ze čtyř výsečí kruhu pak představuje jeden ze čtyř hlavních prvků: zaměření na škody a potřeby, zaměření na povinnosti a závazky, zapojení zúčastněných stran a využívání procesu participace a spolupráce. Při uplatňování těchto prvků je důležitou hodnotou respekt ke všem zúčastněným. Slovy Zehra: *„Pokud bych měl podstatu restorativní justice vyjádřit jedním slovem, vybral bych právě respekt: respekt ke všem, k těm, kteří se od nás odlišují, i k těm, kteří se jeví jako naši nepřátelé. Hodnota respektu nás upozorňuje na naši vzájemnou propojenost, ale také na naši vzájemnou odlišnost. Respekt od nás vyžaduje vyvažovat zájmy všech stran.“* (Zehr, 2003, s. 25).

2.3 Kombinace restorativního a retributivního na cestě k naplnění spravedlnosti

Zehr (2003) dále uvádí, že oba přístupy mají paradoxně mnoho společného. Oba usilují o ochranu prostřednictvím reciprocity a urovnání stavu. Každý přístup však navrhuje jiné postupy, jak tohoto stavu dosáhnout. Z obou přístupů vyplývá, že poškozenému se má něčeho dostat a pachatel má něco dát. Oba přístupy se shodují i v tom, že má být zachován úměrný vztah mezi spáchaným jednáním a odpovědí na něj. Liší se ale ve způsobu, jak k tomu dospět. Retributivní justice věří, že k nápravě situace dospějeme prostřednictvím újmy a postižení, tedy potrestání pachatele. Tato cesta je však mnohdy kontraproduktivní jak v případě pachatele, tak i poškozeného. Restorativní justice naopak věří tomu, že k nápravě lze dospět prostřednictvím uznání újmy a potřeb poškozeného. Snaží se aktivně podpořit pachatele k převzetí odpovědnosti za své jednání a vede ho k nahrazení způsobené škody a řešení příčin jeho chování. Usiluje

o nápravu prostřednictvím pozitivně definovaných kroků, a tak disponuje potenciálem zohlednit poškozeného i pachatele a pomoci oběma stranám dospět k žádoucím změnám v jejich životě.

Přístupy restorativní justice však není možné použít ve všech případech. „*Některé případy jsou příliš složité či závažné nebo účastníci sporu nechtějí za řešení převzít odpovědnost. Společnost potřebuje systém, prostřednictvím kterého dosáhne co nejspravedlivějšího řešení i v těchto případech.*“ (Zehr, 2003, s. 40). Ve světě justice se pak budeme pohybovat mezi oběma póly, kde budou využívány nástroje obou systémů a proces naplňování spravedlnosti bude pouze částečně restorativní. Budoucnost v kombinaci obou modelů vidí také Kracík (Kracík in Štern, 2010). Uvádí, že využití restorativních programů je v některých případech nemožné. Například pokud se pachatel k trestnému činu nedoznává, není ochoten nést odpovědnost nebo by mohlo setkání s pachatelem přinést oběti další újmu. Oba přístupy se pak mohou vhodně doplňovat.

2.4 Zavádění alternativních postupů v oblasti trestní justice v mezinárodním kontextu

2.4.1 Stručná historie zavádění nových alternativních postupů

Jak uvádí Žatecká (2007), prošla oblast zavádění alternativních postupů do trestní justice v posledních 50. letech ve Spojených státech a v Evropě několika vývojovými epochami:

1. 50. léta 20.století – snaha o humanizaci vězeňských trestů a první pokusy o uplatnění alternativních trestů. Šlo především o podmíněné odsouzení s dohledem a podmíněné propuštění. Služby se zaměřovaly na osobu pachatele a jeho okolí.
2. 60. a 70. léta – prosazování různých terapeutických, sociálních a výchovných opatření. Tato opatření jsou uplatňována formou institucionální péče.
3. Konec 70. a počátek 80. let – hledání nových alternativních postupů pro řešení trestné činnosti zohledňující sociální prostředí. Pro nápravu pachatele nabývalo na významu jeho přirozené sociální prostředí před formou institucionálního zacházení.
4. 80. léta – depenalizační charakter politiky. Obvyklé tradiční tresty nahrazovány alternativními opatřeními a způsoby zacházení. Zavádění odklonů v trestním řízení.
5. 90. léta – současnost – začleňování obětí trestných činů do procesu jako jednu z účastnických stran a zaměření se na nápravu újmy způsobené trestným činem. K tomuto období dle Šterna (2010) patří také hledání inovativních metod spojených se zaváděním nových alternativních trestů. Dále stanovení standardizovaných profesionálních postupů, snaha o mezinárodní spolupráci a sdílení zkušeností. Hledání ukazatelů kvality a efektivnosti práce s pachateli trestné činnosti. Významnou roli ve vývoji hrají v devadesátých letech politické změny v Evropě – pád železné opony a postupné sjednocování Evropy. Také dochází k zavádění alternativního trestu domácího vězení. Tento trest se jako první začal používat ve Velké Británii a Spojených státech. Pro využívání elektronických technologií pro monitorování osob se vžil pro tento druh trestu název *electronic monitoring* – elektronický monitoring (Štern et al., 2010).

Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění (2010) uvádí, že devadesátá léta minulého století přináší také snahy o alternativní opatření

k uvěznění u uživatelů návykových látek (dále jen „NL“). Příslušné orgány nahlíží, že mnozí pachatelé, kteří porušují protidrogové zákony (někdy i mnozí pachatelé dopouštějící se jiných trestných činů), páchají trestnou činnost proto, že jsou sami na návykových látkách závislí. Přichází myšlenka, že léčba závislosti pachatelů je účinnější než vedení trestního řízení a ukládání trestů. Odklon může mít u pachatelů trestných činů souvisejících s NL různou formu. V řadě zemí je proces odklonů pro osoby užívající NL formalizován, jak dále uvádí tato příručka. Tyto „drogové soudy“, jak se obecně označují, tvoří součást trestní justice a uplatňují opatření odklonů. Skupiny pachatelů, jejichž případy jsou projednávány drogovými soudy, se liší. *„Ve Spojených státech amerických, kde vznikl projekt drogových soudů v polovině devadesátých let, byli zpočátku účastníky zejména prvopachatelé¹. V současnosti se většina programů zaměřuje mnohem více na chronické uživatele drog. Podobně v Austrálii jsou drogové soudy určeny pro drogově závislé pachatele s dlouhou historií majetkové kriminality. Tyto drogové soudy představují poslední možnost před uložením trestu odnětí svobody. Namísto uložení trestu odnětí svobody drogový soud nařizuje pachateli komplexní program léčby závislosti a řešení dalších problémů, jimž čelí, a zajišťuje monitoring a podporu pachatele.“* (Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění, 2010, s. 57). Jak uvádějí DeMatteo et al. (2009), podle National of Drug Court Professionals (NADCP) mezi klíčové složky drogového soudu patří průběžná slyšení před soudcem. Slyšení probíhají, aby se přezkoumal pokrok účastníků v průběhu léčby, jejich abstinence a plnění dalších uložených programů a povinností. Soudce je oprávněn reagovat na porušení pravidel v průběhu léčby sankcemi jako jsou slovní napomenutí, písemný domácí úkol, dodatečné uložení dohledu nebo celodenní účast u soudu jako pozorovatel. Naopak při dobré úrovni plnění povinností může soudce udělovat odměny, jako je verbální pochvala, symbolické dárky, osvědčení o plnění či zrušení dohledu. Pokud pachatelé plní své povinnosti a nepáchají další trestnou činnost po celou zákonem předepsanou zkušební dobu, zůstanou bez potrestání a nemají záznam v rejstříku trestů (DeMatteo et al., 2009). Z výzkumů provedených zahraničními autory vyplývá, že drogové soudy úspěšně působí na uživatele návykových látek jak v oblasti motivace pro vstup do léčby, pro zapojení a udržení v léčbě, tak ve snížení míry užívání návykových látek a také pro snížení kriminální recidivy a snížení nákladů trestní justice. Brown (2010) zjistil, že americký nápravný systém je přetížen jedinci trpícími poruchami z užívání návykových látek. Programy soudů pro léčbu drogových závislostí (dále jen „DTC“) jsou přítomny ve více než 1800 jurisdikcích USA jako alternativa k uvěznění. Přínos DTC oproti tradičnímu rozhodování se ukázal především ve snížení užívání návykových látek a opakování trestné činnosti, alespoň v krátkodobém horizontu (Brown, 2010). Marlowe et al. (2011) uvádí, že největší výhody DTC přineslo pachatelům, kteří byli závislí na nelegálních NL a bylo u nich vyhodnoceno vysoké riziko selhání, tedy recidivy trestné činnosti a dalšího užívání NL. Naopak pachatelé drogových trestných činů s nízkým rizikem si vedli stejně dobře nebo i lépe, pokud se od nich nevyžadovalo, aby se dostavovali na kontrolní návštěvy u soudce. Služby DTC se pro tyto pachatele zdají být zbytečné (Marlowe et al., 2011).

Černíková (2014) uvádí, že po vzoru USA pronikl institut drogových soudů i do některých evropských států. Dále ve své práci srovnává přístup české trestní justice k pachatelům drogové kriminality a Belgie, jako země s podobnou demografickou situací a podobným systémem adiktologické péče. Ve většině evropských zemí, včetně Belgie, se zvyšuje počet udělovaných

¹ Prvopachatel – osoba poprvé trestně stíhaná pro trestný čin

alternativních trestů pachatelům, kteří jsou uživateli NL. Za hlavní motiv tohoto trendu je považován předpoklad, že trest odnětí svobody nevede ke snížení kriminality ani ke snížení užívání návykových látek těmito pachateli. Dále uvádí, že specifické drogové soudy, které se zabývají pouze drogovou kriminalitou, jsou pouze jedním ze způsobů, jak uplatnit alternativní přístup v trestním řízení. Stejně principy lze použít v obecném právním systému i bez vytvoření specializovaných drogových soudů (Černíková, 2014).

2.4.2 Současnost restorativní justice v Evropě

Na mezinárodní úrovni působí v současné době v rámci Evropy několik organizací, které mají za cíl propojit členy jednotlivých zemí a spolupracovat při rozvíjení myšlenky restorativní justice a jejího zavádění do praxe. Níže jsou představeny hlavní organizace rozvíjející tuto oblast.

Hlavním představitelem je European Forum for Restorative Justice (EFRJ, 2022) – Evropské fórum pro restorativní justici. Tato mezinárodní organizace spojuje členy působící v oblasti restorativní justice, jako jsou odborníci z praxe, akademici a tvůrci politik v Evropě i mimo ni. Podporuje rozvoj výzkumu, politiky i praxe, aby přístup ke službám restorativní justice byl dostupný pro všechny. Zaměřuje se především na aplikaci restorativní justice v trestních věcech, ale nevyklučuje ani další oblasti jako jsou rodina, škola a komunita. Dbá na dodržování základních hodnot restorativní justice a principů obnovy a dodržování standardů dobré praxe.

Další organizací sdružující členy v oblasti probace je Confederation of European Probation (CEP, 2022) - Konfederace evropských probačních služeb. Jejimi členy jsou zástupci probačních služeb a ministerstev spravedlnosti více než 30 evropských zemí. Cílem této organizace je podporovat sociální začlenění pachatelů prostřednictvím alternativních trestů a opatření. Zavázala se zlepšit úroveň a profesionalitu probace na národní i evropské úrovni. Podporuje celoevropskou spolupráci pořádáním konferencí na aktuální témata v probaci. V rámci Evropy je mnoho rychle se rozvíjejících probačních systémů. CEP shromažďuje informace o těchto systémech, jejich rámcových rozhodnutích a pravidlech a doporučeních Rady Evropy o probaci.

Důležitými publikacemi, které přinesly spolehlivé a aktuální informace o probačních systémech v Evropě se v roce 1981 stala kniha *Probation in Europe – Probace v Evropě* editovaná Cartledgem, Tak a Tomic-Malicem (1981). Později pak v roce 2000 kniha *Probation and Probation Systems: a European perspective – Probace a probační systémy: evropská perspektiva* (van Kaltmouth & Derks, 2000) a v roce 2003 nové vydání *Probace a probační služby v přistupujících zemích EU* (van Kaltmouth et al, 2003). Jedním z nejdůležitějších závěrů těchto knih bylo, že v zemích EU existuje široká škála probačních systémů a že hodně záleží na právním a kulturním zázemí každé země. Brzy po tomto vydání, v roce 2008, van Kaltmouth a Durnescu (2008) editovali nové vydání *Probation in Europe – Probace v Evropě*, které odráží probační systémy v téměř všech evropských zemích, celkem 32 jurisdikcích. Ve většině evropských jurisdikcí znamená probace poskytování vysoce kvalitních informací soudním orgánům, realizaci sankcí a dohled nad pachateli trestné činnosti. Také však dbá na nabídku praktické pomoci těmto pachatelům. Přidávají se i nové trendy jako poskytování podpory obětem, mediace, nové nástroje hodnocení rizik, resocializační programy a další. Od roku 2008 CEP začala zveřejňovat na svých webových stránkách aktualizace *Probace v Evropě*.

Doporučení rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech (2018) je adresováno všem veřejným a soukromým orgánům, které fungují v oblasti trestní justice a které mohou být

schopné využít restorativní justici nebo aplikovat její principy ve své práci. Cílem tohoto doporučení je podnítit členské státy, aby vytvořily a používaly restorativní přístup s ohledem na jejich systémy trestní justice. Prosazuje standardy pro používání restorativní justice v souvislosti s trestním řízením. Dalším jejím cílem je podnítit vývoj inovativních restorativních přístupů u soudních orgánů, trestní justice a orgánů zabývajících se restorativní justicí. Rozvoj restorativní justice podporují OSN, Rada Evropy i Evropská unie. Centrem dění je Evropské fórum pro restorativní justici.

V České republice působí Institut pro restorativní justici (IRJ, 2022), který vznikl, aby dlouhodobě a systémově podporoval zapojení restorativních principů, přístupů a programů do trestní justice. Tento institut iniciuje vznik komunity restorativních odborníků, kteří sdílí své zkušenosti při aplikaci restorativních přístupů jak v teorii, tak v praxi. Dále má také za cíl informovat o kurzech a seminářích či přednáškách k tématu v českém i mezinárodním kontextu. Zaměřuje se i na pořádání vzdělávacích aktivit jako jsou workshopy, semináře a besedy pro odbornou i širokou veřejnost. IRJ spolupracuje např. s těmito partnery: Probační a mediační služba, Česká kriminologická společnost, Mezinárodní vězeňské společenství, EFRJ, Restorative Justice Council, Justiční akademie, Policejní akademie, Akademie vězeňské služby ČR.

Srovnáním systémů probačních služeb v České republice, Francii, Rakousku a Anglii a Walesu se zabývá ve své práci Lavrenčíková (2015). Uvádí, že vyspělé evropské země jako Velká Británie a Francie se svou dlouhodobou tradicí probačních služeb prověřenou praxí, byly vzorem pro vznik mladších probačních služeb v dalších státech včetně České republiky. Probační služby zmíněných evropských zemí lze rozdělit na centrálně organizované: Francie, Česká republika, decentralizované: Velká Británie a soukromé: Rakousko, Nizozemí. Ve všech těchto zemích zajišťují činnosti probačních služeb profesionální probační pracovníci, jejichž příprava na výkon této profese vyžaduje odbornou přípravu. Ve Velké Británii, Francii a Rakousku doplňují profesionální probační pracovníky dobrovolníci. Ve Francii se dobrovolníci uplatňují při léčbě osob závislých na návykových látkách a při umisťování propuštěných z výkonu trestu do soukromých a státních center. Všechny zmiňované probační služby vykonávají probaci a dohlíží na odsouzené při uložení alternativních trestů. Jsou aktivní při odklonech, zejména při podmíněném zastavení trestního stíhání. Vyhotovují i zprávy pro soud, aby mohl vyhodnotit vedení řádného života odsouzených a přístup odsouzených k výkonu uložených trestů, především obecně prospěšných prací a domácího vězení. Náplní jejich činnosti je i mediace a práce s oběťmi trestných činů. Lavrenčíková dále uvádí: *„Ze srovnání zatíženosti českého a francouzského probačního úředníka vyplývá překvapivý závěr, že český probační úředník s cca 80 klienty není kupodivu tak zahlcen prací jako jeho francouzský protějšek. 130 klientů francouzského probačního úředníka je skutečně neuvěřitelných. Rakouských 26-30 klientů na jednoho probačního úředníka je ideálních, v našich podmínkách by to však znamenalo podstatné navýšení počtu probačních úředníků, tedy významné navýšení nákladů státního rozpočtu. Následuje 40 klientů na probačního úředníka ve Velké Británii. Zde je probační úředník v podstatě i speciálně vyškoleným sociálním pracovníkem, který s klientem dlouhodobě a často spolupracuje, ovšem nikoli pouze při výkonu trestu, ale zejména směrem k jeho převýchově s jediným cílem – snížit riziko recidivy.“* (Lavrenčíková, 2015, s. 54). Dle Plachké (2022): *„Sami probační pracovníci uvádějí, že optimální počet klientů v případě dohledu se pohybuje mezi 40-60. V roce 2020 byl průměrný počet případů kontroly výkonu sankcí na jednoho pracovníka 62. Bylo to dáno i celkovým poklesem počtu nových případů, a to i z důvodu pandemie covidu-19. Některá střediska jsou však vytiženější než jiná, a proto v některých případech připadalo na jednoho úředníka i více než 75 případů kontroly sankcí.“* (Plachká, 2022, s. 23).

3 SYSTÉM ALTERNATIVNÍCH OPATŘENÍ

3.1 Definice a účel alternativních trestů

Alternativní tresty začaly být zaváděny do praxe jako reakce na rostoucí kriminalitu, přeplněné věznice a nedostatečnou účinnost trestu odnětí svobody, který často nevedl k nápravě a převýchově pachatelů ani nápravě škod způsobených obětí. Zhruba od 70. let minulého století se zvýšila poptávka po rozšíření spektra trestů, které budou alternativou k uvěznění (Gřivna, Scheinost & Zoubková, 2014).

Pojem alternativní trest není definován v zákoně. Dle portálu Ministerstva spravedlnosti ČR lze v obecné rovině za alternativní tresty považovat všechny tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody. V užším pojetí se pak tyto tresty vymezují podle svého hlavního účelu, tedy, že je nelze uložit současně s trestem odnětí svobody. K využití alternativního trestu by mělo docházet vždy, kdy vzhledem k osobě pachatele i okolnostem případu lze dosáhnout účelu trestu i bez odnětí svobody. Ne vždy totiž musí alternativní trest posloužit lépe než odnětí svobody. Zavedení těchto druhů trestů přineslo do českého právního řádu více možností vhodného způsobu potrestání. Mezi hlavní přednosti alternativních trestů patří snížení finančních prostředků spojených s výkonem trestu, uvolnění věznic a omezení negativních vlivů spojených s uvězněním. Odsouzený není vytržen ze společnosti a nedochází k jeho odloučení od rodiny a nejbližších. Také může pokračovat v dosavadním zaměstnání, čímž se výrazně zvyšuje možnost uhrazení náhrady škody, kterou svým činem způsobil (Alternativní tresty, 2022).

Velkou výhodou alternativních trestů je především to, že u odsouzeného nedojde ke zpřetrhání sociálních vazeb rodinných, pracovních, společenských. Současně mu dává šanci napravit svým jednáním způsobenou škodu, např. obecně prospěšnými pracemi. V zahraniční literatuře jsou pro termín alternativní trest používány také pojmy ekvivalent trestu a opatření vykonávané ve společenství (Štern et al., 2010).

3.2 Alternativní opatření v České republice

Další text věnovaný alternativním opatřením vychází z popisu jejich kategorií, jak je definuje Ščerba (2014).

3.2.1 Alternativní tresty

Dle Ščerby (2014) v užším pojetí můžeme vymezit alternativní tresty podle jejich hlavního účelu, kterým je náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody. Do této kategorie v rámci českého trestního práva spadá trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest a podmíněné odsouzení (včetně podmíněného odsouzení s dohledem). Nemožnost uložení kteréhokoliv z těchto trestů vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody tak podtrhuje jejich alternativní povahu.

3.2.2 Alternativy k potrestání

Alternativy k potrestání představují specifickou kategorii. Soud v tomto případě uzná pachatele vinným ze spáchání trestného činu, avšak neuloží žádný trest. Rozhodnutí o neuložení trestu může mít definitivní či mezitimní² povahu. České trestní právo má k dispozici obě tyto varianty v podobě institutů upuštění od potrestání podle § 46 trestního zákoníku (dále jen „TZ“) a podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 48 TZ.

3.2.3 Procesní alternativní opatření

K nejmladšímu prvku v systému alternativních opatření patří v rámci českého práva procesní alternativní opatření, označované jako odklony v trestním řízení. V důsledku aplikace odklonu dochází k zastavení trestního stíhání, avšak obviněný je zároveň (se svým souhlasem) určitým způsobem sankcionován. Tudíž i odklony lze zařadit do kategorie sankčních opatření. Tyto odklony jsou spojené také s některými výhodami pro osoby poškozené trestnou činností, a jelikož je jejich aplikace významně spojena s prováděním mediace, lze jejich využívání považovat za postup, který ve velké míře respektuje principy restorativní justice (viz výše část 1.1). Za odklony v české trestním právu považujeme podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307 trestního řádu (dále jen „TŘ“) a narovnání podle § 309 TŘ (Ščerba, 2014).

„Účinná aplikace alternativních opatření je z velké části podmíněna dobře fungující, odborně i personálně vybavenou probační službou.“ (Karabec in Derks, 2002, s. 3). Vzniku a činnosti Probační a mediační služby v České republice se budeme věnovat v kapitole 4.

² Předběžnou

4 TRESTNÁ ČINNOST SOUVISEJÍCÍ S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI

„Trestná činnost související s návykovými látkami je pojem, jehož používání doporučuje EMDCCA³ již od roku 2007. Má nahradit všechny dříve používané termíny, včetně v České republice hojně používaného pojmu drogová kriminalita. Důvodem doporučení je snaha o vzájemnou kompatibilitu v rámci různých institucí a států a reálnější zhodnocení rozsahu této problematiky.“ (Gabrhelíková in Kalina, 2015, s. 569).

4.1 Vztah mezi užíváním návykových látek a kriminalitou

Vztah mezi užíváním návykových látek a kriminalitou představuje dle Štefunkové (2011) komplikovaný problém. Výsledky vědeckých studií přinesly poznatek, že ve srovnání s obecnou populací se u pachatelů trestné činnosti vyskytuje ve vyšší míře užívání návykových látek. Na druhou stranu se mezi uživateli návykových látek ve vyšší míře vyskytují osoby páchající trestnou činností. Na vzájemné vztahy mezi návykovými látkami a kriminalitou lze nahlížet různými způsoby:

- užívání návykových látek vede k páčání trestné činnosti,
- páčání trestné činnosti vede k užívání návykových látek,
- páčání trestné činnosti a užívání návykových látek na sebe působí oboustranně,
- na užívání návykových látek a páčání trestné činnosti působí společná příčina,
- mezi užíváním a kriminalitou neexistuje příčinná souvislost (Štefunková, 2011).

4.1.1 Kategorie trestné činnosti související s návykovými látkami

Jak dále uvádí Gabrhelíková (2015), dle EMCDDA (2007) se trestná činnost související s drogami dělí do čtyř kategorií.

- Psychofarmakologicky podmíněná trestná činnost – sem můžeme zařadit trestné činy, které jsou spáchány jako důsledek akutních nebo chronických účinků návykových látek. Mezi látky, které potencují tento typ trestné činnosti a mohou vést k násilí a agresí, patří alkohol, stimulancia a částečně opiáty (v případě stavů souvisejících s rozvíjejícími se abstinenčními příznaky). V praxi jde nejčastěji o trestné činy ublížení na zdraví, loupežná přepadení, sexuální napadení, ale i řadu dalších. Pachatelem tohoto typu trestné činnosti se může stát široké spektrum uživatelů návykových látek, od experimentátorů po problémové uživatele. Do této kategorie jsou řazeny také trestné činy, kdy se uživatel návykových látek – vlivem jejich účinku – stane sám obětí trestné činnosti.
- Ekonomicky motivovaná trestná činnost – páčání trestné činnosti za účelem financování vlastní drogové závislosti. V České republice bychom mezi návykové látky, které jsou spojeny s tímto typem trestné činnosti, zařadili například pervitin a heroin. Jde zpravidla o krádeže v obchodech, vykrádání osobních aut, bytů a sklepů, podvody a zpronevěra, loupeže.
- Systémová trestná činnost – násilné trestné činy páchané v rámci fungování trhů s nelegálními návykovými látkami, jež vycházejí z principu nezákonné povahy trhu. Mohou to být spory o území, trestání podvodů nebo vymáhání dluhů. Pachateli tohoto typu

³ Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost

trestné činnosti mohou být jak osoby, které návykové látky samy neužívají, tak jejich uživatelé.

- Trestná činnost porušující protidrogovou legislativu – zpravidla se jedná o trestné činy držení, přechovávání, pěstování, výroby či dovozu návykových látek a jejich obchodování. Do této kategorie také řadíme trestný čin řízení pod vlivem návykových látek. Souvislost mezi páčáním trestné činnosti a užíváním návykových látek u této kategorie není vymezena vzájemným vztahem, ale konkrétní podobou protidrogové legislativy příslušného státu. Pachateli této kategorie trestné činnosti tak mohou být jak uživatelé návykových látek, tak osoby, které je neužívají.

Gabrhelíková k tomuto konceptuálnímu modelu dodává, že popisuje tzv. ideální typy trestné činnosti. V praxi se jednotlivé typy trestné činnosti mohou prolínat, může se objevit i více typů trestné činnosti u jednoho pachatele v delším časovém období, ale i najednou. Dále zmiňuje, že do vztahu mezi užíváním návykových látek a páčáním trestné činnosti se promítají i další faktory, jako je osobnost, vzorec užívání návykových látek a socio-ekonomická situace uživatele. Znamená to, že ne každý problémový uživatel pervitinu či heroínu se zákonitě musí stát pachatelem ekonomicky motivované trestné činnosti, pokud je jeho socio-ekonomická situace stabilizovaná atp. Tento model přináší ucelený teoretický rámec pro efektivní řešení problematiky této trestné činnosti, který je dobře využitelný jak pro oblast trestní justice, tak pro oblast adiktologie (Gabrhelíková in Kalina, 2015).

V České republice se dle Štefunkové (2011) užívá dělení trestné činnosti, která je způsobena v souvislosti s užíváním drog, na primární a sekundární drogovou kriminalitu.

- Primární drogová kriminalita – trestné činy postihující nakládání s nelegálními NL. Tato skupina se shoduje se skupinou popsanou dle EMCDDA jako trestná činnost porušující protidrogovou legislativu. Dle zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku v platném znění se jedná o tyto trestné činy dle § 283–287 TZ: nedovolená výroba a nakládání s omamnými psychotropními látkami (dále jen „OPL“) a jedy. Přechovávání OPL a jedy. Nedovolené pěstování rostliny obsahující OPL. Výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě OPL a jedy. Šíření toxikomanie.
- Sekundární drogová kriminalita – označujeme tak trestné činy, které nezahrnují přímo nakládání s nelegální NL, ale jsou způsobeny v jiné souvislosti s ní. Zejména trestné činy spáchané pod vlivem návykových látek nebo v souvislosti s potřebou obstarání finančních prostředků na zajištění NL.

Štefunková dále uvádí, že postih neoprávněného nakládání s omamnou a psychotropní látkou prostřednictvím norem trestního práva vyjadřuje zaměření protidrogové politiky státu. Hlavním účelem je pak prostřednictvím trestní represe působit na stranu nabídky a snížit dostupnost nelegálních návykových látek (Štefunková, 2011).

4.1.2 Role léčby a trestu u pachatelů užívajících návykové látky

Jaký má dopad léčba a/nebo trest uložený soudem na pachatele trestné činnosti užívající návykové látky zjišťovali Tomaz et al. (2023). Studie zjistila, že léčba ve srovnání s uvězněním účinněji snižuje užívání návykových látek a recidivu trestné činnosti. Z tohoto důvodu by léčba (případně léčba spojená s uložením trestu nespojeného s odnětím svobody) měla být alternativou k uvěznění a doporučuje její ukládání těm pachatelům trestné činnosti, kteří vykazují znaky

závislostního chování. Dále zmiňuje alternativy k uvěznění, které se zdají být účinnější než jiné, konkrétně: substituční léčbu, terapeutické komunity, psychosociální přístupy, drogové soudy, dohled v rámci probace a podmíněčné propuštění. Účast na léčebných programech snižuje míru recidivy ve srovnání s uvězněním pachatele, a tím se zvyšuje i ochrana společnosti (Tomaz et al, 2023).

Světová zdravotnická organizace a Úřad OSN pro drogy a kriminalitu nabízí ve svém dokumentu Mezinárodní standardy pro léčbu poruch spojených s užíváním návykových látek (2020) doporučené postupy pro práci s uživateli návykových látek v rámci trestní justice. Uvádí, že když se pachatel dostane do kontaktu se systémem trestního soudnictví, je nepravděpodobné, že se mu dosud dostávalo adekvátní léčby jeho poruchy způsobené užíváním NL. Interakce se systémem trestní justice může být tedy příležitostí, jak nabídnout pachateli vhodnou léčbu. Léčba by měla být nabízena jako úplná nebo částečná alternativa k odsouzení nebo potrestání. Dokument dále doporučuje postupy, ve kterých pracovníci trestní justice (policisté, státní zástupci, soudci, probační pracovníci) nabízejí pachateli v průběhu trestního řízení léčbu v kombinaci s odklony či alternativními tresty.

4.1.3 Ochranná léčba a přiměřená omezení a povinnosti

Pokud je trestná činnost spáchána pod vlivem NL nebo v souvislosti s jejich užitím, má soud možnost na tuto skutečnost reagovat také ve formě uložení ochranné léčby (dále jen „OL“) nebo přiměřených omezení a přiměřených povinností (dále jen „POPP“), jak uvádí Staněk (2020).

Jak OL, tak POPP mohou být uloženy i pachatelům, kteří nejsou uživatelé NL. Pro účely této práce se však dále zaměříme především na oblast, která se týká právě pachatelů trestné činnosti, kteří vykazují závislostní chování.

Dle Blatníkové (2019) může soud OL uložit samostatně, vedle trestu, anebo při upuštění od potrestání. Hlavním účelem OL je ochrana společnosti před pachateli, jejichž pobyt na svobodě bez vhodné léčby je v důsledku jejich duševního stavu nebezpečný. Může být vykonáváno na svobodě u poskytovatelů ambulantní zdravotní péče či v psychiatrických nemocnicích, ale též ve věznicích souběžně s výkonem trestu odnětí svobody. Podmínky pro uložení OL jsou upraveny v § 99 odst. 1,2 TZ. OL může mít dvě formy – podle povahy nemoci a léčebných možností soud uloží ochranné léčení buď ústavní, nebo ambulantní. Trestní zákoník ani jiný zákon neupravují, jaké „druhy“ OL lze uložit. Pouze Příloha 8 kancelářského řádu, obsahující přehled spádových oblastí psychiatrických nemocnic, poskytujících ústavní OL, rozlišuje OL psychiatrické, sexuologické, protialkoholní, protitoxikomanické a patologického hráčství. OL obecně trvá, dokud to vyžaduje jeho účel. Ústavní OL trvá nejdéle dvě léta. Není-li v této době léčba ukončena, rozhodne soud před skončením této doby o jejím prodloužení, a to i opakovaně, vždy však nejdéle o další dvě léta. Jinak rozhodne o propuštění z OL nebo o změně ústavního na ambulantní OL (Blatníková, 2019).

POPP mohou být ukládány v rámci odklonů v trestním řízení nebo také spolu s alternativním trestem. Podmíněně odsouzenému, nad kterým byl po dobu trvání zkušební doby vysloven dohled probačního úředníka, může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4 TZ. Smyslem tohoto ustanovení je podpořit vedení řádného života ve zkušební době. Dle Hanzlíkové (2017) je POPP nutno chápat jako součást uloženého trestu. POPP v podstatě představují závažný zásah do práv a svobod jedince učiněný na základě

zákona. Některé z přiměřených povinností jsou zaměřeny také na zájmy poškozeného (povinnost veřejné omluvy či náhrady škody). Jiné se dotýkají osoby pachatele a zohledňují především jeho nápravu, jako například uložení povinnosti podrobit se léčení závislosti na návykových látkách. V trestním zákoníku jsou POPP demonstrativně vyjmenovány. Soud se snaží jejich uložení podchytit konkrétní problémy pachatele, tak aby předešel případné recidivě trestné činnosti. Dodržování POPP je také významným kritériem pro posuzování chování pachatele během zkušební doby podmíněného odsouzení či po dobu některého z alternativních trestů, u nichž lze POPP rovněž uložit (Hanzlíková, 2017).

Podle § 48/4 TZ soud může jako přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uložit zejména:

- a)* podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,
- b)* podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,
- c)* podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle tohoto zákona,
- d)* podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,
- e)* zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,
- f)* zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,
- g)* zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,
- h)* zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek,
- i)* uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,
- j)* veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo
- k)* poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.

4.2 Statistiky trestné činnosti související s návykovými látkami

4.2.1 Statistiky drogové kriminality v ČR

Ze statistiky Policie ČR vyplývá, že v období 2017-2021 má celkový počet registrovaných trestných činů v České republice klesající tendenci. Naproti tomu podíl drogové kriminality, respektive trestných činů spáchaných pod vlivem návykových látek, na celkovém počtu kriminality pozvolna stoupá (tabulka č.1). Zatímco v roce 2017 tento podíl činil 7,3 %, v roce 2021 již stoupl na 10 % (výjimku tvoří pouze rok 2019, kdy podíl klesl na 7,2 %). Policie dále eviduje trestné činy porušující drogovou legislativu. Jejich počet se postupně snižuje a jejich podíl na celkové kriminalitě se pohybuje ve sledovaném období v rozmezí 2,4-2,9 %.

Tabulka č. 1: Podíl drogové kriminality na celkovém počtu trestných činů dle statistik Policie ČR

Rok	Celkem registrováno trestných činů	Spácháno pod vlivem NL	% z celkového počtu tr.č.	Porušení drogové legislativy	% z celkového počtu tr.č.
2017	202303	14601	7,3 %	5599	2,8 %
2018	192405	15322	7,9 %	5465	2,9 %
2019	199221	15532	7,2 %	4819	2,4 %
2020	165525	16450	10 %	4191	2,5 %
2021	153233	15254	10 %	4196	2,7 %

Zdroj: zpracováno na základě zdroje www.policie.cz

Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti vydalo Souhrnnou zprávu o závislostech v České republice v roce 2021 (Chomynová et al., 2022). Dle této zprávy bylo 15 tisíc trestných činů (z celkového počtu 78 tisíc objasněných trestných činů, tj. 16 %), spácháno pod vlivem návykových látek. Z toho 68 % pod vlivem alkoholu a 32 % pod vlivem nealkoholových NL. 3800 osob bylo stíháno, 2800 osob obžalováno a 2500 odsouzeno za tzv. primární drogové trestné činy.

4.2.2 Statistiky trestné činnosti související s návykovými látkami PMS ČR

V roce 2022 byla zveřejněna publikace nazvaná Agendy Probační a mediační služby v letech 2017–2021 (dále jen „Agendy PMS“), která obsahuje informace o případech evidovaných PMS v souvislosti s drogovou kriminalitou za uvedené období.

Mezi drogovou kriminalitu zde řadí trestné činy uvedené v § 274 TZ, § 283–287 TZ a § 360 TZ. Dále případy, kdy byla pachateli uložena povinnost zdržet se užívání alkoholu či jiných omamných a psychotropních látek, podrobit se léčení závislosti na návykových látkách nebo se podrobit namátkovému testování na přítomnost alkoholu či jiných omamných a psychotropních látek v těle. Dále jsou do této kategorie řazeny i případy, ve kterých je klient označen jako závislý nebo problémový uživatel drog a alkoholu a případy se vztahem k drogové trestné činnosti (trestný čin byl spáchán pod vlivem drogy, v jiné souvislosti s drogou nebo za účelem získání drogy). Do drogové kriminality jsou zařazeny i případy, kdy je pachateli uložena ochranná léčba (protialkoholní či protitoxikomanická) nebo probační a resocializační program zaměřený na problematiku užívání alkoholu či jiných omamných a psychotropních látek. Také případy, ve kterých je pachateli uloženo předběžné opatření týkající se zákazu užívat, držet nebo přechovávat alkoholické nápoje a výchovné omezení neužívat návykové látky. Do těchto statistik tedy řadí jak primární, tak sekundární drogovou kriminalitu. Sběr dat probíhal v tomto období prostřednictvím evidence informací v Probačním rejstříku. Za účelem zlepšení kvality dat u případů spojených s drogovou kriminalitou byl dne 15. 2. 2023 vydán Manuál evidence alkoholového a drogového testování a drogové kriminality. Uvedený materiál poskytuje pracovníkům souhrnný přehled informací a definic identifikujících případy, kdy je pachatel či trestný čin spojen s drogovou problematikou.

Dle Agend PMS docházelo mezi lety 2017 a 2020 ke každoročnímu nárůstu počtu případů souvisejících s drogovou kriminalitou. V roce 2020 bylo evidováno 5636 případů týkajících se drogové kriminality. Jednalo se o nejvyšší počet za posledních 5 let. V roce 2021 PMS evidovala

celkem 5340 nových případů spadajících do kategorie drogové kriminality. Oproti roku 2020 se jednalo o pokles o 5,3 %.

Od roku 2017 dochází i k nárůstu podílu spisů spadajících do drogové kriminality na celkovém počtu spisů (tabulka č. 2). V roce 2017 činil podíl drogové kriminality na celkovém počtu spisů 16,9 %. Následně se až do roku 2020 každoročně tento podíl zvýšil o 2–3procentní body. V roce 2021 došlo i navzdory poklesu počtu případů spadajících do drogové kriminality k mírnému zvýšení tohoto podílu na 26 %.

Tabulka č. 2: Podíl drogové kriminality na celkovém počtu spisů

Rok	Nově evidované spisy	Drogová kriminalita	Podíl drog.krim. v %
2017	25437	4299	16,9 %
2018	24223	4736	19,5 %
2019	25122	5612	22 %
2020	22122	5636	25,5 %
2021	20564	5340	26 %

Zdroj: export dat Probační rejstřík AIS PMS 2017-2021

Nárůsty počtu spisů spadajících do drogové kriminality se od roku 2017 projevily na úrovni všech krajů (tabulka č.3). Ve většině krajů je přitom vidět rostoucí trend. Počty nových případů spojených s drogovou kriminalitou kolísaly pouze v Severomoravském kraji. Výjimku z rostoucího trendu zaznamenal také Východočeský kraj⁴, kde od roku 2020 dochází ke snižování nových případů spojených s drogovou kriminalitou. Největší nárůst drogové kriminality v absolutních i relativních číslech zaznamenala za posledních 5 let Praha. V roce 2021 přibylo v Praze o 299 případů drogové kriminality více než v roce 2017. Jednalo se o nárůst o 96,8 % v roce 2021 v porovnání s rokem 2017.

Tabulka č. 3: Počet nových případů spojených s drogovou kriminalitou v rámci soudních krajů

Soudní kraj	2017	2018	2019	2020	2021
Praha	309	461	446	606	608
Středočeský kraj	500	567	671	706	691
Jihočeský kraj	358	388	407	430	420
Západočeský kraj	458	529	672	611	629
Severočeský kraj	576	649	780	787	809
Východočeský kraj	431	467	589	502	488
Jihomoravský kraj	657	728	800	817	822
Severomoravský kraj	1256	1209	1543	1489	1285
ČR	4229	4736	5612	5636	5340

Zdroj: export dat Probační rejstřík AIS PMS 2017-2021

⁴ Východočeský kraj formálně existoval do 1. 1. 2021

5 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA V ČESKÉ REPUBLICE

5.1 Historie a vznik Probační a mediační služby

Z principů restorativní justice vychází při své činnosti také Probační a mediační služba (dále jen „PMS“ nebo „Služba“), která dle Karabce (in Rozum, 2003) byla v roce 2001 v České republice ustanovena pro uplatňování nové trestní politiky v justici. Nové, tzv. komunitní sankce a tresty mají za cíl snížení počtu pachatelů ve vězení, prevenci kriminality, omezování rizik recidivy, motivování pachatele k nápravě škod a zohlednění zájmů a potřeb obětí.

Jak uvádí Štern et al. (2010), vzniku PMS předcházelo v devadesátých letech 20. století revoluční období prosazování alternativních sankcí a probačních a mediačních aktivit. První alternativní institut v České republice byl novelou trestního řádu zaveden roku 1993. Jednalo se o tzv. odklon s názvem podmíněné zastavení trestního stíhání. Tímto byl zahájen proces změn systému trestní spravedlnosti a do tehdejší legislativy byly v roce 1996 zavedeny další dva instituty alternativ. Jednak další varianta odklonu v trestním řízení – tzv. narovnání a dále trest obecně prospěšných prací. V roce 1997 byly novelou trestního zákona přijaty ještě další alternativy – podmíněné upuštění od potrestání s dohledem probačního úředníka a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Celé období vyvrcholilo přijetím zákona o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb., dále jen „zákon o PMS“, který nabyl účinnosti k 1. 1. 2001 (Štern et al., 2010).

5.2 Pojmy probace a mediace

Dle zákona o PMS provádí Probační a mediační služba v rozsahu v něm uvedeném úkony probace a mediace v trestním řízení. Zákon také tyto pojmy přesně definuje.

Probace je podle § 2 odst. 1 zákona o PMS:

- organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“),
- kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody (včetně uložených povinností a omezení),
- sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
- individuální pomoc obviněnému,
- působení na obviněného v tom smyslu, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím obnovil narušené právní a společenské vztahy.

Mediace je podle § 2 odst. 2 zákona o PMS:

- mimosoudní zprostředkování vedoucí k řešení sporu mezi obviněným a poškozeným,
- činnost vykonávaná v souvislosti s trestní řízením směřující k urovnání konfliktního stavu.

Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

5.3 Poslání a cíle Probační a mediační služby

Dle základního dokumentu Pravidla a standardy probační a mediační činnosti vydaného roku 2021 (dále jen „Pravidla a standardy“) je posláním Služby zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností. Dále také organizace a zajištění efektivního a důstojného výkonu alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality.

Cílem probační a mediační činnosti je:

- zprostředkovat účinné a společensky prospěšné řešení konfliktů spojených s trestnou činností
- poskytnout pomoc obětem trestné činnosti
- podporovat pachatele v jejich začlenění do společnosti a v procesu ukončení páčání trestné činnosti
- zajistit výkon alternativních trestů a opatření
- poskytovat relevantní podklady pro rozhodování orgánů činných v trestním řízení
- podílet se na prevenci trestné činnosti

Probační a mediační služba má tedy tři hlavní cíle:

1. integrace pachatele,
2. participace oběti,
3. ochrana společnosti.

Pachatelé, oběti a další osoby zasažené trestným činem se mohou obracet na Službu a požadovat výkon probační a mediační činnosti nebo poskytnutí pomoci obětem trestných činů v souladu se zákonnou úpravou činnosti Služby, jejím posláním a kompetencemi.

Služba podporuje a realizuje multidisciplinární spolupráci se soudy, státními zastupitelstvími, Policií České republiky, Vězeňskou službou České republiky, orgány sociálního zabezpečení, orgány sociálně-právní ochrany dětí, školami a školskými zařízeními, neziskovými organizacemi, registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi, obecními úřady a dalšími organizacemi, jejichž činnost souvisí s výkonem probační a mediační činnosti (Pravidla a standardy, 2021).

Základní informace o probační a mediační činnosti, o Službě, o výsledcích její činnosti a další informace potřebné pro pachatele i oběti trestné činnosti, včetně kontaktních informací, jsou veřejně přístupné na webových stránkách Služby.

5.4 Organizační struktura Probační a mediační služby

Organizaci Služby upravuje § 3 zákona č. 257/2000, o PMS. Zde je uvedeno, že v čele Služby je ředitel, který zajišťuje její chod po stránce personální, organizační, hospodářské, materiální a finanční. Jmenuje a odvolává jej ministr spravedlnosti.

Plnění úkolů Služby ve vztahu k OČTŘ pak zajišťují její střediska, která působí v sídlech okresních soudů, která jsou současně sídly krajských soudů nebo Městského soudu v Praze. V ČR v 8 soudních krajích působí v současné době 74 středisek a 2 detašovaná pracoviště s působností v rámci soudního okresu. Středisko lze dále dle potřeby členit na oddělení. Podrobnosti pro

vytváření středisek a jejich vnitřní organizaci upravuje Statut Probační a mediační služby ČR (dále jen „Statut“), který vydalo Ministerstvo spravedlnosti a Organizační řád Probační a mediační služby (dále jen „Organizační řád“), jako základní předpis provádějící Statut.

Dle Organizačního řádu jsou střediska Služby základním článkem pro výkon probačních a mediačních činností. V čele střediska stojí vedoucí střediska. Jednotlivá střediska se dále mohou členit na oddělení. Tato oddělení jsou zřizována v případě potřeby na návrh vedoucího střediska, prostřednictvím krajského vedoucího, příkazem ředitele. V čele oddělení stojí vedoucí oddělení.

5.4.1 Středisko Praha

Středisko Praha je největším střediskem Služby. V čele střediska Praha stojí vedoucí střediska, který disponuje všemi oprávněními i povinnostmi krajského vedoucího. Středisko Praha se dále člení na:

- oddělení obecně prospěšných prací
- oddělení probace
- oddělení parole a domácího vězení
- oddělení pro mládež
- oddělení zprostředkování řešení konfliktu a pomoci obětem trestných činů
- oddělení elektronického monitoringu Praha a Středočeský kraj

5.5 Pracovníci Probační a mediační služby

5.5.1 Úředníci a asistenti Probační a mediační služby

Postavení probačních úředníků a asistentů vymezuje zákon o PMS ve svém § 6. Uvádí, že úkoly Služby plní v rámci jejích středisek v pracovním poměru zaměstnanci státu ve funkcích úředníků nebo asistentů.

Úředník musí být bezúhonný, svéprávný a musí mít vysokoškolské vzdělání v oblasti společenskovědní získané ukončením studia v magisterském studijním programu a odbornou zkoušku, kterou mu středisko umožní vykonat po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky PMS.

Asistentem se může stát bezúhonná, svéprávná fyzická osoba starší 21 let se středoškolským vzděláním v oboru společenskovědním. Asistenti mají také povinnost absolvovat specializační vzdělávací kurz zakončený zkouškou.

5.6 Vzdělávání probačních pracovníků

5.6.1 Vzdělávání a učení dospělých

Průcha (2014) rozlišuje tři základní typy vzdělávání a učení dospělých:

- Učení ve formálním vzdělávání – učení realizované zpravidla ve školách.
- Učení v neformálním vzdělávání – součást celoživotního vzdělávání dospělých, realizované zpravidla ve vzdělávacích zařízeních podniků, firem a institucí.
- Informální vzdělávání – probíhá v každodenních situacích běžného života.

Dle Průchy se v postojích dospělých ke vzdělávání prolínají tři psychologické charakteristiky, které lze obtížně odlišit: motivace – zájem – potřeba. Rozdíl mezi nimi pak vnímá především v intenzitě a trvalosti vztahu subjektu k nějakému vnějšmu objektu či jevu. Krátkodobý zájem se pak může transformovat do motivace a pak případně až do vzdělávací potřeby.

Vzdělávací potřeby subjektu popisuje Průcha jako stavy prožívání či pociťování nedostatku něčeho, co subjekt postrádá, co se mu jeví jako ideál, jenž může být dosažen prostřednictvím nějaké formy vzdělávání. Zjišťováním a popisem vzdělávacích potřeb se zabývá andragogická teorie jak ve vztahu k individuálním a skupinovým potřebám, tak zejména k podnikovému a profesnímu vzdělávání (Průcha, 2014).

Pro účely této práce jsou významné především vzdělávací potřeby profesních skupin. Jsou to vzdělávací potřeby typické pro některé kategorie zaměstnanců, respektive pro některé profese. Průcha (2014) dále uvádí, že profesní vzdělávání by mělo pro maximální pozitivní efekt být založeno na přesné analýze potřeb příslušných pracovníků.

5.6.2 Povinné vzdělávání probačních pracovníků

Úředníci a asistenti jsou dle zákona o PMS povinni se dále vzdělávat a prohlubovat si své odborné znalosti. Rozsah a obsah kvalifikačního vzdělání a odborné zkoušky pro úředníky a obsah specializačního kurzu pro asistenty Služby stanoví Statut. Statut pak upravuje vzdělávání pracovníků Služby ve svém oddílu III. Čl. 6 a 8.

Vzdělávání uchazečů o funkci úředníka a vzdělávání úředníků zahrnuje základní kvalifikační a další odborné vzdělávání. Základním kvalifikačním vzděláváním je absolvování kvalifikačního vzdělávacího programu zakončeného odbornou zkouškou, která je kvalifikačním předpokladem pro výkon funkce úředníka. Kvalifikační vzdělávací program v délce dvanácti měsíců zahrnuje teoretickou výuku a praktickou přípravu v oblasti práva, společenských disciplín, sociální práce a komunikačních dovedností. Další odborné vzdělávání zahrnuje zejména účast na odborných seminářích a kurzech za účelem udržování a prohlubování znalostí.

Vzdělávání asistentů zahrnuje specializační kurz a další odborné vzdělávání. Specializační kurz v délce šesti měsíců se zakončuje ověřením získaných znalostí. Zahrnuje teoretickou výuku a praktickou přípravu v oblasti práva, společenských disciplín, sociální práce a komunikačních dovedností. Další odborné vzdělávání zahrnuje zejména účast na odborných seminářích a kurzech. Asistent může v rámci dalšího vzdělávání dosáhnout užší specializace.

V rámci zkušební doby absolvuje nový zaměstnanec adaptační kurz, který je již součástí kvalifikačního či specializačního kurzu. Kurz je rozdělen na úvodní část a tři odborné části. První odborná část se věnuje základním principům sociální práce v trestní justici a konkrétním metodickým pokynům pro výkon odborných agend. Druhá část je věnována drogové problematice a práci se závislými osobami a testování na přítomnost návykových látek v organismu. Poslední třetí část tvoří vzdělávání zaměřené na Agendový informační systém a práci s ním.

5.6.3 Další vzdělávání probačních pracovníků

Povinnost probačních pracovníků Služby se dále vzdělávat a prohlubovat si své znalosti je stanovena zákonem o PMS.

Dle Konceptce rozvoje probace a mediace do roku 2025 (2017) je důležitou součástí osobního rozvoje zejména další vzdělávání pracovníků, které prohlubuje specializaci odborných zaměstnanců středisek pro výkon odborných činností. Cílem Služby je přijímat a následně udržet vysoce odborné a motivované pracovníky. K tomu je třeba podporovat pracovníky tak, aby mohli svou odbornost rozvíjet. Služba hodnotí, že má fungující systém interního kvalifikačního vzdělávání odpovídajícího zákonu o PMS. Dle Konceptce bude tento systém dále rozvíjen a důraz bude kladen i na meziresortní a další vzdělávání. Statut uvádí jako další odborné vzdělávání účast na seminářích a kurzech.

Více odborný rozvoj zaměstnanců Služby upravuje interní materiál Pokyn o vzdělávání ze dne 11. 11. 2011. Tento pokyn v § 2 rozděluje vzdělávací aktivity na tři oblasti. Jako první jsou uvedeny vzdělávací aktivity, které zajišťuje Služba a jsou pro většinu zaměstnanců povinné. Účast na těchto aktivitách je povinná a je považována za výkon práce. Náklady na účast zaměstnanců hradí Služba. Druhá možnost jsou vzdělávací aktivity, které nezajišťuje Služba a účast na nich je nepovinná, respektive je zpravidla realizována na žádost zaměstnance nebo na základě nabídky pořadatele vzdělávací aktivity. Vedle uvedených možností je současně povinností všech zaměstnanců si samostatně průběžně udržovat, obnovovat, prohlubovat a doplňovat svou kvalifikaci. Na stanovování vzdělávacích cílů pro probační pracovníky spolupracuje metodické a vzdělávací oddělení.

Co se týče vzdělávacích aktivit, které nezajišťuje Služba, může sám zaměstnanec navrhnout svou účast na vzdělávací aktivitě a současně požádat o podporu ze strany Služby. Tato podpora může být poskytnuta uhrazením nákladů na tuto vzdělávací aktivitu nebo přiznáním platu po dobu účasti na vzdělávací aktivitě, či přiznáním pracovní úlevy (pracovní volno s náhradou platu na přípravu na zkoušky).

Dále může zaměstnanec Služby čerpat za účelem samostudia mimo pracoviště studijní volno v rozsahu jednoho pracovního dne v kalendářním roce (Pokyn o vzdělávání, 2011).

5.7 Práce s klienty

Pojem klient je ve Službě používán ve dvou významech, jednak pro označení pachatele trestné činnosti, ale také pro oběti a poškozené.

Pravidla a standardy uvádí, že pracovník Služby jedná se všemi klienty s respektem, důstojně a transparentně. Jasně a srozumitelně předává informace o své roli, oprávněních, o trestním řízení, povinnostech pachatelů a právech obětí a další informace vztahující se k činnostem v kontextu trestního řízení. Pracovník Služby vykonává činnosti, pro které má potřebnou kvalifikaci, a jedná v souladu se stanovenými pracovními postupy.

Probační a mediační činnosti vykonává pracovník bez předsudků a bez zvýhodňování či znevýhodňování osob, na které je výkon jeho činnosti zaměřen.

Pracovník zachovává mlčenlivost o věcech, které se dozvěděl v souvislosti s výkonem své funkce a postupuje v souladu s legislativní úpravou ochrany osobních údajů (Pravidla a standardy, 2021).

5.7.1 Případová práce s pachatelem trestné činnosti

Pracovník Služby se při práci s pachatelem trestné činnosti zaměřuje na podporu procesu vedoucího k ukončení páchaní trestné činnosti. Usiluje o navázání a udržení angažovaného profesionálního vztahu s pachatelem a využívá své komunikační dovednosti, asertivitu i důslednost. Aplikuje postupy, jejichž principem je aktivizace a motivace pachatele, jeho podpora v dosahování změn a sledování plnění stanovených cílů.

Pracovník Služby vyjadřuje respekt k pachateli jako k lidské bytosti a upřímný zájem o jeho problémy, snahu o odhalení příčin trestné činnosti i jiných souvisejících problémů a nabízí možné cesty k jejich řešení. Přitom využívá kontrolní nástroje a vede pachatele k odpovědnosti za trestné jednání, k uvědomění si jeho důsledků a aktivní nápravě způsobené újmy.

Pracovník seznamuje pachatele s cíli své práce, v případech stanovených interními metodickými pokyny vytváří písemný plán spolupráce, např. probační plán dohledu. Do tvorby plánu zapojuje pachatele a v co nejširší míře dbá na oprávněné zájmy oběti. Plán pravidelně vyhodnocuje a reviduje (Pravidla a standardy, 2021).

5.7.2 Práce s riziky a potřebami klienta

Probační pracovníci při své práci s pachatelem průběžně shromažďují a vyhodnocují důležité informace pro analýzu rizik a potřeb. Rozlišují rizika recidivy a újmy, statické⁵ a dynamické⁶ faktory, důsledně ověřují potřebné informace. Na základě analýzy těchto rizik a potřeb volí adekvátní způsoby práce a průběžně vyhodnocují jejich účinnost. Zpracovávají výsledky analýzy rizik a potřeb pachatele do zpráv pro orgány činné v trestním řízení. Usilují o eliminaci či zmírnění rizik s cílem nápravy pachatele a ochrany společnosti (Pravidla a standardy, 2021).

Institut pro kriminologii a sociální prevenci se ve svém výzkumu z roku 2016 zabýval probací jako efektivním nástrojem snižování recidivy. Výzkum zjistil, že probační pracovníci se ve své praxi setkávají s většinou faktorů, o nichž kriminologické výzkumy hovoří jako o významných příčinách recidivy. Nejčastěji se podle nich jedná o vliv nealkoholových návykových látek a alkoholu, slabé motivace klientů vést řádný život a dluhů a nezaměstnanosti. Možnost účinné intervence vidí pracovníci pak především tam, kde současně vnímají tyto nejčastější příčiny recidivy. Pro svou práci dle výzkumu využívají většinu metod a technik, doporučených metodickými standardy PMS. Výzkum potvrdil důležitost odborné přípravy, během níž si probační pracovníci osvojují důležité znalosti a dovednosti. Za odbornou přípravu je považován především ze zákona povinný kvalifikační či specializační kurz a dále pak další vzdělávání a školení, které potřebné znalosti a dovednosti prohlubuje (Tomášek et al., 2016).

Metodicky upravuje práci s riziky a potřebami klienta Služby Manuál hodnocení rizik a potřeb (2016). Jeho cílem je přiblížit oblast, která je těžištěm případové práce probačního pracovníka napříč všemi agendami. Cílem mapování a vyhodnocení rizik a potřeb je posouzení osoby pachatele s přihlédnutím k potřebám a zájmům oběti. Na jeho základě pracovník plánuje a organizuje strategii další práce s pachatelem s cílem snížit pravděpodobnost dalšího opakování

⁵ Statické faktory jsou neměnné, např. pohlaví, věk.

⁶ Dynamické faktory lze ovlivnit nebo změnit, např. bydlení, zaměstnání, vzdělání, sociální kontakty, užívání návykových látek.

trestné činnosti a selhání při výkonu alternativního trestu. Dále usiluje o minimalizaci rizika újmy oběti i společnosti.

Jako jeden z významných rizikových faktorů uvádí tento manuál závislost pachatele. Považuje ji za jeden z nejčastějších spouštěcích mechanismů trestného jednání a výrazný faktor zvyšující míru všech rizik. Jako zásadní pracovní postup je určeno, že pracovník zjišťuje případné závislosti pachatele a jeho motivaci k řešení či již provedené kroky k její léčbě. Jako faktory zvyšující rizikovost je uvedena pravidelná konzumace velkého množství alkoholu, drog nebo provozování hazardních her bránící vedení normálního života. Dále závažné dopady závislosti (nemoc, dluhy, ztráta zaměstnání a zázemí aj.) a také neléčená závislost na návykových látkách nebo gamblingu, problémové užívání drog, zneužívání předepsaných léků, popř. jejich kombinace s alkoholem (Manuál hodnocení rizik a potřeb, 2016).

Pro další postupy pro práci se závislími pachateli pak odkazuje na Metodický pokyn pro práci se závislími osobami (2022).

5.8 Využití poznatků z oblasti adiktologie v Probační a mediační službě

5.8.1 Adiktologie a profese adiktologa

Adiktologii dle Kaliny (2015, s. 27) chápeme jako „transdisciplinární obor zaměřující se na prevenci, léčbu a výzkum užívání návykových látek a jiných forem závislostního chování“. Zabývá se také dopady závislosti na jedince a společnost a na sociální reintegraci osob, které v důsledku takových forem chování strádají. Přímé práci s pacientem či klientem se pak věnuje „klinická adiktologie“. Jedná se o léčbu v širším slova smyslu, kam patří nejen medicínské služby, ale všechny specializované služby. Jedná se o služby medicínské i nemedicínské, zdravotní i zdravotně – sociální, které jsou poskytovány současným nebo bývalým uživatelům návykových látek a jejich rodinám a blízkým v souvislosti s jejich závislostním chováním.

Na tomto místě je ještě třeba také zmínit pojem závislost. Dle Jeřábka (2015) se závislostí v adiktologii rozumí především závislost na psychoaktivních (návykových) látkách a procesech. Terminologie rozlišuje úzus NL, což je jednorázové nebo i opakované užívání NL, které však nevede k významnému poškození uživatele. Dále škodlivé užívání NL – abúzus či problémové užívání, kde již dochází k tělesnému a psychickému poškození uživatele a k narušení jeho vztahů s okolím. A nakonec syndrom závislosti jako vyústění abúzu. Závislost může mít také různá diagnostická kritéria. Podle MKN-10⁷ je syndrom závislosti soubor fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, kdy užívání nějaké látky má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si dříve cenil více. Definitivní diagnóza závislosti by se měla stanovit pouze tehdy, pokud během posledního roku došlo ke třem nebo více z následujících kritérií:

- Silná touha užívat látku
- Potíže v kontrole užívání látky (začátek užívání, ukončení, množství látky)
- Somatický odvykací stav (tělesné abstinenční příznaky projevující se po neuzžití)
- Nárůst tolerance (pro stejný účinek dochází k postupnému navyšování látky)

⁷ Mezinárodní klasifikace nemocí a souvisejících zdravotních problémů. Klasifikaci zpracovává World Health organization. MKN-10 je používán v České republice.

- Zanedbávání jiných zájmů (užívání látky se stává prioritou)
- Pokračování v užívání přes škodlivé účinky (pokračování v užívání látky i přes zdravotní, psychické a sociální obtíže).

Syndrom závislosti může být přítomen pro jednu i více látek, nebo pro třídu látek (opioidy). Diagnostická kritéria syndromů závislosti na jednotlivých třídách NL nejsou podle MKN-10 odlišena (Jeřábek, in Kalina, 2015).

5.8.2 Profese adiktologa

Zákon č. 96/2004 Sb. o nelékařských zdravotnických povoláních stanovuje, že dle § 21aa se za výkon povolání adiktologa považuje činnost v rámci preventivní, léčebné a rehabilitační péče v oboru adiktologie, to je prevence a léčba závislostí na návykových látkách a dalších závislostí. Kvalifikaci adiktologa lze získat absolvováním bakalářského studijního programu Specializace ve zdravotnictví: Adiktologie.

Na webových stránkách Kliniky adiktologie je uvedeno, že absolvent bakalářského studia adiktologie může najít uplatnění ve vlastní adiktologické praxi, v preventivních programech užívání NL, ve službách pro uživatele NL, ve veřejné správě koordinující systém péče o uživatele NL a prevenci rizikového chování. Také však v jakémkoliv multidisciplinárním týmu, který se zabývá řešením problémů spojených s užíváním NL v různých prostředích jako: nízkoprahová zařízení pro uživatele NL, terapeutická komunita, zařízení sociálních služeb, zařízení speciálního školství, vězeňská služba, policie, soukromý sektor (Bakalářské studium adiktologie – Klinika Adiktologie, n.d.). Pro absolventy magisterského stupně vzdělání oboru adiktologie se pak uplatnění rozšiřuje ještě na: oblast výzkumu a vzdělávání, manažerské a koordinační pozice a následné doktorské studium při stávající práci. Navazující magisterské studium rozšiřuje znalosti absolventa, nikoli zdravotnické kompetence (Magisterské studium adiktologie – Klinika adiktologie, n.d.).

Příkladem využití profese adiktologa v oblasti represe a trestní justice je Vězeňská služba České republiky (dále jen „VSČR“), která od roku 2016 zřídila pozici adiktologa. Adiktolog působící ve vězení poskytuje stejné intervence a odbornou péči, která je poskytována klientům adiktologických služeb mimo věznic. Dle výroční zprávy VSČR za rok 2021 (2022) je podíl problémových uživatelů drog na celkové populaci vězňů přibližně 30 %. V 10 věznicích bylo v roce 2021 umožňováno absolvování dobrovolné léčby, soudně nařízené OL bylo možné realizovat ve třech věznicích. V 10 věznicích byla poskytována substituční léčba a detoxifikace a ve 3 věznicích byla funkční bezdrogová zóna s terapeutickým zacházením. Ve všech věznicích byly zřízeny poradny drogové prevence poskytující především poradenství a informace. VSČR spolupracovala také s nestátními a neziskovými organizacemi poskytujícími adiktologické služby klientům ve vězení. Adiktologickou péči ve věznicích poskytovalo v roce 2021 celkem 13 adiktologů – zaměstnaných ve věznicích (Výroční zpráva VSČR, 2022).

5.8.3 Strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním v ČR

Sekretariát rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky vydal v roce 2019 dokument Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027. Tato strategie v oblasti závislostního chování je na národní úrovni realizována ve spolupráci se zástupci

orgánů veřejné správy na všech úrovních. V následující části je popsáno, jakou roli v této strategii má Ministerstvo spravedlnosti a také organizačně podřízená PMS: „*Ministerstvo spravedlnosti odpovídá za tvorbu legislativních návrhů v oblasti trestního práva. Vytváří podmínky pro činnost soudů a státních zastupitelství ve věcech týkajících se drogové trestné činnosti. Zabezpečuje profesní vzdělávání soudců, státních zástupců a pracovníků Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby. Resortu je organizačně podřízena Vězeňská služba ČR a Probační a mediační služba. Vězeňská služba ČR poskytuje nebo zajišťuje odbornou péči osobám s adiktologickou poruchou ve výkonu vazby (včetně služeb prevence, léčby a minimalizace rizik a pomoci odpovídající péči poskytované v rámci komunity), osobám ve výkonu zabezpečovací detence a osobám ve výkonu trestu odnětí svobody. Současně realizuje opatření k zabránění průniku drog do vězeňských zařízení. Probační a mediační služba vykonává dohled nad obviněnými, obžalovanými nebo odsouzenými, kontrolu výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení (např. zdržet se užívání omamných a psychotropních látek, alkoholu aj.) a poskytuje klientům individuální pomoc (např. kontakty na psychologické, psychiatrické a psychoterapeutické služby, K-centra a další služby závislým). Resort podporuje a koordinuje systémové projekty provazující penitenciární péči s postpenitenciární péčí, včetně péče o osoby s adiktologickou poruchou.“ (Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027, 2019, s. 33)⁸.*

5.8.4 Způsoby práce s uživateli návykových látek páčajících trestnou činnost

Dle Gabrhelíkové (2015) lze při práci s uživateli návykových látek, kteří páchají trestnou činnost související s drogami, možné využít široké spektrum metod a přístupů práce, které adiktologie nabízí. Ze standardních adiktologických postupů zdůrazňuje metody motivačních rozhovorů a prevence relapsu.

První uvedenou metodu motivačních rozhovorů popisuje Soukup (2015) jako na klienta orientovaný poradenský přístup, zaměřený tak, aby pomohl klientům řešit jejich ambivalenci⁹ a podpořil jejich vnitřní motivaci ke změně chování. Může jít jak o změny zásadní, týkající se nástupu do léčby či o změny drobnější, jako je zjištění otevírací doby úřadu a vyřízení si sociálních dávek. Využívání motivačních rozhovorů přesahuje oblast léčby závislosti, kde původně vznikly a využívají se i v jiných oblastech jako například nápravná zařízení, práce s mladistvými, praktické lékařství, psychiatrie, koučování (Soukup in Kalina, 2015, s. 316). Druhou z těchto metod je prevence a zvládání relapsu, kterou podrobněji vysvětluje Pavlovská (2015). Uvádí, že jednotná definice pojmu „relaps“ neexistuje. Můžeme ho vnímat například jako přerušení procesu změny nebo jako návrat k dřívějšímu závislostnímu chování, po pokusu toto chování ukončit či redukovat. Za úkol adiktologických služeb pak považuje další práci s tématem relapsu a jeho prevenci. Dále pak vedení klientů k osvojení mechanismů, které využijí ke zvládnutí rizikových situací během léčby i při doléčování (Pavlovská in Kalina, 2015, s. 480–490).

⁸ Národní strategie byla projednána Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky dne 26. března 2019 a dne 13. května 2019 ji schválila vláda ČR usnesením č. 329.

⁹ Ambivalence (z lat. ambo, oba a valeo, platit) chápána jako vnitřní rozpolcenost. Do psychologie zavedl E. Bleuler roku 1910 jako označení pro stav, kdy člověk má současně zcela protichůdné pocity.

Gabrhelíková (2015) ještě nabízí další přístupy a metody vhodné pro práci s uživateli návykových látek páchajících trestnou činností:

1. **Včasná diagnostika** – pokud dojde k navázání spolupráce s klientem co nejdříve po zahájení trestního stíhání, je velká šance, že se to odrazí na tzv. předjednání¹⁰ a následně uložení vhodného trestu. Ve Velké Británii drogoví poradci pracují přímo na policejních stanicích a mohou nabídnout své služby klientům krátce po obvinění. V České republice neexistuje na straně trestní justice, ale ani na straně adiktologie, systémový přístup pro včasnou diagnostiku uživatelů návykových látek, kteří páchají trestnou činností související s drogami. V současných podmínkách je proto včasná diagnostika bohužel závislá spíše jen na iniciativě jednotlivců z řad adiktologů či pracovníků trestní justice.
2. **Nucená léčba** – v odborné veřejnosti se stále objevují názory, že nucená léčba není účinná a efektivní. Někteří odborníci tomuto názoru oponují a vnímají ji jako možnost ve smyslu pomoci zvnějšku, když klient sám ještě nemá dostatečnou vnitřní motivaci. Silný tlak z rodiny, zaměstnání, z trestní justice může dovést léčebný proces k cíli i přes mnohá úskalí. V České republice může mít nucená léčba formu ochranného léčení, a to v podobě ambulantní či ústavní. Další možností je uložení tzv. přiměřeného omezení nebo povinnosti, kde je specifikována povinnost klienta podstoupit léčbu závislosti, a může být uloženo vedle řady alternativních trestů.
3. **Práce s nedobrovolným klientem** – základní charakteristikou práce s nedobrovolným klientem je, že klient sám není motivován pro spolupráci. O tom, že si má nechat pomoci, rozhodl někdo jiný. Odborníci v trestní justici jsou na práci s nedobrovolnou klientelou specializováni, na rozdíl od adiktologů, kteří si naopak na dobrovolnosti spolupráce s klienty často zakládají. Pro práci s nedobrovolnými klienty jsou doporučovány některé základní principy. Je to například jednoznačné vymezení role pracovníka a klienta na začátku i v průběhu spolupráce. Stejně tak i jednoznačné vymezení povinností pracovníka vůči klientovi a vůči represivním orgánům. Společné vymezení vzájemných pravidel a jejich průběžná revize. Otevřené zacházení s informacemi týkajícími se klienta. Navázání kontaktu se všemi odborníky, se kterými klient aktuálně spolupracuje, a to vždy s vědomím klienta. A jako jedno z nejdůležitějších důsledně zplnomocňování klienta.
4. **Následná péče po propuštění z vězení** – řada klientů se v důsledku páchaní trestné činnosti související s drogami dostává do vězení. V průběhu samotného výkonu trestu pak mohou, ale nemusí abstinovat. Dostane se jim zde poradenství a podpora od Drogových služeb ve vězení, pokud s nimi navážou kontakt. Tyto služby jim mohou pomoci při hledání a navazování kontaktu s adiktologickými a jinými službami a institucemi, které připravují klienta na výstup z výkonu trestu. Následná péče by ideálně měla spojovat řešení klíčových otázek ohledně bydlení a zaměstnání klienta a zároveň další léčby či doléčování.
5. **Specializace na cílovou skupinu** – problematika práce s uživateli návykových látek páchajících trestnou činností není v České republice zatím systémově řešena. Především v oblasti trestní justice zatím bohužel neexistuje funkční specializace na práci s tímto typem klientů. V oblasti adiktologie se na tento typ klientely specializují Drogové služby ve vězení. Zaměřují se na práci s klienty, kteří jsou ve vazbě nebo ve výkonu trestu a také na uživatele, kteří byli z vězení propuštěni. Další specializovanou institucí je právní poradna

¹⁰ Zpráva před rozhodnutím soudu, která je zpracována probačním pracovníkem.

A.N.O., která klientům nabízí právní poradenství, případně i právní zastoupení v průběhu trestního stíhání (Gabrhelíková in Kalina, 2015).

5.8.5 Mezinárodní doporučené postupy pro práci s uživateli návykových látek páčhajících trestnou činnost

Na portálu osvědčených postupů EMCDDA zveřejnila příručky Evropské normy kvality protidrogové prevence: stručný průvodce (2019) a Příručka norem kvality pro intervence zaměřené na mladé lidi se zkušenostmi s drogami, kteří přicházejí do styku se systémem trestní justice (2019).

Jak již bylo zmíněno v kapitole 4.1.2, Světová zdravotnická organizace a Úřad OSN pro drogy a kriminalitu nabízí ve svém dokumentu Mezinárodní standardy pro léčbu poruch spojených s užíváním návykových látek (2020) doporučené postupy pro práci s uživateli návykových látek v rámci trestní justice.

SAMHSA (Substance Abuse and Mental Health Service Administration) je americká vládní organizace usilující o zlepšení života osob s duševními poruchami a poruchami způsobenými užíváním návykových látek. Tato organizace se zabývá i tématem osob užívajících NL v systému trestní justice a na svých webových stránkách má zveřejněny s tímto tématem související materiály, jako jsou Léčba zneužívání návykových látek: pro dospělé v systému trestního soudnictví (2005) a Screening a hodnocení souběžných poruch v justičním systému (2019). Tato studie zkoumá nástroje a přístupy ke screeningu a hodnocení, které umožňují identifikovat duševní poruchy a/nebo poruchy užívání návykových látek u osob, které jsou zapojeny do justičního systému.

Inspektorát probační služby Jejého Veličenstva si klade za cíl identifikovat a šířit účinné postupy v oblasti probace ve Velké Británii. Na základě informací získaných výzkumem, provádí doporučení, jejichž cílem je šířit osvědčené postupy a podporovat poskytovatele služeb ke zlepšení kvality. Za tímto účelem vydal Průvodce účinnou praxí: při zneužívání návykových látek (2021). Příručka doporučuje posilování spolupráce probační služby a soudu a mimo jiné zmiňuje programy, ve kterých je v rámci odklonu zapojen klient do léčby.

5.8.6 Práce s adiktologickým klientem v rámci PMS

Metodický pokyn pro práci se závislými osobami (dále jen „MP“) je dalším interním metodickým materiálem Služby. Nabyl platnosti dne 16. 12. 2022 a nahradil Manuál pro práci se závislými osobami verze II, vydaný v roce 2018. Tento MP uvádí, že poskytuje probačním pracovníkům ucelené informace k tématu závislostí a popisuje odborné činnosti a postupy při práci s pachatelem vykazujícími závislostní chování.

K problematice závislostí dále sděluje, že se s ní pracovníci setkávají ve všech odborných agendách. Závislostní chování identifikuje jako významný rizikový faktor jak z hlediska recidivy, selhání nebo újmy, tak i z hlediska spolupráce s klienty. Považuje za nutné, aby pracovníci byli vybaveni nejen informacemi, ale i základními dovednostmi, jak se závislými osobami pracovat.

Jako úkoly pracovníka zde vytyčuje:

1. Motivovat pachatele ke změně vzorců chování.

2. Informovat pachatele o možných způsobech řešení jejich situace (s využitím sítě služeb poskytujících pomoc závislým osobám).
3. Kontrolovat dodržování povinností a omezení uložených pachatelům.

Cílem pracovníka Služby dle MP není primárně dosažení abstinence pachatelů, neboť se jedná o dlouhodobý proces, který je nutné svěřit příslušným odborníkům. MP zdůrazňuje, že pracovník není adiktolog ani psychoterapeut, a neočekává se tedy od něj komplexní práce se závislou osobou. Pracovník by měl usilovat o minimalizaci rizik páčání další trestné činnosti při užívání návykových látek, a především kontrolovat dodržování přiměřených omezení a povinností uložených soudem.

MP pro účely práce se závislými pachateli používá pojem závislost obecně (více o pojmu závislost ve 4.8.1). Pod tímto pojmem se skrývá celá škála významů tohoto slova. Další text MP obsahuje informace důležité pro rozhodování o dalším postupu a cílech spolupráce s pachatelem trestné činnosti závislým na návykových látkách či s patologickým hráčem. Pro tuto práci je důležité rozpoznat nejen druhy těchto látek a jejich účinky, ale také fázi závislosti nebo fázi připravenosti ke změně, ve které se pachatel nachází, a také možnosti návazných služeb, kam lze pachatele odkázat pro odbornou pomoc.

MP je členěn do jednotlivých kapitol, ve kterých pracovníky seznamuje s:

1. Druhy závislostí
2. Fázemi závislostí
3. Fázemi cyklu změny
4. Službami pro závislé osoby
5. Bezpečností práce při práci se závislými osobami
6. Mapováním situace a potřeb pachatelů, včetně návrhů otázek, kterými lze situaci mapovat
7. Motivací a podporou pachatele včetně principů motivačních rozhovorů
8. Práci se sociálním okolím pachatelů
9. Kontrolou uložených povinností a omezení
10. Kontrolním nástrojem testování a jeho procesem
11. Specifickými situacemi využití kontrolního nástroje testování

Součástí MP je také dotazník na rizikové užívání alkoholu AUDIT a dotazník na patologické hráčství organizace Gamblers Anonymous. Dotazník na užívání jiných návykových látek v MP není obsažen.

MP má dvě přílohy. Příloha č. 1 seznamuje pracovníky s nelegálními návykovými látkami a jejich účinky. Příloha č. 2 rámcově seznamuje s adiktologickými službami v České republice.

V každém kraji v rámci PMS funguje také protidrogový koordinátor. Je to probační pracovník, který se spolu s ostatními krajskými koordinátory a metodickým oddělením ředitelství PMS podílí na tvorbě metodických pokynů týkajících se práce se závislými pachateli. Dále také zaškolení nových pracovníků při testování na přítomnost NL v organismu a distribuci testů na NL mezi pracovníky. Tento koordinátor může také navrhovat a zajišťovat vzdělávací akce a plní také poradenskou funkci.

5.8.7 Klienti se soudem uloženou povinností

V rámci PMS by se dalo hovořit o dvou skupinách klientů vykazujících závislostní chování. Jsou to jednak klienti, kteří mají od soudu uloženou OL nebo POPP (viz kapitola 4.1.2). Téma závislosti se v tomto případě stává soudem danou součástí práce s klientem. Do druhé skupiny by se dali zařadit klienti, u kterých pracovník závislostní chování sám identifikuje, ale nemají soudem uloženou povinnost ho s ním řešit.

U první skupiny je spolupráce s klientem určitým způsobem jasně definovaná právě opatřením nebo omezením, které dostal od soudu uložené. U druhé skupiny však hodně záleží na tom, zda se pracovníkovi podaří s klientem vytvořit takový vztah důvěry a motivace, že je ochoten s ním své závislostní chování dále řešit. Vliv má také skutečnost, nakolik závislost ovlivňuje ostatní oblasti jeho života a nakolik zasahuje do možností výkonu a řádného plnění uloženého alternativního trestu. Téma řešení klientovy závislosti se tím může přesunout na vyšší příčky jeho priorit, i když jí původně řešit nechtěl či ji bagatelizoval.

5.8.8 Specializace a vzdělávání probačních pracovníků v oboru adiktologie

Perspektivami specializace pracovníků Probační a mediační služby na práci s uživateli NL se ve své disertační práci zabývala Gabrhelíková (2010). Z dílčích zjištění této práce vyplývá, že uživatelé NL v konfliktu se zákonem tvoří velmi rozsáhlou a zároveň náročnou cílovou skupinu pro intervence, jak ze strany trestní justice, tak ze strany léčebných a dalších zařízení. Tato cílová skupina v sobě propojuje charakteristiky dvou komplikovaných skupin, pachatelů trestné činnosti a uživatelů NL. Výraznou komplikací systémového řešení problematiky uživatelů drog v konfliktu se zákonem je na jedné straně přesah problematiky do trestní justice představující spíše hledisko celospolečenské (ochrana společnosti). Na straně druhé je to přesah do oblasti léčby a péče o uživatele návykových látek, které naopak zohledňují hledisko individuální (zaměření na jedince a jeho podporu). PMS stojí mezi těmito dvěma oblastmi a má potenciál k jejich propojení. Specializace probačních pracovníků na práci s uživateli NL však dle Gabrhelíkové nebyla a není prioritou PMS. Dále konstatuje, že v PMS existuje potenciál zkušených pracovníků, kteří mohou poskytnout příklady tzv. dobré praxe a identifikuje i objevení určitých změn na systémové úrovni. Jde o prvky, které naznačují určité zacílení pozornosti na problematiku uživatelů NL v klientele PMS. Jedná se o nové metodiky obsahující specifický oddíl věnovaný metodám práce s uživateli NL. Nejde sice o komplexní přehled, ale jde o první vstup do této problematiky na metodické úrovni. S tím souvisí také zavádění testování na přítomnost návykových látek v organismu (Gabrhelíková, 2010). Od roku 2010 došlo v rámci PMS k dalším změnám a rozvoji práce s klienty se závislostní problematikou, a to především v oblasti metodik a zavedení funkce protidrogového koordinátora, jak bylo uvedeno v kapitole 4.8.6.

Podrobněji se využití adiktologie v činnosti PMS věnuje ve své práci také Staněk (2020). Uvádí, že v oblasti specializace probačních pracovníků na práci se závislými klienty nedošlo ke změně od stavu, který popisovala Gabrhelíková v roce 2010. Stále tedy v rámci PMS není zavedena specializace na tento typ klientely. Na rozdíl od Anglie, kde vznikla probační služba primárně jako práce se závislými pachateli trestné činnosti, se oproti tomu PMS v České republice od svého založení zaměřuje na všechny pachatele a práce se závislými není v jejím rámci preferovanou specializací. Z výsledků šetření, které Staněk provedl ve středisku PMS v Praze v roce 2019, vyplynulo, že většina pracovníků řeší s klienty jejich závislost v kontextu trestního práva či možné léčby. Ze sebehodnocení pracovníků pak vyplynulo, že se svými znalostmi z oboru

adiktologie bylo spokojeno 59 %, zbylých 41 % bylo se svými znalostmi nespokojeno. Zároveň 97 % pracovníků považuje znalosti z oblasti adiktologie za důležité pro svoji práci. Za zdroje svých adiktologických znalostí označilo 69 % respondentů svého zaměstnavatele, tedy PMS. Jako další zdroj znalostí označili své zkušenější kolegy, samostudium a odborníky ze spolupracujících adiktologických služeb. Staněk se pozastavuje na tím, že ačkoliv většina respondentů uvedla jako zdroj svých adiktologických znalostí zaměstnavatele, nikdo z respondentů neodpověděl „určitě ano“ na dotaz, zda považují vzdělání z oboru adiktologie, které jim poskytuje zaměstnavatel, za dostačující pro svou práci. Z tohoto vyvodil, že počet vzdělávacích akcí s adiktologickým zaměřením není při stávajícím zájmu probačních pracovníků dostačující (Staněk, 2020).

Jak již bylo uvedeno v kapitole 4.6, která se věnuje vzdělávání probačních pracovníků, je jedna z odborných částí adaptačního kurzu věnována tématu závislostí. Konkrétně návykovým látkám, práci se závislými osobami, systému adiktologických služeb v ČR a testování na nelegální návykové látky a alkohol. Dále je v kvalifikačním kurzu tématu závislostí věnován jeden půldenní blok. Toto se týká základní kvalifikační části vzdělávání. V rámci dalšího odborného vzdělávání se mohou probační pracovníci zúčastnit odborných seminářů a kurzů za účelem udržování a prohlubování znalostí. Dle Staňka (2020) v roce 2019 uspořádala PMS celkem 17 vzdělávacích akcí, z nichž 3 byly zaměřené na oblast adiktologie. Jednalo se o Závislosti látkové a nelátkové, Nové trendy s drogově závislými a Drogové závislosti. Dle Výroční zprávy PMS za rok 2020 (2021) bylo vzdělávání v tomto roce zaměřeno na základní (ze zákona povinné) vzdělávání probačních úředníků a asistentů. V rámci Systému dalšího vzdělávání byl realizován kurz Práce s riziky – hodnocení rizik a potřeb. Řada akcí v letech 2020 a 2021 byla pozastavena či zrušena z důvodu epidemické situace, proběhly akce Společný penologický výzkum a Práce s předluženým klientem. V roce 2022 byly opět obnoveny akce systému dalšího a společného vzdělávání. Dle interního dokumentu Vzdělávání v roce 2022 byly uskutečněny následující semináře a školení: Práce s riziky – hodnocení rizik a potřeb, Komunikace s agresivním klientem, Práce s obětí trestného činu, Profesionální rozhovor, Sebeobrana, Společný penologický výzkum, Práce s předluženým klientem, Práce s odsouzeným směřující ke zvýšení odpovědnosti vůči oběti a žádoucímu řešení následků trestné činnosti a Motivační rozhovory. Dále se někteří pracovníci zúčastnili Adiktologické konference Středočeského kraje, Konference bezdomovectví a drogy a také Konference primární prevence rizikového chování.

6 VÝZKUMNÁ ČÁST

V praktické části práce bude nejprve představen cíl práce, výzkumné otázky a popsán výzkumný soubor. Poté bude popsána zvolená výzkumná metoda dotazníkového šetření, od tvorby dotazníku, až po realizaci pilotního výzkumu a sběr dat. Další část se bude zabývat etikou výzkumu a následovat budou výsledky výzkumu a jejich interpretace.

6.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem této práce je identifikovat a analyzovat aktuální potřeby dalšího vzdělávání probačních pracovníků střediska PMS Praha v oblasti adiktologie. Dílčím cílem je zjištění, jaký je dle respondentů podíl pachatelů trestné činnosti se závislostní problematikou a jeho srovnání s oficiální statistikou.

Výzkumné otázky:

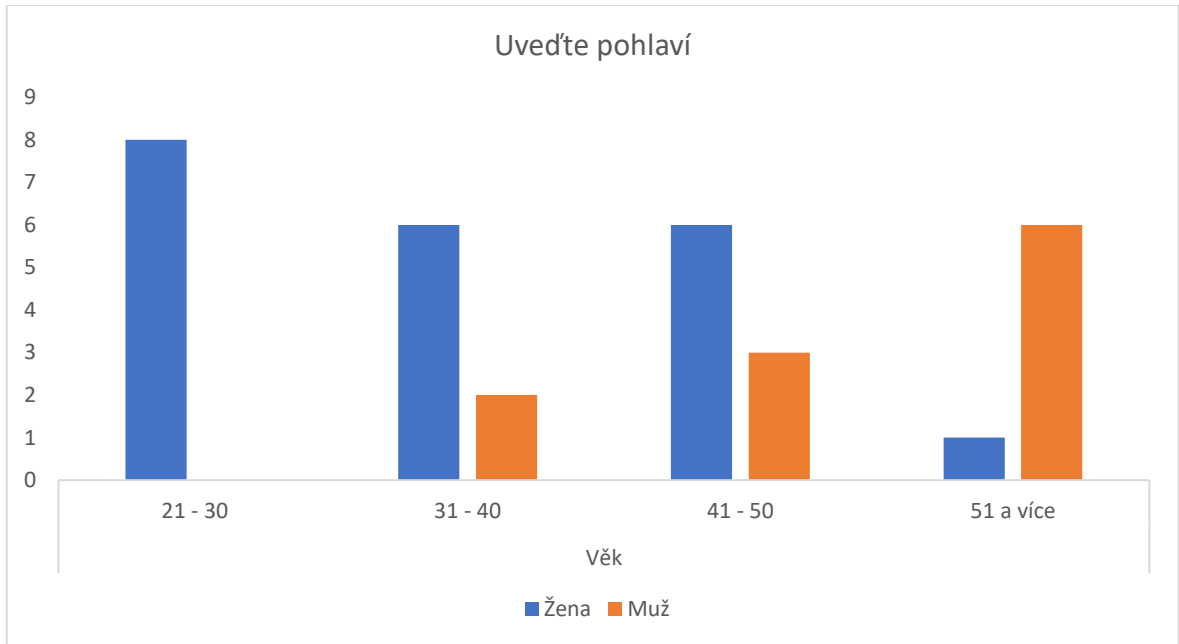
- Považují pracovníci adiktologické znalosti a dovednosti pro svou práci za důležité?
- Jak hodnotí pracovníci aktuální úroveň svých adiktologických znalostí a dovedností?
- Mají probační pracovníci zájem se v oblasti adiktologie dále vzdělávat, a jsou z jejich pohledu pro toto vzdělávání nějaké překážky?
- O jakou formu a témata vzdělávání by měli pracovníci největší zájem?

6.2 Výzkumný soubor

Základním souborem bylo v době výzkumu (říjen-prosinec 2022) všech 41 probačních pracovníků střediska PMS Praha, kteří jsou v přímém kontaktu s klienty. Základní soubor tvořilo 26 žen a 15 mužů. Rozdělení pracovníků do jednotlivých oddělení bylo následující: probace 15, obecně prospěšné práce 9, parole a domácí vězení 7, zprostředkování řešení konfliktu 5 a oddělení mladistvých a nezletilých 5 pracovníků. Osloveni byli všichni tito pracovníci, jednalo se o metodu totálního výběru. Jako autorka práce jsem se sama do výzkumu nezapojila. Pracovníkům byl zaslán odkaz na vyplnění dotazníku vytvořený pomocí Survio.com. Dotazník vyplnilo celkem 32 pracovníků, kteří tak tvořili výzkumný soubor. Návratnost dat tedy činila 78 %. Průměrný čas vyplňování dotazníku byl 30 minut.

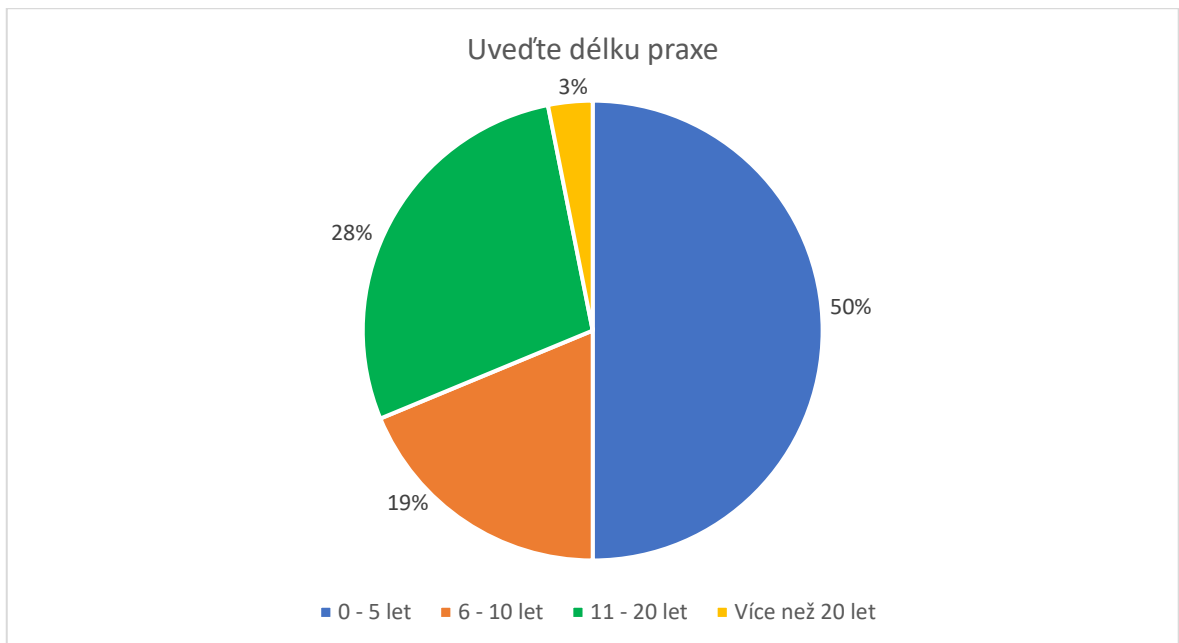
Z prvních dvou otázek dotazníku zaměřených na pohlaví a věk vyplynulo, že výzkumu se zúčastnilo 21 žen (66 %) a 11 mužů (34 %), celkem 32 respondentů. Z toho shodně 8 (25 %) pracovníků ve věkových kategoriích 21-30 let a 31-40 let, dále 9 (28 %) pracovníků ve věku 41-50 let a 7 (21 %) ve věku 51 a více let. Poměr mužů a žen v jednotlivých věkových kategoriích znázorňuje graf č. 1.

Graf č. 1: Pohlaví a věk respondentů

Graf č. 2 znázorňuje délku praxe probačních pracovníků. Polovina souboru tj. 16 (50 %) pracovníků má praxi v délce do 5 let, 9 (28 %) pracovníků má praxi 6-10 let a 6 (19 %) pracovníků má praxi 11-20 let. Pouze jeden pracovník (3 %) má praxi více než 20 let.

Graf č. 2: Délka praxe u PMS

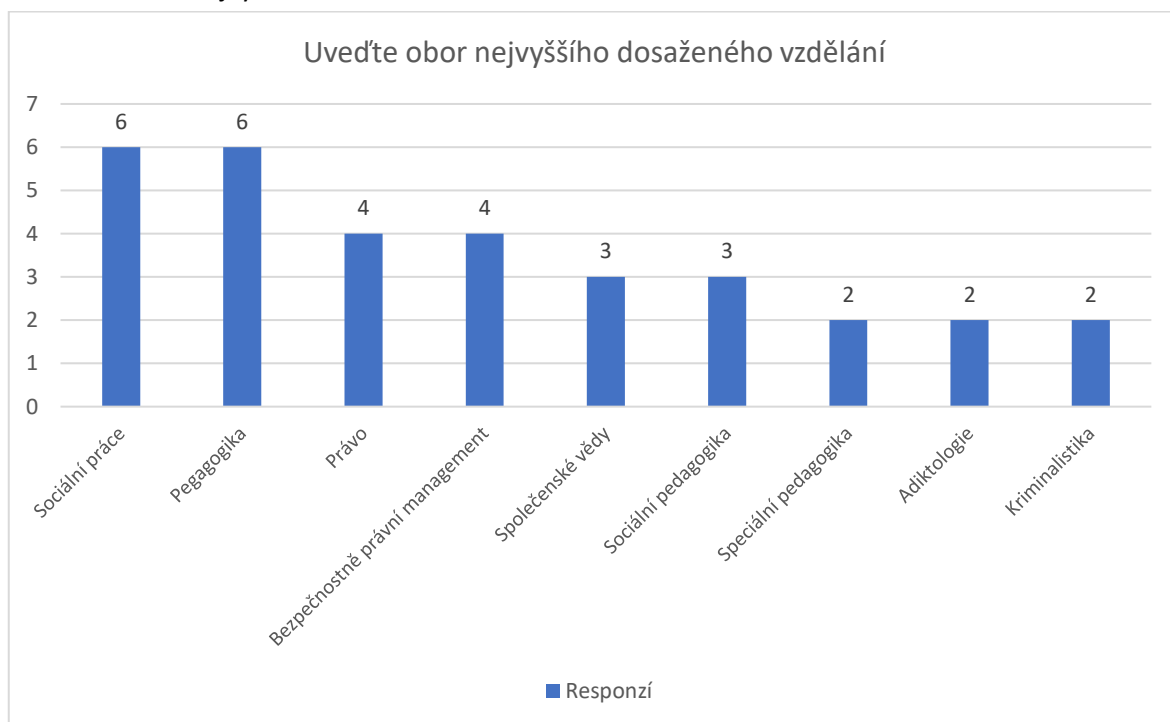

Při dělení na specializace mají v souboru nejčetnější zastoupení pracovníci oddělení probace s počtem 14 (43 %) pracovníků. 8 (25 %) pracovníků se specializuje na obecně prospěšné práce, 5 (16 %) na paroli a domácí vězení, 3 (9 %) na zprostředkování řešení konfliktu a pouze 2 pracovníci (6 %) na mladistvé a nezletilé.

Téměř všichni pracovníci 29 (90 %) mají magisterské vysokoškolské vzdělání. Pouze 2 respondenti (7 %) bakalářské a 1 (3 %) středoškolské vzdělání.

Nejvyšší dosažené vzdělání dosáhlo 6 pracovníků v oboru sociální práce a stejný počet v oboru pedagogika. Následují 4 pracovníci se vzděláním v oboru práva a 4 pracovníci v oboru bezpečnostně právního managementu. 3 pracovníci vystudovali společenské vědy, stejně jako speciální pedagogiku. 2 pracovníci mají vystudovanou adiktologii a 2 kriminalistiku. Lze konstatovat, že nejvíce pracovníků 11 (34 %) dosáhlo nejvyššího vzdělání v různých specializacích oboru pedagogika (graf č. 3).

Graf č. 3: Obor nejvyššího dosaženého vzdělání

6.3 Metody sběru dat

Pro získání dat byla použita metoda dotazníkového šetření. „Dotazník je výzkumný nástroj, jehož účelem je získat v písemné podobě data obvykle od velkého počtu subjektů“ (Průcha, 2014, s. 114). Výhodou použití dotazníku je relativně snadný sběr dat, možnost statistického zpracování výsledků a menší časová a finanční náročnost, oproti ostatním nástrojům. Právě ze zmíněných důvodů bylo dotazníkové šetření použito i pro tento výzkum. Dotazník má ale i své limity. Respondenti mohou špatně porozumět otázkám nebo nemusí podávat objektivní údaje. Také mohou být opomenuty některé důležité faktory a hrozí nízká návratnost dotazníků.

Dotazník (příloha č. 1) byl vytvořen pro účely této práce pomocí aplikace Survio. Je členěn do čtyř částí. První zjišťuje základní demografické údaje, tj. pohlaví, věk, délku praxe a vzdělání respondentů. Ve druhé části jsou kladeny otázky na aktuální počet klientů a podíl klientů se závislostní problematikou, nejvíce preferované návykové látky užívané klienty a překážky, které pracovníci mají při práci s klienty. Ve třetí části jsou respondenti požádáni, aby zhodnotili své adiktologické znalosti a dovednosti a silné a slabé stránky v této oblasti. Závěrečná část dotazníku

mapuje zájem pracovníků o další vzdělávání v oblasti adiktologie. Konkrétně o jeho formu, možné překážky a nejvíce preferovaná témata pro další vzdělávání. Dotazník je složen z větší části z uzavřených a polouzavřených otázek, ve kterých respondenti volí z předem připravených možností odpovědí a škál. Jako doplňující prvky dotazování jsou použity i tři otevřené otázky, aby se respondenti mohli volně vyjádřit ke zkoumanému problému. Při tvorbě dotazníku bylo použito několik otázek z dotazníkového šetření Staňkova (2020) výzkumu. Jednalo se o otázky na počet aktuálně evidovaných klientů, podíl uživatelů NL, zdroje, ze kterých se pracovník dozví o klientově závislosti. A také zásadní otázky, zda považují pracovníci znalosti z oboru adiktologie za důležité pro svou práci a zda jsou v současné chvíli dostačující. Tyto otázky byly zařazené do dotazníku z důvodu, aby bylo možné srovnat výsledky dotazníkového šetření, které probíhalo na středisku PMS Praha v roce 2019 a v roce 2022.

Respondenti výzkumu byli vybráni metodou totálního výběru a následně osloveni prostřednictvím hromadného e-mailu, který obsahoval informace o výzkumu, jeho účelu a předpokládané délce vyplňování dotazníku. Tato zpráva také obsahovala přímý odkaz na vyplnění dotazníku. Pomocí odkazu se pracovníci dostali přímo k úvodnímu textu dotazníku, který je znovu seznámil s účelem a využitím výzkumu. Závěrem pak obsahoval informaci, že vyplněním dotazníku souhlasí se svou účastí ve výzkumu.

Samotnému sběru dat předcházel pilotní výzkum neboli pilotáž. Dle Novotné et al. (2019): *„Každý dotazník před tím, než je použit v terénu, vyžaduje otestování a odladění případných nedostatků a zádrhelů. Nejzákladnější forma pilotáže spočívá ve vyplnění dotazníků několika pokusnými osobami. Pro menší projekt pak postačí otestování v řádu několika jednotlivců. Pilotáž by měla probíhat způsobem, který co nejvíce odpovídá ostré podobě sběru dat. Pokud se jedná o dotazník, který vyplňuje sám respondent, měl by být samostatně vyplněn i při pilotáži. Až následně výzkumník s respondentem diskutuje jednotlivé části dotazníku a zjišťuje, které otázky byly nesrozumitelné či nejednoznačné. Během pilotáže lze také provést měření délky vyplňování dotazníků a lépe tak odhadnout čas, který budou respondenti výzkumu věnovat.“* (Novotná et al., 2019, s. 166).

Pilotáž proběhla v říjnu 2022, týden před samotným sběrem dat. Z abecedně řazeného seznamu pracovníků PMS Praha byli vybráni 4 pracovníci tak, že osloven byl každý třetí pracovník na seznamu. Poté jsem se vybraných pracovníků osobně zeptala, zda jsou ochotni se zúčastnit pilotáže a seznámila je s jejími podmínkami. Všichni 4 oslovení pracovníci s účastí v pilotáži souhlasili. Po získání souhlasu jsem jim oznámila, že jim do e-mailu zašlu odkaz na vyplnění dotazníku s instrukcemi a následně s nimi provedu krátký rozhovor, ve kterém na mé otázky odpoví.

Výsledky pilotáže: průměrný čas vyplňování dotazníku byl 18 minut. Všichni považovali otázky za srozumitelné. Na základě připomínky P2 („Je myšlen uživatelem NL i rekreační anebo až problémový a denní uživatel NL?“) bylo do nápovědy k otázce č. 8 doplněno: Uživatel NL – problémový či každodenní uživatel NL a také klient, se kterým téma užívání NL opakovaně řešíte. Na základě podnětu P4 bylo do otázky č. 22 zařazeno další téma ke vzdělávání: duální diagnózy.

Následně byl zahájen sběr dat, který probíhal v období říjen až prosinec 2022 online prostřednictvím přímého odkazu na Survio.

6.4 Metody analýzy dat

Po ukončení sběru dat došlo k vyhodnocení výsledků pomocí Survio a následnému převodu do programu MS Excel, kde byly také vytvořeny grafy. Odpovědi na otevřené otázky byly kódovány do kategorií a následně převedeny do tabulek a grafů. Data byla dále zpracována metodou deskriptivní statistiky a převedena do podoby grafů v MS Excel.

6.5 Etika výzkumu

Účast ve výzkumu byla dobrovolná a anonymní. Souhlas s účastí ve výzkumu se uskutečnil konkludentní formou. Po otevření odkazu na vyplnění dotazníku byli respondenti seznámeni s účelem výzkumu a také s tím, že vyplněním a odesláním dotazníku vyjadřují svůj souhlas s účastí v tomto výzkumu. Šetření bylo anonymní, účastníci výzkumu nevyplňovali své jméno ani datum narození. Věk a další kategorie, jako délka praxe, byly vyjadřovány pomocí rozmezí. Zachování anonymity bylo v tomto případě důležité i s ohledem na to, že autorka výzkumu je sama probační pracovnice a kolegyně respondentů. Aby se respondenti cítili bezpečně a neměli obavu být ve svých odpovědích otevření, nebyly do dotazníku zařazeny otázky, které by je mohly přímo identifikovat. Jednotlivé odpovědi nejsou v textu nijak označeny. Ředitelství PMS vyjádřilo před samotným sběrem dat souhlas s provedením výzkumu, a metodické a vzdělávací oddělení projevilo zájem o výsledky výzkumu. Ředitelství bude seznámeno pouze se souhrnnými výsledky výzkumu. Sběr dat byl schválen Etickou komisí pro posuzování studentských závěrečných prací Kliniky adiktologie 1. lékařské fakulty UK a VFN v Praze.

7 VÝSLEDKY

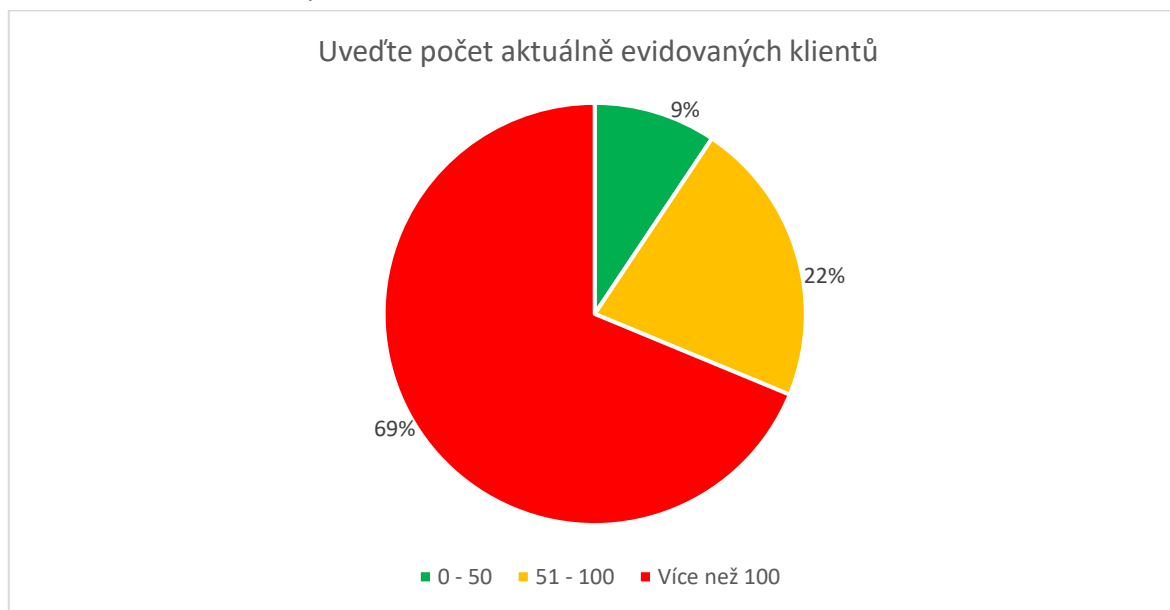
Výsledky výzkumu jsou dále rozděleny do tří částí. První část mapuje aktuální situaci probačních pracovníků ohledně počtu evidovaných klientů, podílu klientů se závislostní problematikou, nejčastěji preferovaných návykových látek a zdrojů, ze kterých se pracovníci nejčastěji o závislosti klientů dozívají. Také zde bude popsáno, jaké jsou nejčastější překážky a problémy při práci se závislými klienty. Ve druhé části budou prezentovány výsledky sebehodnocení probačních pracovníků v oblasti adiktologických znalostí a dovedností. Jejich silné a slabé stránky při práci s klienty a zhodnocení důležitosti vědomostí z oblasti adiktologie. Třetí, závěrečná část prezentace výsledků bude věnována zájmu o další vzdělávání, jeho preferovanou formu, možné překážky a nejvíce žádaná témata dalšího vzdělávání.

7.1 Aktuální situace pracovníků PMS Praha

První část dotazníku zjišťovala počet aktuálně evidovaných klientů a odhad podílu klientů se závislostní problematikou.

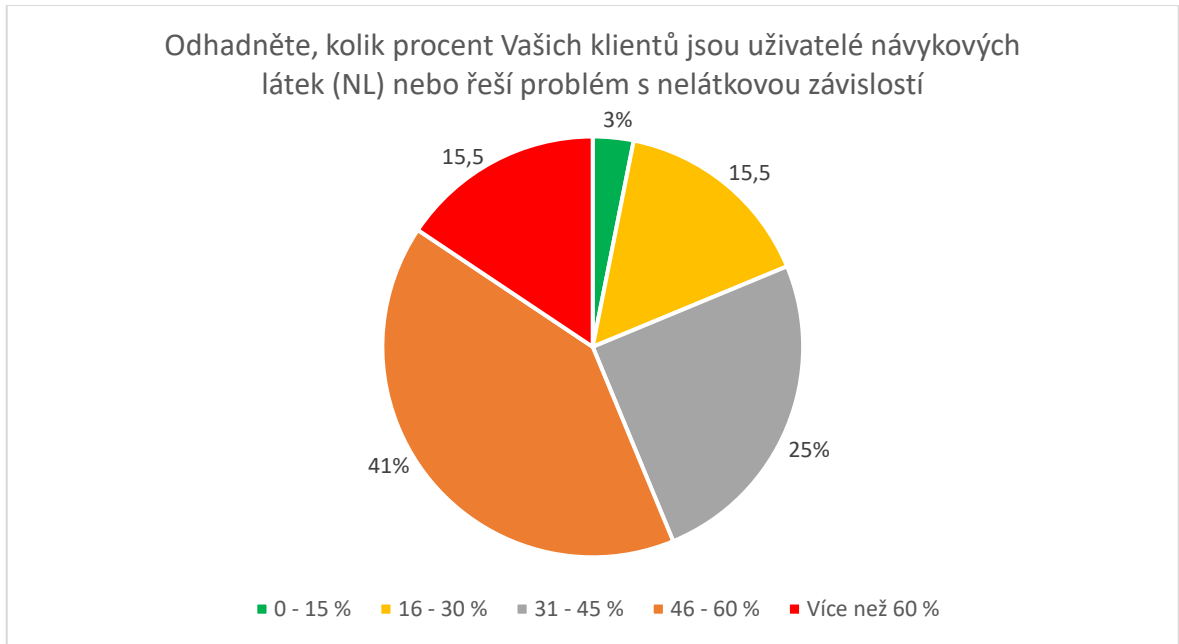
Výsledky znázorněné v grafu č. 4 ukázaly, že 22 (69 %) pracovníků má evidováno více než 100 klientů, 7 (22 %) pracovníků má 50–100 klientů a jen 3 (9 %) pracovníci mají méně než 50 klientů.

Graf č. 4: Počet evidovaných klientů

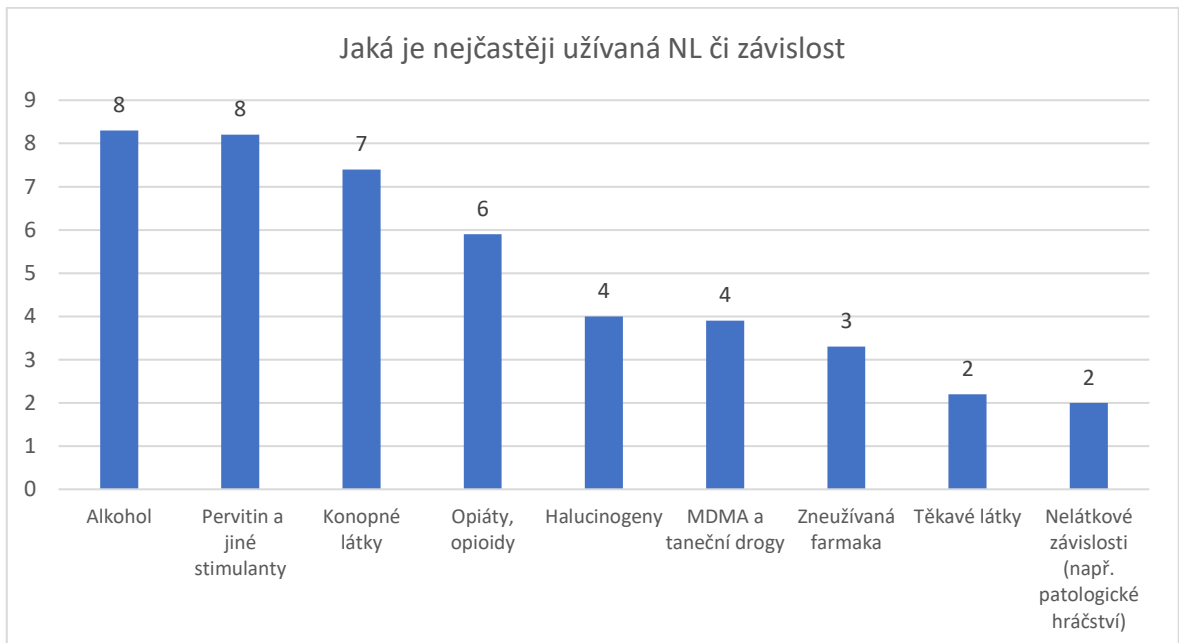
V grafu č. 5 vidíme odhad podílu klientů se závislostní problematikou na celkovém počtu evidovaných. 41 % pracovníků označilo kategorii 46-60 %. 25 %, tedy čtvrtina pracovníků, označila kategorii 31-45 %. Shodně 15,5 % pracovníků označilo kategorie 16-30 % a více než 60 %. Pouze 1 (3 %) pracovník označil kategorii 0-15 %. Z výsledků vyplývá, že dohromady 18 (57 %) pracovníků označilo kategorie 46-60 % a více než 60 %. Z toho lze usuzovat, že více než polovina pracovníků má 46 % a více klientů vykazujících závislostní chování.

Graf č. 5: Podíl klientů se závislostní problematikou

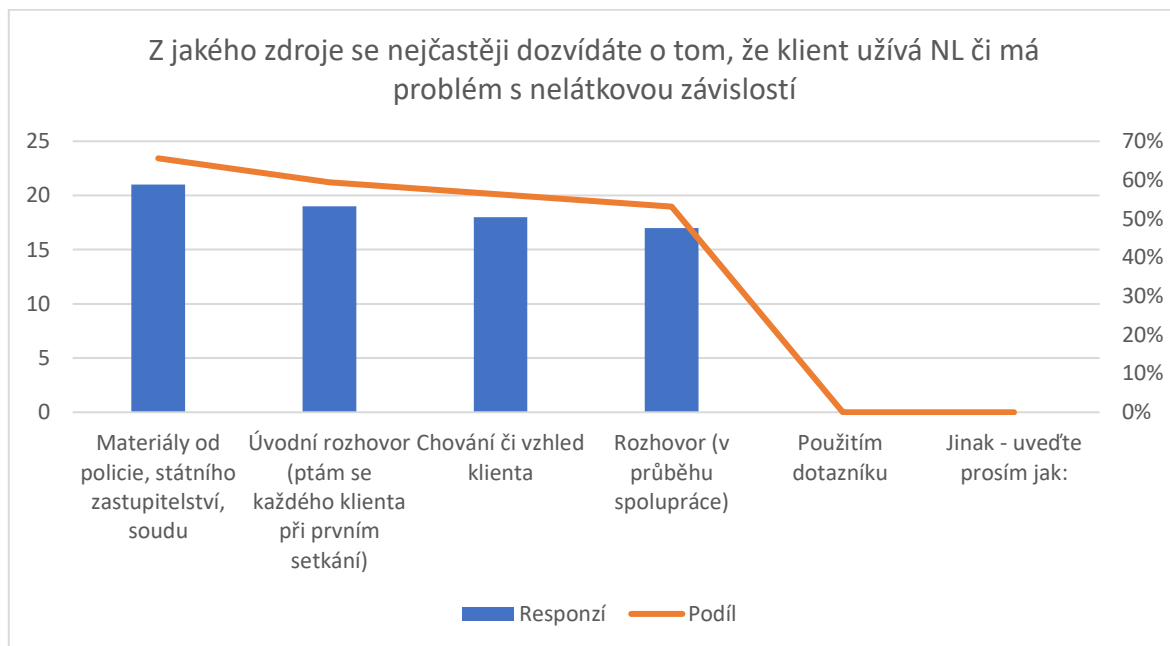
Další otázka zjišťovala nejčastěji preferovanou užívanou NL či konkrétní závislost u evidovaných klientů. Pracovníci měli seřadit NL podle toho, jaké z nich nejčastěji preferují jejich klienti. Výsledky jsou znázorněny v grafu č. 6 dle toho, jak je pracovníci seřadili. Jako nejčastěji užívané se o první místo dělí alkohol a pervitin a jiné stimulanty. Na druhém místě jsou konopné látky a na třetí opiáty a opioidy. Následují halucinogeny, MDMA a taneční drogy, zneužívaná farmaka, těkavé látky a nelátkové závislosti (např. patologické hráčství).

Graf č. 6: Nejčastěji preferovaná NL či závislost

Mezi nejčastější zdroje, ze kterých se pracovníci dozvídají o klientově závislosti či užívání NL patří (řazeno sestupně): materiály zaslané soudem (označeno 21 x) úvodní rozhovor s klientem (označeno 19 x), chování či vzhled klienta (označeno 18 x) a rozhovor v průběhu spolupráce (označeno 17 x). Dotazník neoznačil žádný z pracovníků, stejně tak nikdo neuvedl jiný zdroj, ze kterého by se o možné závislosti klienta dozvídal (graf č. 7).

Graf č. 7: Zdroj informací o klientově závislosti

Jako nejčastější (kategorie často a velmi často) překážky a problémy při práci s klienty se závislostní problematikou byly pracovníky označeny nespolehlivost a nedodržování termínů konzultací. Jako druhá nejčastější byla označena recidiva trestné činnosti a jako třetí nízká motivace ke změně. U zhruba poloviny případů vyhodnotili pracovníci nejčastěji nedůvěru a problém hovořit o užívání NL, docházení na konzultace pod vlivem NL a náhlé přerušování spolupráce.

Pracovníci měli možnost uvést i další překážky a problémy, které s klienty se závislostní problematikou řeší. Jednotlivé odpovědi byly seřazeny do kategorií dle četnosti. Jako nejčastější problém bylo uvedeno nestabilní zázemí (10 odpovědí), druhým nejčastějším problémem byl nedostatek motivace k léčbě (9 odpovědí) a se stejným počtem (7 odpovědí) se umístily psychické problémy a více uložených trestů. Následují dluhy, lhaní, plná kapacita léčeben, nespolehlivost testů na NL a bezpečnost na středisku.

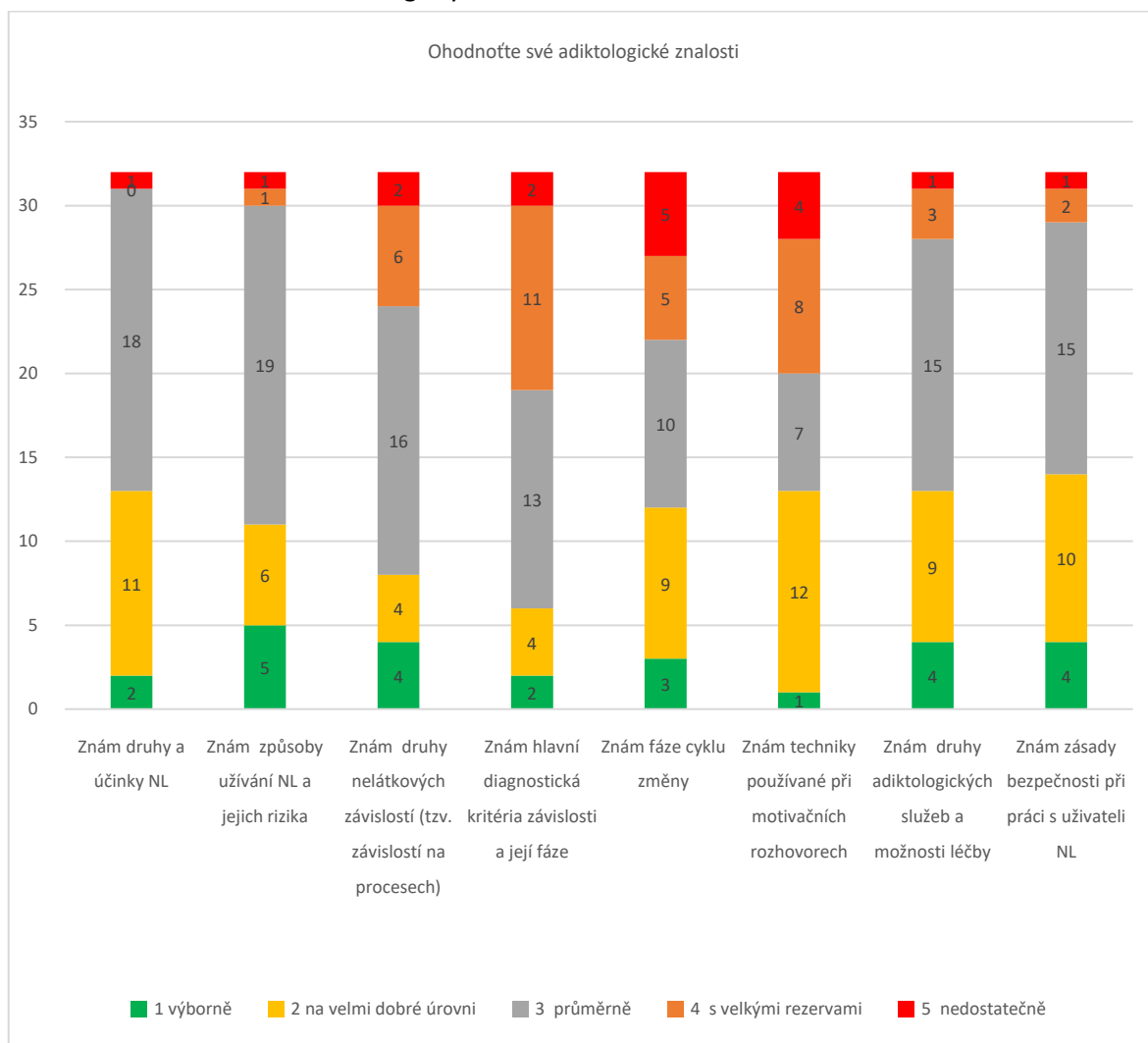
7.2 Sebehodnocení adiktologických znalostí a dovedností

Pro zjišťování znalostí a dovedností pracovníků byla zvolena forma sebehodnocení, kde vycházíme z perspektivy pracovníků a necháme je, aby se v nabídce adiktologických znalostí a dovedností sami ohodnotili. Toto sebehodnocení pracovníci prováděli tak, že své znalosti a dovednosti známkovali na stupnici v rozpětí od 1 do 5, podobně jako ve škole. Výsledky jsou pak graficky znázorněny jednak podle četnosti označených odpovědí na škále u jednotlivých znalostí a dovedností a dále pak průměrnými ohodnoceními.

V otázce č. 13 hodnotili pracovníci své adiktologické znalosti. U 8 kategorií adiktologických znalostí bylo možné přiřadit sebehodnocení od 1 – výborně až po 5 – nedostatečně. Celkově své znalosti ohodnotili průměrnou hodnotou 2,82. Hodnoty se pohybovaly v rozmezí 2,56 až 3,22.

Nejlépe pracovníci hodnotili (průměrné hodnocení 2,56) svou znalost způsobů užívání NL a jejich rizika. Dále pak řazeno sestupně: znalost zásad bezpečnosti při práci s uživateli NL (2,59), znalost druhů a účinků NL (2,59), znalost hlavních diagnostických kritérií závislosti a jejích fází (2,63) a znalost druhů adiktologických služeb a možností léčby (2,94). Horší průměrné ohodnocení získala znalost druhů nelátkových závislostí (3,00) a znalost fází cyklu změny (3,06). Nejhůře hodnotili pracovníci svou znalost technik používaných při motivačních rozhovorech (3,22). Celkový přehled sebehodnocení znalostí je znázorněn v grafu č. 8.

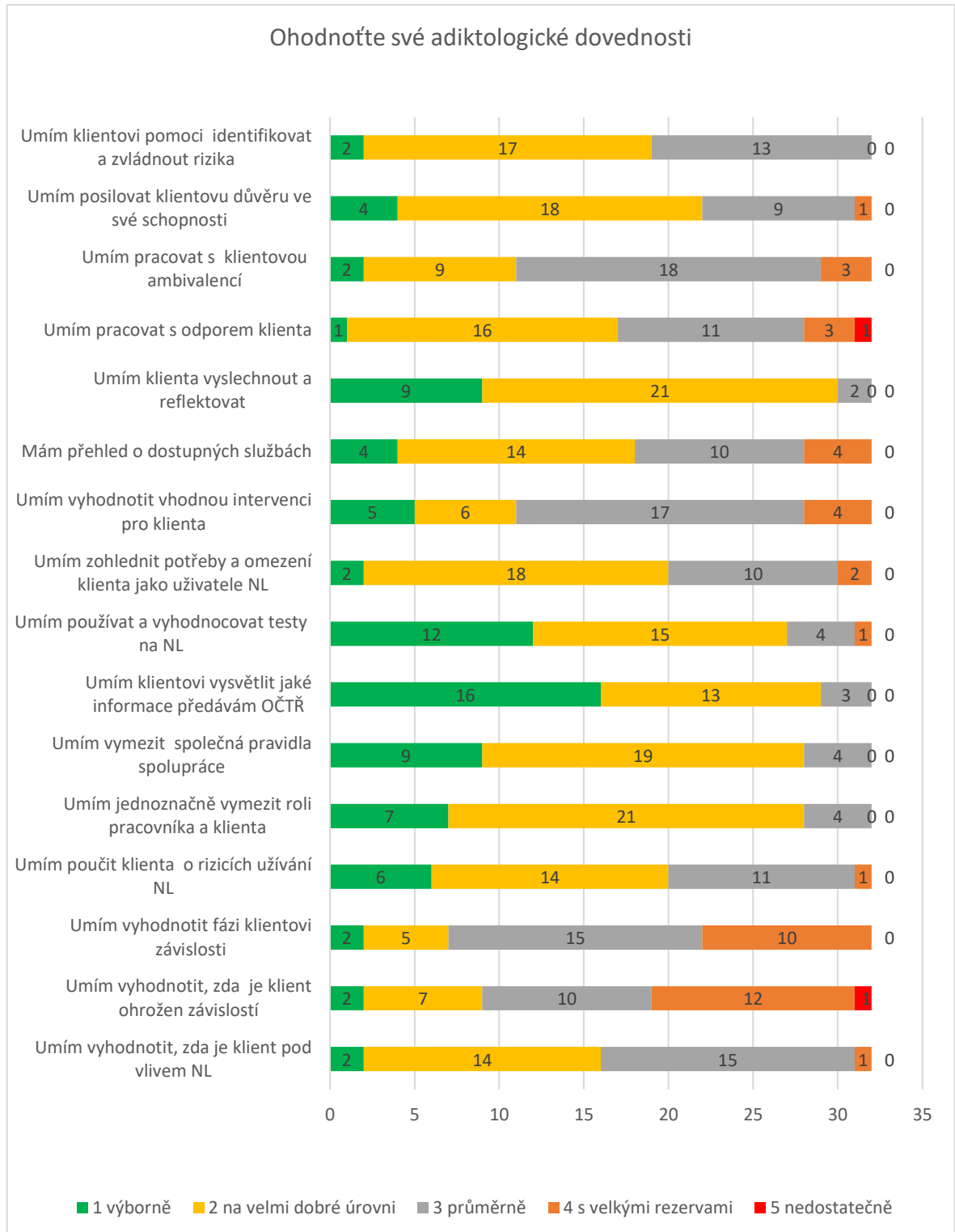
Graf č. 8: Sebehodnocení adiktologických znalostí

U otázky č. 14 pracovníci hodnotili své adiktologické dovednosti v 16 kategoriích. Hodnocení probíhalo shodně jako u znalostí, tedy na stupnici 1 až 5. Celkově své dovednosti pracovníci ohodnotili průměrnou hodnotou 2,18. Hodnoty se pohybovaly v rozmezí 1,59 až 3,09. Mezi čtyři nejlépe hodnocené dovednosti patřily: dovednost jasného vysvětlení při předávání informací (1,59), dovednost vyslechnutí a reflexe (1,78), dovednost používání a vyhodnocování orientačních testů na přítomnost NL v organismu (1,81) a dovednost vymezení společných

pravidel spolupráce (1,84). Na opačném konci spektra, tedy mezi čtyři nejhůře hodnocené dovednosti patřily: dovednost vyhodnocení vhodné intervence či typu služby pro klienta (2,63), dovednost práce s klientovou ambivalencí (2,69), dovednost vyhodnocení fáze závislosti (3,03) a dovednost určení, do jaké míry je klient ohrožen nelátkovou závislostí (3,09). Celkový přehled sebehodnocení dovedností je znázorněn v grafu č. 9.

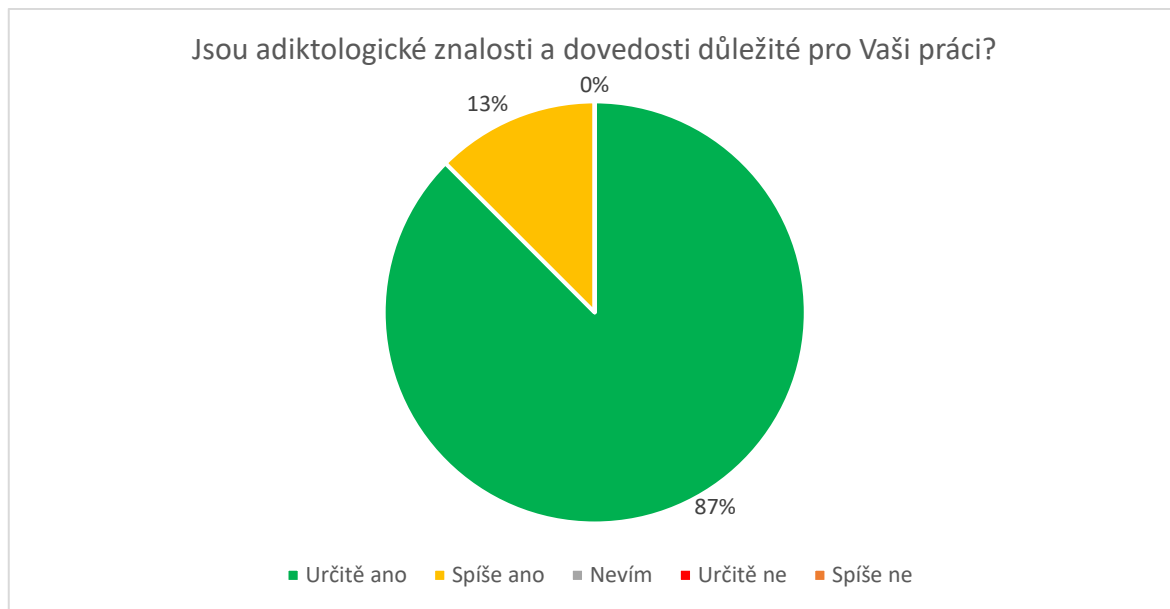
Graf č. 9: Sebehodnocení adiktologických dovedností

Pokud srovnáme celkové průměrné výsledky hodnocení, je patrné, že pracovníci se hodnotí hůře (2,82) v oblasti adiktologických znalostí než (2,18) v oblasti adiktologických dovedností.

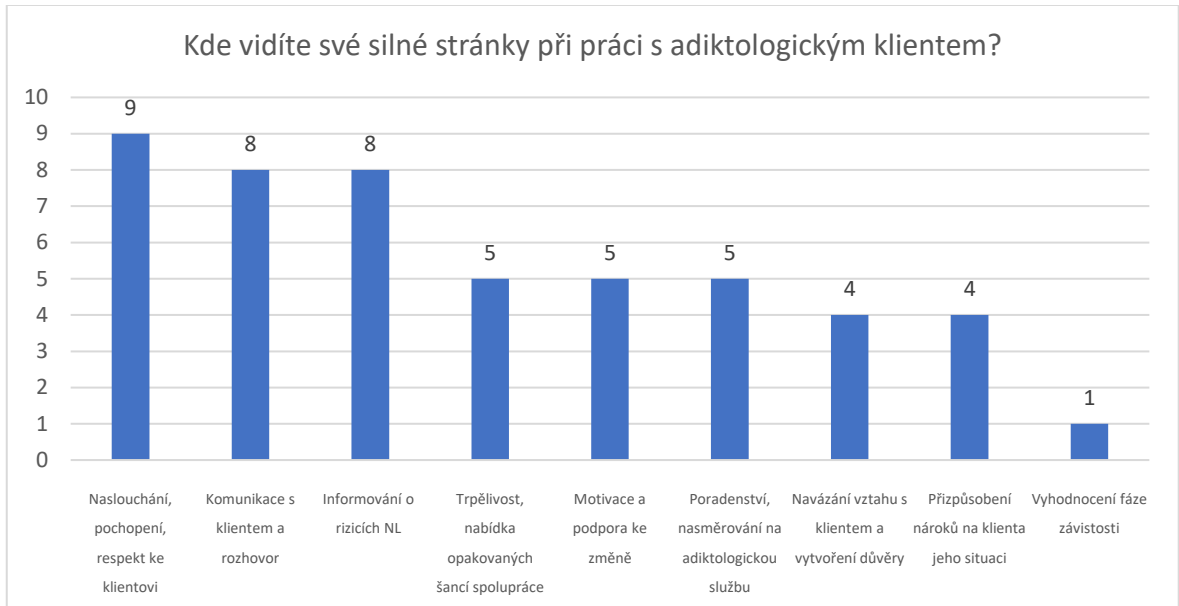
Za důležité pro svou práci považuje adiktologické znalosti a dovednosti všech 32 (100 %) pracovníků. Z toho 87 % určitě a 13 % spíše ano (graf č. 10).

Graf č. 10: Hodnocení důležitosti adiktologických znalostí a dovedností

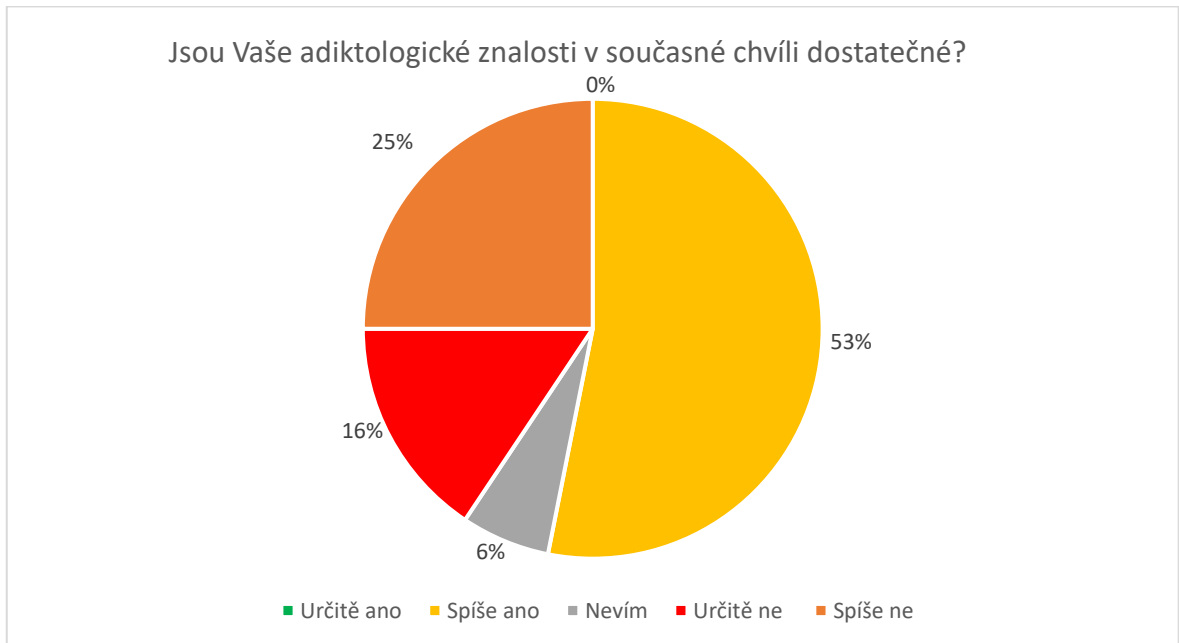
Své silné stránky při práci s adiktologickým klientem vidí 9 pracovníků v naslouchání a pochopení. V komunikaci a rozhovoru s klientem se cítí být silných 8 pracovníků a stejný počet uvedl, že dobře zvládá informování o rizicích NL. Další tři kategorie – trpělivost a nabízení opakovaných šancí, motivaci a podporu ke změně a poradenství, byly uvedeny jako silná stránka 5 pracovníky. Navázání vztahu a vytvoření důvěry bylo uvedeno 4 pracovníky, stejně jako přizpůsobení nároků na klienta jeho situaci. Pouze jeden pracovník uvedl, že jeho silnou stránkou je vyhodnocení fáze závislosti. Silné stránky pracovníků jsou znázorněny v grafu č. 11.

Graf č. 11: Silné stránky při práci s adiktologickým klientem (vlastní hodnocení)

Žádný z pracovníků nepovažuje své adiktologické znalosti a dovednosti za zcela dostačující. 53 % pracovníků je s nimi spíše spokojeno, 25 % spíše nespokojeno a 16 % zcela nespokojeno. 6 % označilo možnost nevím (Graf č. 12).

Graf č. 12: Dostatečnost současných znalostí a dovedností

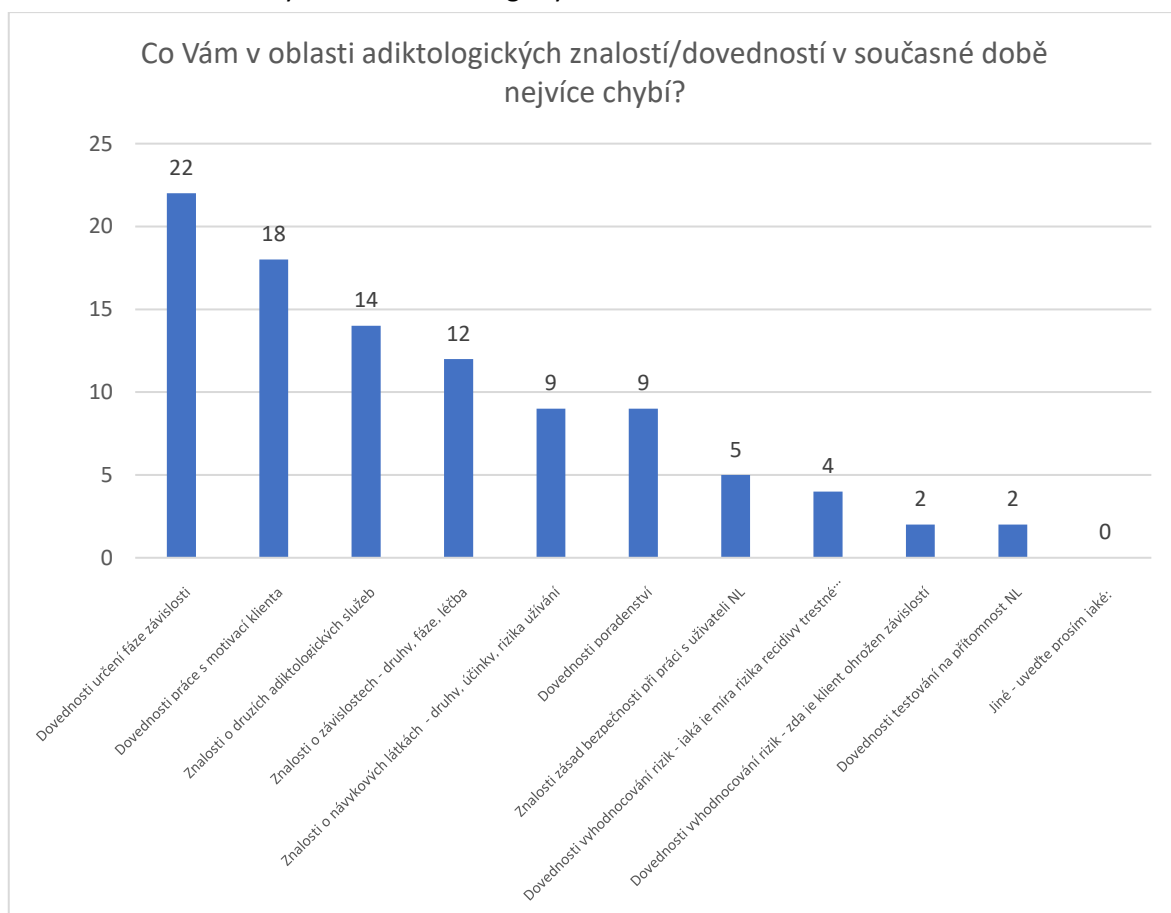

Otázka č. 18 zjišťovala slabé stránky v oblasti adiktologických znalostí a dovedností. Do dotazníku byla zařazena také z důvodu, aby bylo ověřeno, zda se sebehodnocení znalostí (otázka č. 13) a dovedností (otázka č. 14) shoduje s identifikovanými slabými stránkami pracovníků.

Nejvíce pocíťovanou slabou stránkou pracovníků byla ve 22 případech označená dovednost určení fáze závislosti. Druhou nejčastější byla 18 x označená dovednost práce s motivací klienta a na třetím místě 14 x označená znalost druhů adiktologických služeb. 12 x byly označeny znalosti o závislostech (druhy, fáze, léčba). Dále pak následují 9 x označené znalosti o NL (druhy, účinky, rizika) a shodně 9 x označené dovednosti poradenství (více v grafu č. 13).

Srovnáním slabých stránek se sebehodnocením znalostí a dovedností bylo zjištěno, že čtyři nejvíce označované slabé stránky byly pracovníky v části sebehodnocení také označeny horším bodovým ohodnocením: dovednost určení fáze závislosti – 3,03. Dovednost práce s motivací klienta – 3,22. Znalosti adiktologických služeb – 2,94. Znalosti druhů, fází a léčby závislosti – 2,94.

Graf č. 13: Slabé stránky v oblasti adiktologických znalostí a dovedností

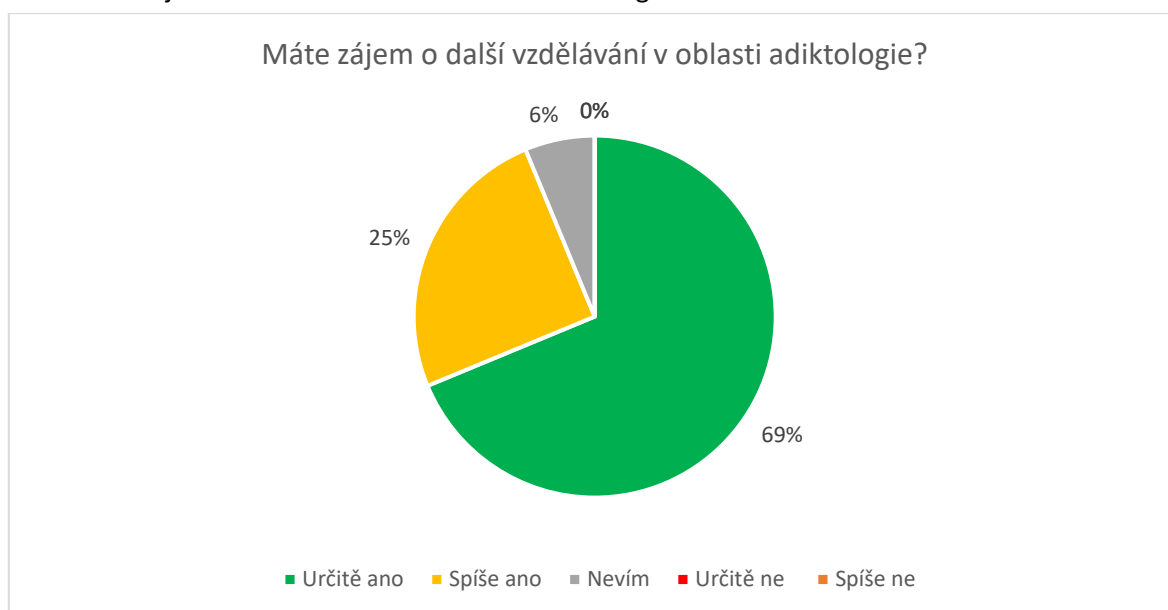

7.3 Zájem o další vzdělávání v oblasti adiktologie

Třetí, závěrečná část prezentace výsledků je věnována zájmu pracovníků PMS Praha o další vzdělávání, jeho preferovanou formu, možné překážky a nejvíce žádaná témata dalšího vzdělávání.

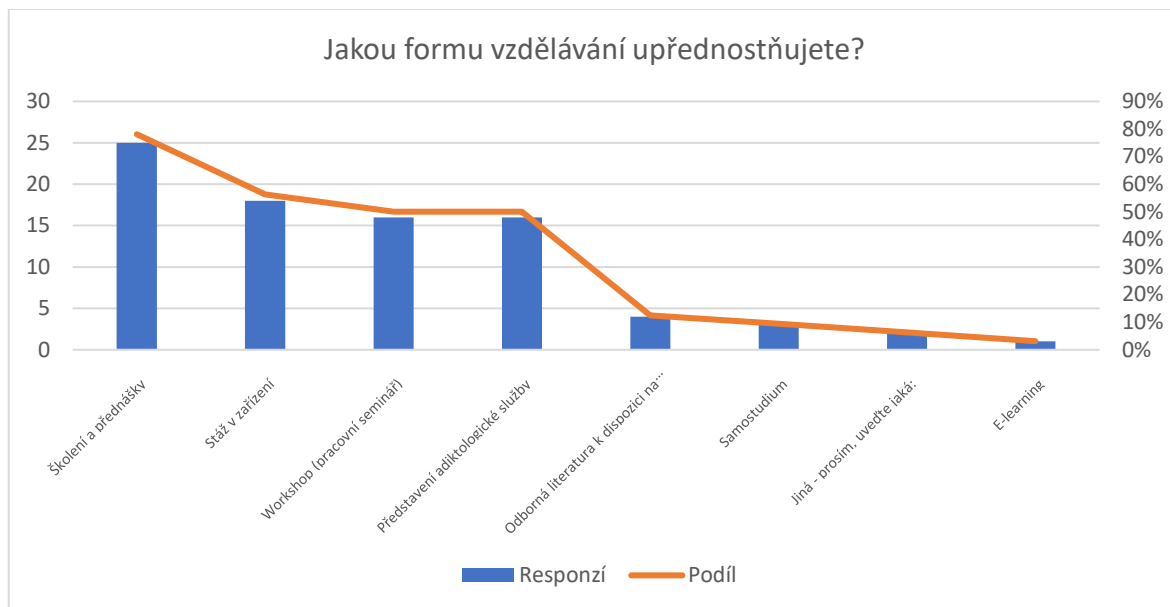
O další vzdělávání v oblasti adiktologie projevilo zájem 94 % pracovníků (Graf č. 14). Z toho 22 (69 %) vybralo možnost určitě a 8 (25 %) spíše ano. Pouze 2 pracovníci (6 %) si nebyli jistí, zda mají zájem se dále vzdělávat. Žádný pracovník neoznačil možnosti spíše ne a určitě ne.

Graf č. 14: Zájem o další vzdělávání v oblasti adiktologie

Graf č. 15 znázorňuje, jaké formě vzdělávání pracovníci dávají přednost. 80 % pracovníků zvolilo vzdělávání ve formě školení a přednášek, 56 % by upřednostnilo stáže v zařízení, polovině pracovníků by nejvíce vyhovoval workshop nebo představení adiktologické služby. Následují ostatní formy vzdělávání, řazeno sestupně: odborná literatura k dispozici na pracovišti, samostudium a e-learning. Možnost jiné zvolili dva pracovníci. Jeden pracovník uvedl, že by uvítal přítomnost adiktologa na pracovišti a další pracovník uvedl, že by potřeboval databázi aktuálních adiktologických služeb včetně kontaktů v konkrétním obvodu. Tito dva pracovníci tedy vyjádřili spíše své potřeby než formu upřednostňovaného vzdělávání.

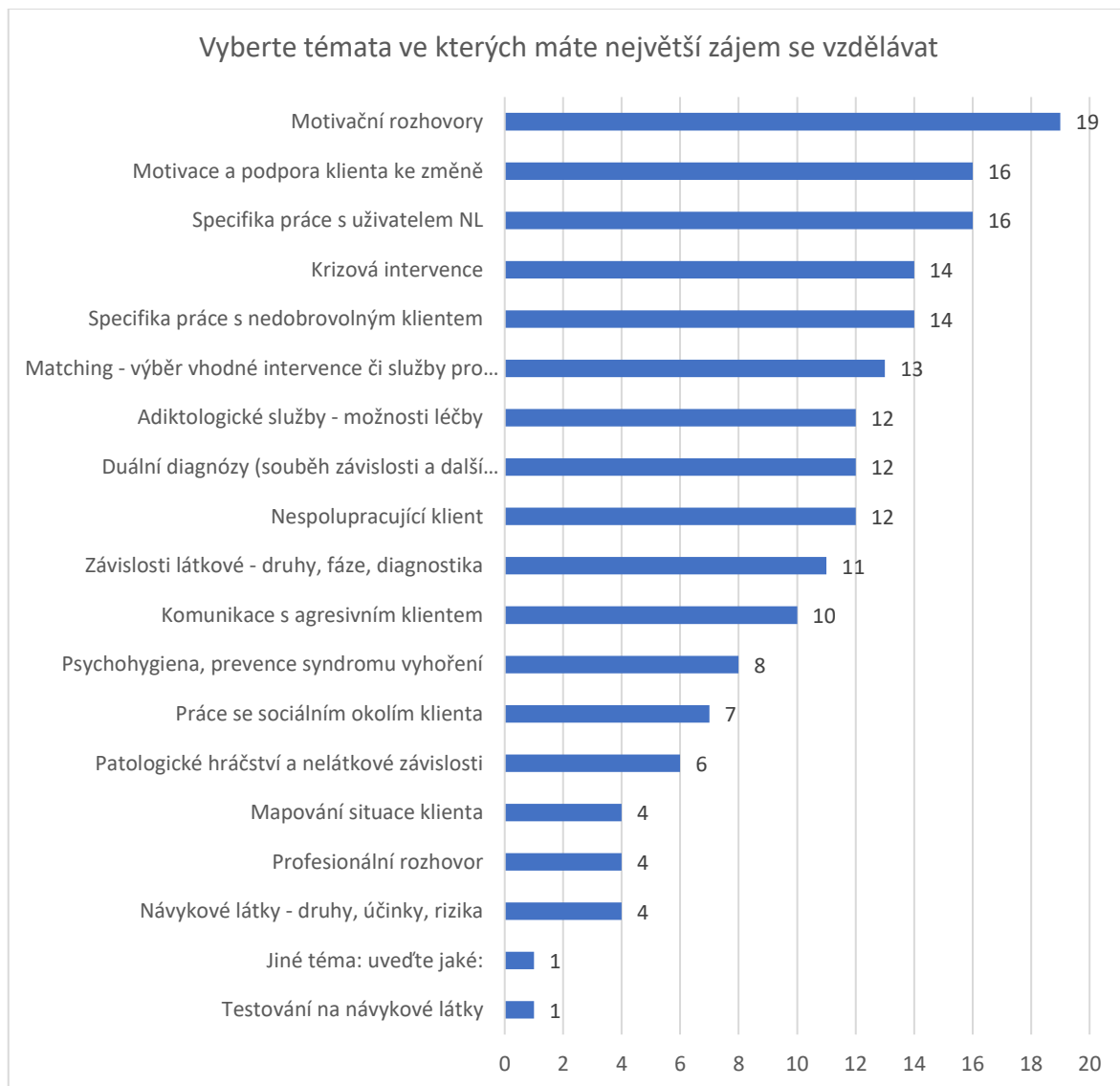
Graf č. 15: Upřednostňovaná forma vzdělávání

Za největší překážku dalšího vzdělávání považují respondenti vysoké časové a pracovní vytížení, tuto odpověď označilo 78 % pracovníků. Jako druhou největší překážku vidí 50 % pracovníků v nedostatku vhodných nabídek a pro 34 % pracovníků je překážkou pro další vzdělávání vysoká cena kurzů/vzdělávání. Nedostatečně motivovaní pro další vzdělávání se cítí být 13 % pracovníků. Jeden respondent označil za překážku pro další vzdělávání vzdálenost/dojíždění do místa vzdělávání. Dva pracovníci označili možnost jiné. Jeden z nich uvedl, že překážkou pro další vzdělávání je pro něj neznalost podmínek účasti na vzdělávacích programech během práce. Druhý pracovník vyjádřil názor, že by se PMS měla více věnovat tématu závislosti a poskytnout pracovníkům kurzy a stáže v adiktologických zařízeních – tato odpověď by se také dala zařadit do kategorie: nedostatek vhodných nabídek.

V grafu č. 16 jsou seřazena témata od nejžádanějších až po ty, o které byl projev nejmenší zájem. Nejžádanějším tématem dalšího vzdělávání, o které projevilo zájem téměř 60 % pracovníků, se staly Motivační rozhovory a Motivace a podpora klienta ke změně. Dalšími velmi žádanými tématy (50–35 % řazeno sestupně) jsou: Specifika práce s uživatelem návykových látek, Krizová intervence, Matching – výběr vhodné intervence či služby pro klienta, Duální diagnózy, Adiktologické služby – možnosti léčby, Nespolupracující klient a Látkové závislosti – druhy, fáze, diagnostika. V oblasti středního zájmu (zájem o ně projevilo 32–25 %) pracovníků se ocitla témata: Komunikace s agresivním klientem, Psychohygienu – prevence syndromu vyhoření a Práce se sociálním okolím klienta. Malý zájem (19–12 %) byl o témata Nelátkové závislosti, Návykové látky – druhy, účinky, rizika, Mapování situace klienta a Profesionální rozhovor. Pouze jeden pracovník projevilo zájem o téma testování na návykové látky.

Graf č. 16: Zájem o témata dalšího vzdělávání

O možnost využití jednoduchého screeningového nástroje (dotazníku), který by pomohl určit míru ohrožení klienta závislostí projevilo zájem 28 (88 %) pracovníků. Jeden pracovník o takový dotazník zájem nemá a 3 (9 %) pracovníci odpověděli nevim. V otázce č. 10, která zjišťovala zdroje, ze kterých se pracovník dozví o klientově závislosti, však neoznačil možnost „Použitím dotazníku z Manuálu pro práci se závislými osobami“ žádný pracovník. Tomuto rozporu se více budeme věnovat v části Diskuse.

Otázka č. 24 – „Co byste Vy sami uvítali/potřebovali, aby se Vám lépe pracovalo s klienty, kteří užívají NL nebo vykazují symptomy závislosti?“

V poslední otázce mohly pracovníci volně vyjádřit své další potřeby, které by jim usnadnily práci s klienty se závislostní problematikou. Dále jsou tyto potřeby seřazeny do kategorií dle četnosti odpovědí. 16 pracovníků shodně uvedlo, že by potřebovali hlubší znalosti o závislostech a další vzdělávání v této oblasti. 7 pracovníků by potřebovalo více času na klienty a menší pracovní vytížení. O stáze v zařízeních a větší přehled o adiktologických službách projevilo zájem 6 pracovníků. 4 pracovníci měli zájem o spolehlivější testy na přítomnost NL v organismu

a 3 pracovníci odpověděli, že neví. Po 2 pracovnících pak uvedlo následující kategorie: lepší proškolení ze strany zaměstnavatele, kurz krizové intervence, více času na samostudium.

Další jednotlivé odpovědi pracovníků jsou uvedeny níže:

- „Lepší služby od recepce (důslednější kontrola batohů a tašek, než klienti půjdou k nám do kanceláře).“
- „Lepší školení ze strany zaměstnavatele, jelikož s uživateli pracujeme dnes a denně a pokud se nám podaří eliminovat závislost, vnímám to jako způsob prevence páchaní trestné činnosti.“
- „Méně spisů/pracovního vytížení, aby pracovník mohl s osobami užívajícími NL konzultovat intenzivněji, a to ideálně v kratším intervalu než 1 x za měsíc.“
- „Další vzdělávání převážně prakticky zaměřené. Motivační rozhovory, krizová intervence.“
- „Provázaný systém zaměřený na hledání vhodné intervence (řešení příčin páchaní tr. činnosti).“
- „Speciální baterky pro sebe i jeho/jí.“
- „Větší přehled v zařízeních poskytujících pomoc a orientaci v jejich formách práce. Větší znalost drog a jejich účinků.“
- „Určitě lepší bezpečnost. Jak jsem již výše zmiňovala, ochrana pracovníka je zde minimální. Nedisponujeme ani nouzovým tlačítkem pro přivolání pomoci a ochranka je spíše jen na ozdobu. Dále je tato práce velmi psychicky náročná a supervize nám byly zrušeny. Určitě bych uvítala psychologa, který by byl nám nonstop dostupný, resp. psychologa na oddělení.“
- „Přítomnost adiktologa na pracovišti, na kterého bychom se mohli obracet s problémy a žádostmi o spolupráci.“

8 DISKUSE

Hlavním cílem této práce bylo identifikovat a analyzovat aktuální potřeby dalšího vzdělávání probačních pracovníků střediska PMS Praha v oblasti adiktologie. K naplnění tohoto cíle byla nejprve zmapována aktuální situace, tedy zjištěn podíl adiktologických klientů na celkovém počtu klientů PMS Praha. V další části dotazníkového šetření byla ověřena důležitost adiktologických znalostí a dovedností pro praxi probačních pracovníků. Následovalo sebehodnocení současné úrovně adiktologických znalostí a dovedností a jejich dostatečnosti pro práci s klienty. Dalšími otázkami byla zjišťována míra potřeby a zájem o formu dalšího vzdělávání. Nakonec bylo identifikováno, o jaká témata vzdělávání v oblasti adiktologie mají pracovníci největší zájem.

Pilotáž dotazníku, která předcházela dotazníkovému šetření, přivádí k zamyšlení o používání pojmů jako uživatel NL a závislá osoba. Jeden z pracovníků, který se pilotáže zúčastnil, vznesl dotaz, zda je uživatelem NL myšlen také uživatel rekreační anebo až problémový a denní uživatel? Na základě tohoto podnětu bylo do nápovědy k otázce č. 8 doplněno: Uživatel NL – problémový či každodenní uživatel NL a také klient, se kterým téma užívání NL opakovaně řešíte. Probační pracovníci pracují s klienty, kteří užívají NL, případně již vykazují znaky závislostního chování, ale závislost nemusí mít diagnostikovanou dle MKN-10. Také může nastat situace, že závislost diagnostikovanou mají, ale pracovník se o tom nemusí dozvědět. Potřeba řešení závislostního chování klienta tedy často nastane až v situaci, kdy užívání NL ovlivňuje i ostatní oblasti klientova života, a zasahuje do možností výkonu a řádného plnění uloženého alternativního trestu. Téma řešení klientovy závislosti se tím může přesunout na vyšší příčky jeho priorit, i když jí původně řešit nechtěl či ji bagatelizoval, jak je uvedeno v kapitole 4.8.6.

Zajímavým zjištěním byl poměr mužů a žen zastoupených v základním souboru. Podíl žen činí 63 % a mužů 37 %. Srovnáním s evropským průměrem, který v roce 2018 činil 82 % žen a 18 % mužů zaměstnaných v sociálních službách (Horecký & Průša, 2020) zjistíme, že podíl mužů je u PMS Praha o 20 % větší, než činí tento průměr. Jedním z možných vysvětlení tohoto jevu je, že profese probačního pracovníka kromě pomáhající a sociálně podpůrné role v sobě nese také roli jasně vymezenou trestně právní a kontrolní, což z ní činí specifickou profesi, která není pouze sociální službou. Tento jev však může být také dílem náhody a rozhodně ho nelze zobecnit na celou PMS, protože aktuální data o zastoupení žen a mužů v celé ČR nejsou k dispozici.

Překvapivá byla i zjištěná délka praxe u PMS. Polovina respondentů uvedla délku praxe do 5 let, což znamená, že do PMS nastoupili v posledních 5 letech. Více než čtvrtina pracovníků má praxi mezi 6-10 lety. PMS vznikla v roce 2000, tudíž nejdelší možná délka praxe u PMS může být přes 20 let, tuto kategorii označil pouze jeden zaměstnanec. Dle koncepce probace a mediace do roku 2025 je cílem PMS do budoucna také snížit míru fluktuace zaměstnanců. Toho hodlá dosáhnout i zajištěním možností osobního rozvoje a vzdělávacích aktivit. Je žádoucí, aby zkušení a proškolení zaměstnanci s praxí zůstali ve své profesi co nejdéle a případně zaučovali nově příchozí. Z toho vyplývá, že pro spokojenost pracovníků a jejich motivaci setrvat ve své profesi, je další vzdělávání velmi žádoucí.

Případová zatíženost probačních pracovníků střediska PMS Praha vyplynula z dotazu na počet celkově evidovaných klientů. Téměř 70 % pracovníků má evidováno více než 100 klientů, což rozhodně není ideální stav. Představa probačních pracovníků o optimálním počtu klientů,

respektive počtu případů přidělených jednomu probačnímu pracovníkovi, je 40-60. Ve srovnání s většinou evropských zemí s dlouholetou tradicí probačních služeb, je český probační pracovník značně zatíženější než jeho evropští kolegové (kapitola 1.4.2). Průměrná případová zátěž dle Výroční zprávy PMS (2020) dosahovala 63 případů kontrolovaných sankcí, ale přes 7 středisek dosahuje zátěž vyšší než 75 případů. Zatíženost pracovníků má vliv na jejich kvalitu práce, což vyplývá i ze Zprávy Probačního inspektorátu Jejeho veličenstva (2021), který již několik let informuje o velkém pracovním vytížení probačních pracovníků (přes 70 případů na jednoho pracovníka). Ve své zprávě pak uvádí, že provedenou kontrolou bylo zjištěno, že z důvodu přetížení neměli pracovníci čas dostatečně prozkoumat a identifikovat rizikové faktory včetně závislostí na NL a bylo vydáno málo doporučení k léčbě. Dvě třetiny pracovníků dotazovaných během inspekce se domnívali, že potřebují více školení o dopadu užívání NL na klienty a o tom, jak je podporovat a motivovat. Inspektorát ve své zprávě předložil 14 doporučení ke zlepšení kvality dohledu, včetně většího počtu soudních nařízení léčby, vyšší míry využívání testování a navýšení financování léčby. Zpráva konstatuje, že probační služby hrají důležitou roli v podpoře pozitivních změn u klientů užívajících návykové látky. Závěrem zpráva uvádí kvalifikovaný odhad podílu klientů se závislostní problematikou. Bylo zjištěno, že téměř polovina klientů, na které dohlíží probační služba ve Velké Británii, má problém s užíváním návykových látek.

Také zjištěný odhad podílu adiktologických klientů na celkovém počtu případů pražského střediska PMS byl překvapivě vysoký. Bylo zjištěno, že více než polovina respondentů (56,5 %) pracuje dle svého odhadu se 46 % a více klienty se závislostní problematikou. Pokud srovnáme tyto výsledky s výzkumem Staňka (2020), je odhad podílu klientů se závislostní problematikou v roce 2022 vyšší oproti roku 2019. Staňk zjistil, že více než polovina respondentů (55 %) odhadla podíl svých adiktologických klientů na 0–25 % a 31 % respondentů pak odhadlo, že má 26–50 % adiktologických klientů. Tento rozdíl lze přičíst tomu, že výzkum z roku 2019 se zaměřil na zjištění podílu uživatelů návykových látek, vyjma alkoholu. Aktuální výzkum však zkoumal podíl klientů se závislostní problematikou včetně alkoholu a nelátkových závislostí. Toto vysvětlení podporuje i zjištění, že alkohol byl spolu s pervitinem a jinými stimulanty označen jako nejčastěji užívaná NL či závislost. Zajímavé je také zjištění, že odhad podílu klientů se závislostní problematikou v péči probační služby je velmi podobný tomu, který uvádí zpráva Probačního inspektorátu Velké Británie, zmiňovaná v odstavci výše.

Oficiální statistiky PMS vychází ve srovnání s výsledky Staňkova i tohoto výzkumu jako podhodnocené. V roce 2019 byl podíl drogové kriminality na celkovém počtu případů PMS 22 %, v roce 2021 činil tento podíl 26 %. Navýšení počtu klientů se závislostní problematikou lze také vysvětlit tím, že výzkum probíhal v hlavním městě, kde došlo dle statistik PMS v posledních letech ke značnému navýšení těchto případů. Dle těchto statistik zaznamenala Praha za posledních několik let největší nárůst drogové kriminality v absolutních i relativních číslech. V roce 2021 evidovala PMS Praha o 299 případů drogové kriminality více než v roce 2017. Jednalo se o nárůst o 96,8 % v porovnání s rokem 2017.

Možným příčinám podhodnocení oficiálních dat PMS se ve svém výzkumu věnují Gabrhelíková (2010) i Staňk (2020) a spatřují je v pravděpodobných nedostatcích ve sběru dat. Jako faktor možného zkreslení dat bylo identifikováno, že data do počítačové evidence PMS zadávají sami pracovníci. Z rozhovorů s pracovníky pak vyplynulo, že tuto položku někdy opomíjejí nebo ji zapomenou doplnit, pokud se o závislosti klienta dozví až v průběhu spolupráce. Gabrhelíková také upozorňuje na neexistenci standardizovaného systémového nástroje pro

diagnostiku uživatelů návykových látek, který by zjištění závislostního chování a jeho následnou evidenci zajistil.

Jak bylo uvedeno v kapitole 4.2.2, byl za účelem zlepšení kvality sběru dat u případů spojených s drogovou kriminalitou v únoru 2023 vydán analytickým oddělením PMS Manuál evidence alkoholového a drogového testování a drogové kriminality. Uvedený materiál poskytuje pracovníkům souhrnný přehled informací a definic identifikujících případy, kdy je pachatel či trestný čin spojen s drogovou problematikou a měl by pak napomoci přesnější evidenci a sběru dat v oblasti této problematiky. Přesnější data ohledně podílu pachatelů spojených s drogovou kriminalitou a závislostním chováním by mohla v budoucnu napomoci k většímu zviditelnění této problematiky a adekvátnímu poskytování intervencí.

Jako nejvíce klienty preferované návykové látky byly v rámci výzkumu identifikovány alkohol, pervitin a konopné látky. Opiáty a opiody se umístily těsně za nimi. Toto zjištění se shoduje se zjištěním NMS, které monitoruje výskyt závislostního chování v dospělé populaci. Dle NMS mezi nejvíce užívané NL patří jednoznačně alkohol a z nelegálních látek konopné látky. Ve skupině rizikových uživatelů NL, kteří, jak bylo zmíněno výše, jsou také častěji pachateli trestné činnosti, převládá pervitin a doplňují ho opiáty a jiné opioidy (Chomynová et al., 2022). Jako nejméně u klientů preferované uvedli respondenti těžké látky a nelátkové závislosti.

S ohledem na podíl adiktologických klientů není nijak překvapující, že všichni pracovníci považují adiktologické znalosti a dovednosti za důležité pro svou práci.

Více než polovina pracovníků považuje své adiktologické znalosti a dovednosti za dostačující a 41 % s nimi není spokojeno. Téměř všichni pracovníci (94 %) mají zájem se v oblasti adiktologie dále vzdělávat. Tyto výsledky se do značné míry shodují s výzkumem Staňka provedeným na středisku PMS Praha v roce 2019. Staněk (2020) zjistil, že 97 % pracovníků považuje adiktologické znalosti za důležité pro svou práci, 59 % je považuje za dostačující a 41 % pracovníků bylo se svými znalostmi nespokojeno. Shoda ve výsledcích může být do jisté míry způsobena malým časovým odstupem obou výzkumů (3 roky) a podobným výzkumným souborem střediska PMS Praha.

Gabrhelíková (2010) uvádí, že za jeden z výrazných limitů pracovníků PMS při práci s uživateli NL lze považovat nedostatečné znalosti a dovednosti v adiktologické problematice. Tato zjištění vycházela z hodnocení samotných klientů, kdy v rámci kvalitativní substudie byly popsány zkušenosti uživatelů NL při spolupráci s PMS. Klienti odpovídali na dotazy, jak vnímají probačního pracovníka a přínosy a limity jejich spolupráce. Ve výzkumu Staňka (2020) v rámci sebehodnocení respondenti obecně hodnotili své znalosti z oboru adiktologie v 59 % kladně, avšak zároveň doplňovali, že by další přísun odborných informací uvítali, ať v podobě stáže v odborné organizaci nebo formou školení.

Sebehodnocení znalostí a dovedností byla věnována další část tohoto výzkumného šetření. Pracovníci hodnotili lépe své adiktologické znalosti než adiktologické dovednosti. Srovnáním slabých stránek se sebehodnocením znalostí a dovedností bylo zjištěno, že čtyři nejvíce označované slabé stránky byly v sebehodnotící části dotazníku pracovníky ohodnoceny v rozmezí hodnot 2,94 – 3,22. Nejvíce pociťované slabé stránky byly: dovednost určení fáze závislosti, dovednost práce s motivací klienta, znalost druhů nelátkových závislostí, znalost adiktologických služeb a znalost druhů, fází a léčby závislostí.

Zmíněné slabé stránky se také do značné míry odrazily ve výběru témat, která pracovníci nejvíce preferovali při výběru dalšího vzdělávání. Nejžádanějšími tématy dalšího vzdělávání se staly Motivační rozhovory a Motivace a podpora klienta ke změně. Dalšími velmi žádanými tématy byly Specifika práce s uživatelem návykových látek, Matching – výběr vhodné intervence, Adiktologické služby – možnosti léčby a Látkové závislosti – druhy, fáze, diagnostika. V oblasti nelátkových závislostí nebyla většina respondentů se svými znalostmi spokojena, ale paradoxně o toto téma vzdělávání projevili velmi malý zájem. Jedním z možných vysvětlení je, že pracovníci sice nemají v oblasti nelátkových závislostí dostatečné znalosti, ale zároveň se jim nejeví toto téma jako potřebné, z důvodu malého počtu klientů s touto problematikou. V otázce č. 9 byla nelátková závislost vyhodnocena pracovníky jako nejméně preferovaná závislost mezi jejich klienty.

Pracovníky uváděné silné stránky byly, stejně jako ty slabé, porovnány se sebehodnocením znalostí a dovedností. V tomto srovnání bylo zjištěno, že čtyři nejčastěji uváděné silné stránky byly pracovníky hodnoceny v rozmezí hodnot 1,59 – 2,22. Nejvíce uváděné silné stránky: naslouchání, pochopení a respekt ke klientovi, komunikace a rozhovor, informování o rizicích NL a trpělivost a nabídka opakovaných šancí spolupráce. Zmíněná silná stránka informování o rizicích NL se shodně odráží také v malém zájmu o téma vzdělávání NL – druhy, účinky, rizika. Dále se pracovníci dle sebehodnocení cítí být silní ve vymezování společných pravidel spolupráce a znalostech bezpečnosti při práci s uživateli NL. Silné stránky tak reflektují intenzivní školení v rámci povinného vzdělávání (kapitola 5.6.2) a také jejich využívání při každodenní práci s klienty. Větší jistotu tedy pracovníci pociťují ve zmiňovaných oblastech i při práci s adiktologickými klienty. Kde naopak pociťují nejistotu, jsou oblasti určení fáze závislosti klienta, motivace klienta ke změně, znalosti adiktologických služeb a znalosti druhů, fází a léčby závislostí. Tyto uvedené slabé stránky jsou již více specifické, a jejich znalost je potřebná přímo pro práci s adiktologickým klientem. V oblasti povinného a dalšího vzdělávání jim však není věnováno tolik prostoru a pozornosti (4.6.2., 4.6.3).

Za největší překážku dalšího vzdělávání považují respondenti vysoké časové a pracovní vytížení a jako druhou největší překážku vidí 50 % pracovníků v nedostatku vhodných nabídek od zaměstnavatele. Dva pracovníci označili možnost jiné. Jeden z nich uvedl, že překážkou pro další vzdělávání je pro něj neznalost podmínek účasti na vzdělávacích programech během práce. Druhý pracovník vyjádřil názor, že by se PMS měla více věnovat tématu závislostí a poskytnout pracovníkům kurzy a stáže v adiktologických zařízeních – tato odpověď by se také dala zařadit do kategorie: nedostatek vhodných nabídek. Dle Staňka (2020) pracovníci shodně vnímali jako významný limit pro další vzdělávání svou vysokou zatíženost a také nedostatečnou nabídku vzdělávání poskytovanou zaměstnavatelem.

O možnost využití jednoduchého screeningového nástroje (dotazníku), který by pomohl určit míru ohrožení klienta závislostí projevilo zájem 88 % pracovníků. V otázce č. 10, která zjišťovala zdroje, ze kterých se pracovník dozvídá o klientově závislosti, však neoznačil možnost „Použitím dotazníku z MP pro práci se závislými osobami“ žádný pracovník. Tento rozpor vyvolává otázku, z jakého důvodu pracovníci dotazníky obsažené v MP nevyužívají, když o ně projevili tak velký zájem. Jedno z možných vysvětlení je, že dotazníky obsažené v MP (5.8.3) neumí pracovníci používat. Povinností každého pracovníka sice je se s metodickými pokyny seznámit, což znamená si je prostudovat. Pokud ale zároveň neproběhne proškolení, může dojít k situaci, kdy nabízenou techniku pracovník nebude využívat, protože jí nerozumí. MP nabízí dotazník na zmapování

rizikového užívání alkoholu a patologického hráčství, naopak dotazník na užívání jiných návykových látek, než alkoholu není v MP obsažen. V tomto případě by bylo žádoucí reagovat na projevené potřeby nabídnutím jednoduchého, časově málo náročného dotazníku, který pomůže určit riziko ohrožení klienta závislostí. Zavedení tohoto nástroje je však nutné provádět za důsledného proškolení všech pracovníků. Jedině tak může být jeho implementace do praxe úspěšná.

Dočekalová (2021) uvádí, že klíčové adiktologické dovednosti, které jsou aplikovatelné v podmínkách PMS, jsou práce s motivací a matching se zajištěním další možné návazné péče. Adiktologické znalosti a dovednosti umožňují jiný pohled na závislého klienta, a tím i jiný přístup k řešení jeho problémů. Pro klienta je přínosem, že je jeho závislost viděna v širších souvislostech. Práce s motivací je hlavní intervencí, kterou probační pracovník využívá, neboť motivace je hybatelem změny. Jestliže navíc probační pracovník zná léčebné postupy a léčebná zařízení, může klienta dále vhodně nasměrovat. Stabilizace klienta je prevencí pro další trestnou činnost. Za limity probačního pracovníka považuje nedostatečné vzdělávání v oblasti adiktologie a dále velkou zatíženost. K další diskuzi přináší téma, zda vzdělání probačních pracovníků je pro tento typ klientely dostatečným a zda zájmové studium adiktologie jednotlivých probačních pracovníků k práci s tímto typem klientů dostačuje. Klade si otázku, zda pracovníci znají a umí aplikovat adiktologické dovednosti. A zda by nebylo třeba, vzhledem ke stále se zvyšujícímu počtu klientů se závislostní problematikou, hledat nové možnosti a způsoby specializace všech pracovníků. Případně, zda by v řadách probačních pracovníků našel uplatnění vystudovaný adiktolog (Dočekalová, 2021).

Jak vyplývá z profilu absolventa oboru adiktologie (4.8.1), může adiktolog najít uplatnění v jakémkoliv multidisciplinárním týmu, který se zabývá řešením problémů spojených s užíváním NL v různých prostředích jako: zařízení sociálních služeb, zařízení speciálního školství, vězeňská služba, policie. To dokládá i fakt, že adiktolog se od roku 2016 stal nedílnou součástí týmu každé věznice v ČR. Z otázky na hlavní specializaci nejvyššího dosaženého vzdělání vyplynulo, že dva probační pracovníci dosáhli tohoto vzdělání právě v oboru adiktologie. Pozice adiktologa, jako specialisty v týmu, není ale u PMS zatím vytvořena. Náplň práce takto vzdělaného pracovníka se tedy nijak neliší od náplně práce běžného probačního pracovníka, nespécializuje se pouze na práci s adiktologickými klienty. To znamená, že své odborné znalosti a dovednosti může při své práci využívat, případně v rámci svých časových možností a ochoty může předávat své vědomosti kolegům. Jiná situace nastává, když adiktologické vzdělání má zároveň pracovník s funkcí protidrogového koordinátora. Ten již ze své funkce může kromě povinného vstupního zaškolování nových pracovníků při testování na NL také navrhovat a zajišťovat vzdělávací akce a plnit poradenskou funkci. Protidrogový koordinátor je však také běžným probačním pracovníkem a funkce koordinátora je pouze částí jeho pracovní náplně, je tedy limitován svými časovými možnostmi.

Domnívám se, že tento výzkum splnil svůj účel a podařilo se dosáhnout vytyčeného cíle, ale má také své limity. Jedním z limitů byl malý výzkumný soubor střediska PMS Praha, což znamená, že výsledky výzkumu není možné zobecnit na celou PMS působící v rámci České republiky. Dalším limitem výzkumu byl samostatně vyplňovaný dotazník. U některých otázek, které nebyly jednoduché a přímočaré, tak mohlo dojít ke špatnému pochopení a zkreslení. U otevřených otázek pak mohla respondentovi chybět možnost doplňujících či upřesňujících otázek, které by umožnily odpověď na otázku více specifikovat. K tomuto došlo např. u otázky

„Jakou formu vzdělávání upřednostňujete?“, kde dva pracovníci vyjádřili v možnosti „Jiné – prosím uveďte jaké“ spíše své potřeby než formu upřednostňovaného vzdělání.

Jako částečný limit výzkumu vnímám svou znalost prostředí PMS, kdy jsem měla pozici výzkumníka – insidera. Novotná (2019) k této problematice uvádí, že insiderům, kteří dělají výzkum v jim známém prostředí, může mnoho věcí uniknout, protože je považují za běžné a samozřejmé. Na některé otázky mě nenapadlo zeptat, protože jsem se domnívala, že na ně znám odpověď, a mohlo tak dojít k ochuzení výzkumu o důležité informace. Například mohla být do dotazníku zařazena otázka, zda považují pracovníci současné vzdělávání v oblasti adiktologie poskytované zaměstnavatelem za dostatečné. Toto by mohla být pro zaměstnavatele důležitá zpětná vazba pro přípravu dalšího vzdělávání.

Pozice insidera však měla i své přínosy, jako znalost profese probačního pracovníka a také ochotu pracovníků – kolegů věnovat čas a pozornost vyplnění dotazníku. Toto se odrazilo v dobré návratnosti dotazníku (78 %), průměrném času jeho vyplňování (30 minut) a také v rozvinutých odpovědích na otevřené otázky. Silnou stránkou výzkumu byl také samotný výzkumný nástroj, tedy dotazník, pomocí kterého se podařilo zjistit potřebné informace, a naplnit tak cíle výzkumu. Přínos této práce vidím také ve zviditelnění tématu adiktologického klienta v systému české justice.

Výsledky tohoto výzkumu budou předány protidrogovému koordinátorovi střediska PMS Praha a metodickému i vzdělávacímu oddělení ředitelství PMS, která shodně při schvalování výzkumu projevila o jeho výsledky zájem.

Doporučení plynoucí z dotazníkového šetření se ve většině bodů shodují s tím, co navrhovala již Gabrhelíková (2010):

1. Rozšířit časovou dotaci vzdělávacího bloku v základním kvalifikačním vzdělávání probačních pracovníků a přizpůsobit ji tak, aby obsahovala všechny základní oblasti práce s pachateli se závislostní problematikou, tak jak je uvedeno v MP.
2. Připravit návrh specializovaného adiktologického vzdělávání pro pracovníky PMS v rámci systému dalšího vzdělávání.
3. Zavedení systémového nástroje – dotazníku pro diagnostiku uživatelů návykových látek. Návrh: ASSIST – první screeningový test, který se vztahuje na všechny psychoaktivní látky, včetně alkoholu, tabáku a nelegálních NL a osobní proškolení v jeho využívání a hodnocení.
4. Provedení dotazníkového šetření – analýzy potřeb dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie v celé PMS a získání zpětné vazby k dostatečnosti vzdělávání v oblasti adiktologie ze strany zaměstnavatele
5. Realizace dalších běhů semináře Motivační rozhovory tak, aby jej mohli absolvovat všichni pracovníci, kteří o něj projeví zájem. Zařadit do programu vzdělávání na další období témata, o která pracovníci dle výzkumu projevili největší zájem: Specifika práce s uživatelem návykových látek, Krizová intervence, Matching – výběr vhodné intervence či služby pro klienta, Duální diagnózy, Adiktologické služby – možnosti léčby, Nespolupracující klient a Látkové závislosti – druhy, fáze, diagnostika.
6. Rozvíjet stávající spolupráce s adiktologickými službami a přizvat je k účasti na různých workshopech, seminářích, přednáškách a konferencích.

Za nejdůležitější výsledky výzkumu považuji zjištění značného podílu závislostního chování v řadách klientů PMS Praha a zároveň velkého zájmu pracovníků o další vzdělávání v oblasti adiktologie. Dále pak zjištění, že nejvíce žádaná témata dalšího vzdělávání odpovídají identifikovaným slabým stránkám. Srovnáním případové zátěže bylo zjištěno, že český probační pracovník je značně zatíženější než jeho evropští kolegové. Dále bylo srovnáním se zahraničím zjištěno, že v České republice není zavedena specializace na adiktologického klienta v rámci trestní justice ani institut tzv. drogových soudů. Soud však může pachatelům trestné činnosti, kteří páchají trestnou činností v souvislosti s užíváním návykových látek, uložit ochrannou léčbu nebo přiměřenou povinnost či omezení např. zdržet se užívání NL nebo podrobit se léčbě závislosti na návykových látkách. Tato opatření, často spojená s uloženým dohledem probačního pracovníka, vedou jedince v rámci uložené sankce nespojené s uvězněním k tomu, aby se zabýval svým závislostním chováním, případně podstoupil jeho léčbu, stejně jako je tomu v případě programu uloženého drogovým soudem. Tuto oblast by bylo dobré dále mapovat a rozvíjet v šíři celé trestní justice, aby mezi jejími jednotlivými složkami docházelo k včasnému předávání informací o pachateli trestné činnosti užívajícím NL. Tím by pak mohlo dojít ke zvolení vhodné intervence namísto uvěznění pachatele. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že další vzdělávání v oblasti adiktologie by potřebovali, a mají o něj zájem, všichni pracovníci. Všichni pracovníci také mají značný podíl klientů s adiktologickou problematikou. S ohledem na uvedené, by cesta specializace nebyla ideálním řešením, protože vědomosti z oblasti adiktologie potřebují všichni pracovníci ve své každodenní práci s klienty. Vystudovaný adiktolog by jistě obohatil řady probačních pracovníků svou odborností a možnostmi poradenské činnosti.

9 ZÁVĚR

Probační pracovníci potřebují k výkonu své práce široký záběr znalostí a dovedností. Jednou z oblastí, která se se vzrůstajícím počtem pachatelů trestné činnosti se závislostní problematikou hlásí o slovo, je adiktologie. Další vzdělávání pracovníků by mělo ideálně vycházet z jejich potřeb. Pak může být efektivní a splní svůj účel. Cílem této práce bylo zjistit současné vzdělávací potřeby probačních pracovníků v oblasti adiktologie.

Zmapováním aktuální situace bylo zjištěno, že pracovníci mají velký podíl klientů se závislostní problematikou. Všichni pracovníci vyhodnotili adiktologické znalosti a dovednosti jako důležité pro svou práci a projevují zájem se v oblasti adiktologie dále vzdělávat.

Výsledky výzkumu, který byl proveden ve středisku PMS Praha, nelze zobecnit na celou PMS. Tento výzkum by však mohl posloužit vzdělávacímu oddělení ředitelství PMS jako podklad pro přípravu dalšího vzdělávání. Také by mohl být inspirací k provedení dotazníkového šetření ve všech střediscích PMS.

Další výzkum by se mohl zaměřit na možnosti uplatnění profese adiktologa v řadách PMS, případně v dalších institucích systému trestní justice (především u policie). Tímto by mohlo dojít k včasné diagnostice uživatelů návykových látek páchajících trestnou činností. Včas navázaná spolupráce by pak umožnila uložení vhodného alternativního trestu či opatření, práci s motivací klienta, případně jeho zapojení do programu léčby.

Jedním z hlavních cílů probačního pracovníka je odvrátit pachatele od páchání trestné činnosti a pomoci mu nalézt cestu ke změně a napravení škod. Znalosti a dovednosti z oblasti adiktologie vybaví pracovníka dalším nástrojem k tomu, aby se nalezení této cesty mohlo podařit.

SEZNAM LITERATURY

- Blatníková, Š., & Zeman, P. (2019). Evidence dat o ochranném léčení a zabezpečovací detenci v ČR. Nedostatky a možná řešení. *Praha: Institut pro kriminologii a prevenci* [vid. 2022-11-22]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/456.pdf>
- Brown, R. (2010). *Systematický přezkum dopadu soudů pro léčbu drogové závislosti pro dospělé*. *Transl Res.* 2010 Červen; **155**(6):263-74. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.trsl.2010.03.001>
- Confederation od European Probation (nedat.). *About us*. [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: <https://www.cep-probation.org/about-confederation-of-european-probation/>
- Černíková, T. (2014). *Drogové soudy: komparace přístupů ke stíhaným za drogové trestné činy v Belgii a České republice*. (Bakalářská práce). Praha: 1. lékařská fakulta UK. Vedoucí práce: Hana Fidesová.
- DeMatteo, D., Marlowe, D. B., Festinger, D. S., & Arabia, P. L. (2009). Trajektorie výsledků v drogovém soudu: mají všichni účastníci problémy s drogami? *Trestní soudnictví a chování*, **36**(4), 354–368. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0093854809331547>
- Derks, J., Van Kalmthout, A., Stelman, A., Grapendaal, M., Junger-Tas, J., & Van der Laan, P. H. (2002). *Probace v Evropě*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/282.pdf>
- Dočkalová, D. (2021). *Dohled probačního úředníka nad klientem užívajícím návykové látky*. (Diplomová práce). Praha: 1. lékařská fakulta UK. Vedoucí práce: Pavlína Gabrhelíková.
- EMCDDA (2019). *Handbook on quality standards for interventions aimed at drug experienced young people in contact with criminal justice system*. [vid. 2023-04-14]. Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/handbook-quality-standards-interventions-aimed-drug-experienced-young-people-contact-criminal-justice-systems-eppic_en
- EMCDDA (nedat.). *Best practice portal*. [vid. 2023-04-14]. Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/best-practice_en
- European Forum for Restorative Justice (nedat.) *Our Mission*. [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/our-mission>
- Gabrhelíková, P. (2010). *Perpektivy specializace pracovníků Probační a mediační služby na práci s uživateli drog*. (Disertační práce). Praha: Filozofická fakulta UK. Vedoucí práce: Jiřina Šiklová.
- Gabrhelíková, P. (2015). *Uživatelé návykových látek a trestná činnost související s drogami*. In K. Kalina et al. (2015). *Klinická adiktologie*. Kapitola 33. Praha: Grada.
- Gřivna, T., Scheinost, M., & Zoubková, I. (2019). *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer.
- Hanzlíková, T. (2017). *Přiměřená omezení a přiměřené povinnosti jakožto součást trestněprávních alternativ*. (Diplomová práce). Brno: Právnická fakulta MU. Vedoucí práce: Jan Provazník.
- Her Majesty's Inspectorate of Probation (2021). *A joint thematic inspection of community based drug treatment and recovery work with people on probation*. [vid. 2023-04-14]. Dostupné z:

<https://www.justiceinspectrates.gov.uk/hmiprobation/wp-content/uploads/sites/5/2021/08/Drug-treatment-recovery-thematic-v1.1.pdf>

Horecký, J., & Průša, L. (2020) Kolik lidí pracuje v sociálních službách? *Odborný časopis sociální služby*, **22**(2), 25. Dostupné z: https://www.socialnisluzby.eu/images/obr/1617960506_unor-final-2020.pdf

Chomynová, P., Grohmannová, K., Janíková, B., Rous, Z., Černíková, T., Cibulka, J., & Mravčík, V. (2022). *Souhrnná zpráva o závislostech v České republice 2021* [Summary Report on Addictions in the Czech Republic in 2021] CHOMYNOVÁ, P. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33592/1131/Souhrnna_zprava_o_zavislostech_2021_fin.pdf

Institut pro restorativní justici (nedat.). *O nás*. [vid. 2022-12-28]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/institut/#o-nas>

Jeřábek, P. (2015). Psychopatologie závislosti. In K. Kalina et al. (2015). *Klinická adiktologie*. Kapitola 8. Praha: Grada.

Justice.cz (2022). *Alternativní tresty* [vid. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>

Justice.cz (2017, October). *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [vid. 2023-04-02]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/koncepce-rozvoje-probace-a-mediace>

Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze (2023). *Bakalářské studium adiktologie* [vid. 2023-02-05] Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/bakalarske-studium-adiktologie>

Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze (2023). *Magisterské studium adiktologie* [vid. 2023-02-05] Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/magisterske-studium-adiktologie>

Kracík, M. (2010). Restorativní justice a její programy. In P. Štern et al. (2010). *Probace a mediace. Možnosti řešení trestních věcí*. Praha: Portál.

Lavrenčíková, R. (2015). Sociální práce v rámci probační a mediační služby v ČR a ve vybraných zemích. (Bakalářská práce). Ostrava: Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Lenka Kujevská.

Marlowe, D. B., Festinger, D. S., Dugosh, K. L., Caron, A., Podkopacz, M. R., & Clements, N. T. (2011). Targeting dispositions for drug-involved offenders: A field trial of the Risk and Needs Triage. *Journal of Criminal Justice*, **39**(3), 253-260. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.02.008>.

Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027 (2019, May). Sekretariát rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky. Úřad vlády České republiky. [vid. 2023-02-05]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/Narodni_strategie_2019-2027_fin.pdf

Novotná, H., Špaček, O., & Jantulová, M. (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.

Organizační řád (2018). *Probační a mediační služba* [vid. 2023-04-02]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/07/03_Organizacni_rad_20190401.pdf

- Pavlovská, A. (2015). Prevence a zvládání relapsu. In K. Kalina et al. (2015). *Klinická adiktologie*. Kapitola 27. Praha: Grada.
- Plachká, K. (2022). Činnost probační a mediační služby v ČR. (Diplomová práce). Praha: Právnická fakulta UK. Vedoucí práce: Dalibor Šelleng.
- Policie ČR (2014). Statistické přehledy kriminality za rok 2017–2019. *Policie České republiky* [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>
- Probační a mediační služba (2021). *Výroční zpráva za rok 2020 PMS ČR*. [vid. 2023-04-02]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/11/onas_zakladdokumenty_vyrocnizprava_2020_211111.pdf
- Probační a mediační služba (nedat.). *Základní dokumenty PMS*. [vid. 2023-04-02]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/zakladni-dokumenty/>
- Průcha, J. (2014). *Andragogický výzkum*. Praha: Grada.
- Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění (2010). Přeloženo z anglického originálu *Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment*, který byl zpracován Úřadem OSN pro drogy a kriminalitu ve Vídni (United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna) a vydán OSN v New Yorku v roce 2007, v edici Příručky pro trestní justici. Praha: Institut pro kriminologii a prevenci. [vid. 2022-11-22]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/368.pdf>
- Restorativní-justice.cz (2018, October). *Doporučení Rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech* [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/doporuceni-rady-evropy-k-rj-v-cestine/>
- Rozum, J. (2003). *Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice*. In Z. Karabec (ed.) (2003). *Restorativní justice* Praha: Institut pro kriminologii a prevenci. [vid. 2022-11-14]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/296.pdf>
- SAMHSA (2005). *Substance Abuse Treatment for Adults in the Criminal Justice System*. Treatment Improvement Protocol (TIP) Series 44. [vid. 2023-14-04] Dostupné z: <https://www.samhsa.gov/resource/ebp/tip-44-substance-abuse-treatment-adults-criminal-justice-system>
- Soukup, J. (2015). Motivační rozhovory. In K. Kalina et al. (2015). *Klinická adiktologie*. Kapitola 16. Praha: Grada.
- Staněk, P. (2020). Využití adiktologie v činnosti Probační a mediační služby. (Diplomová práce). Praha: 1. lékařská fakulta UK. Vedoucí práce: Hana Fidesová.
- Světová zdravotnická organizace a Úřad OSN pro drogy a kriminalitu. (2020). *Mezinárodní standardy pro léčbu poruch spojených s užíváním drog: revidované vydání zahrnující výsledky terénního testování*. Světová zdravotnická organizace. [vid. 2023-14-04] Dostupné z: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331635>
- Ščerba, F. (2014). *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges.

Štefunková, M. (2011). Drogy a kriminalita – jaký je mezi nimi vztah? *Adiktologie: časopis pro prevenci, léčbu a výzkum závislostí*, **11**(3) 156-164. [vid. 2022-12-27]. Dostupné z: http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2011_3_Stefunkova_Drogy-a-kriminalita.pdf

Štern, P., Ouředníčková, L., & D. Doubravová, ed. (2010). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál.

Tomášek, J., Diblíková, S., & Scheinost, M. (2016). Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. *Institut pro kriminologii a sociální prevenci*. [vid. 2022-11-01]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/438.pdf>

Tomaz, V., Moreira, D., & Souza Cruz, O. (2023). Kriminální reakce na pachatele užívající drogy: Systematický přezkum účinku léčby a/nebo trestu na snížení užívání drog a/nebo recidivy trestných činů. *Hranice v psychiatrii*, **14**, 162. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.935755>

Vězeňská služba ČR (2022). Výroční zpráva vězeňské služby České republiky za rok 2021. *Vězeňská služba České republiky* [vid.2023-15-03]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/uredni-deska/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-vs-cr-2021.pdf>

Zehr, H., *Úvod do restorativní justice*, 2002 (z anglického originálu Little book of restorative justice přeložila Ludmila Hasmanová, Lenka Ouředníčková). Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici [vid. 2022-11-01]. Dostupné z: https://ja-sr.sk/files/Uvod_do_restorativni_justice.pdf

Žatecká, E. (2007). *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. (Rigorózní práce). Brno: Právnická fakulta MU.

Interní dokumenty PMS:

Manuál hodnocení rizik a potřeb (2016).

Manuál pro práci se závislými osobami (2018).

Metodický pokyn pro práci se závislými osobami (2022).

Pokyn o vzdělávání (2011).

Statut Probační a mediační služby ČR (2008).

Vzdělávání v roce 2022 (2023).

Zákony

Zákon č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Podíl drogové kriminality na celkovém počtu trestných činů dle statistik Policie ČR	22
Tabulka č. 2: Podíl drogové kriminality na celkovém počtu spisů	23
Tabulka č. 3: Počet nových případů spojených s drogovou kriminalitou v rámci soudních krajů	23

Seznam grafů

Graf č. 1: Pohlaví a věk respondentů	39
Graf č. 2: Délka praxe u PMS	39
Graf č. 3: Obor nejvyššího dosaženého vzdělání	40
Graf č. 4: Počet evidovaných klientů	43
Graf č. 5: Podíl klientů se závislostní problematikou	44
Graf č. 6: Nejčastěji preferovaná NL či závislost	44
Graf č. 7: Zdroj informací o klientově závislosti	45
Graf č. 8: Sebehodnocení adiktologických znalostí	46
Graf č. 9: Sebehodnocení adiktologických dovedností	47
Graf č. 10: Hodnocení důležitosti adiktologických znalostí a dovedností	48
Graf č. 11: Silné stránky při práci s adiktologickým klientem (vlastní hodnocení)	49
Graf č. 12: Dostatečnost současných znalostí a dovedností	49
Graf č. 13: Slabé stránky v oblasti adiktologických znalostí a dovedností	50
Graf č. 14: Zájem o další vzdělávání v oblasti adiktologie	51
Graf č. 15: Upřednostňovaná forma vzdělávání	52
Graf č. 16: Zájem o témata dalšího vzdělávání	53

PŘÍLOHY

Příloha I – Dotazník

Analýza potřeb dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie u pracovníků Probační a mediační služby v Praze

Dobrý den, jmenuji se Tamara Vespalcová a chtěla bych Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku, který se týká potřeb dalšího vzdělávání probačních pracovníků v oblasti adiktologie. Vyplnění dotazníku Vám zabere přibližně 10 - 15 minut. Výsledky jsou zcela anonymní a budou sloužit pro využití v mé bakalářské práci, případně pro přípravu dalšího vzdělávání probačních pracovníků v oblasti adiktologie. Odesláním dotazníku potvrzujete svůj souhlas s účastí ve výzkumu. Výzkum je prováděn se souhlasem ředitelství Probační a mediační služby. Předem děkuji za Váš čas a upřímné odpovědi.

1 Uveďte pohlaví.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Žena Muž

2 Uveďte věk.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- 21 - 30 31 - 40 41 - 50 51 a více

3 Uveďte délku praxe u Probační a mediační služby.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- 0 - 5 let 6 - 10 let 11 - 20 let Více než 20 let

4 Uveďte svou hlavní specializaci.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Probační práce Obecně prospěšné práce Parole a domácí vězení Zprostředkování řešení konfliktu Mladiství a nedělití

5 Uveďte nejvyšší dosažené vzdělání.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Střední odborné Vyšší odborné Vysokoškolské - Bc Vysokoškolské - Mgr/Ing Postgraduální - PhD

6 Uveďte obor nejvyššího dosaženého vzdělání.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Sociální práce Pedagogika Společenské vědy Obchod a administrativa Právo
 Jiné - uveďte prosím jaké:

7 Uveďte počet aktuálně evidovaných klientů.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- 0 - 50 51 - 100 Více než 100

8 Odhadněte, kolik procent z celkového počtu Vašich klientů jsou uživatelé návykových látek (NL) nebo řeší problém s nelátkovou závislostí (např. patologické hráčství).

Nápověda k otázce: *Uživatel NL - problémový či každodenní uživatel a také klient, se kterým téma užívání návykových látek opakovaně řešíte. Vyberte jednu odpověď*

- 0 - 15 % 16 - 30 % 31 - 45 % 46 - 60 % Více než 60 %

9 Jaká je nejčastěji užívaná/preferovaná návyková látka či závislost na ní u Vašich klientů?

Nápověda k otázce: Změňte pořadí položek dle svých preferencí (1. - nejčastěji užívaná, poslední - nejméně užívaná)

Alkohol	
Pervitin a jiné stimulanty	
Opiáty, opioidy	
Konopné látky	
Halucinogeny	
Těkavé látky	
MDMA a taneční drogy	
Zneužívaná farmaka	
Nelátkové závislosti (např. patologické hráčství)	

10 Z jakého zdroje se nejčastěji dozvídáte o tom, že klient užívá návykové látky nebo má problém s nelátkovou závislostí?

Nápověda k otázce: Pokud se jedná o více zdrojů, označte více odpovědí

☐ Úvodní rozhovor (ptám se každého klienta při prvním setkání)	☐ Rozhovor (v průběhu spolupráce)	☐ Materiály od policie, státního zastupitelství, soudu	☐ Chování či vzhled klienta
☐ Použitím dotazníku (z Manuálu pro práci se závislými osobami)			
☐ Jinak - uveďte prosím jak: <input style="width: 150px;" type="text"/>			

11 Jak často se setkáváte s těmito překážkami a problémy při práci s uživateli návykových látek (případně s klienty s nelátkovou závislostí)?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď v každém řádku.

	Velmi často	Často	Zhruba v polovině případů	Zřídka	Vůbec
Nespolehlivost, nedodržování termínů konzultací	☐	☐	☐	☐	☐

Analýza potřeb dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie u pracovníků Probační a mediační služby v Praze

Klienti se dostavují na konzultaci pod vlivem NL	☐	☐	☐	☐	☐
Nízká motivace ke změně	☐	☐	☐	☐	☐
Nedůvěra klienta, problém otevřeně hovořit o užívání NL	☐	☐	☐	☐	☐
Recidiva trestné činnosti	☐	☐	☐	☐	☐
Náhlé přerušení spolupráce	☐	☐	☐	☐	☐

12 Jaké další překážky a problémy při práci se závislými klienty řešíte? Uveďte prosím alespoň jeden příklad.

13 Ohodnoťte své adiktologické znalosti (znalosti z oblasti závislostí - prevence, léčba, poradenství atd.)

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď v každém řádku. Ohodnoťte se na stupnici 1-5, podobně jako ve škole.

	1 výborně	2 na velmi dobré úrovni	3 průměrně	4 s velkými rezervami	5 nedostatečně
Znám druhy a účinky NL	☐	☐	☐	☐	☐
Znám způsoby užívání NL a jejich rizika	☐	☐	☐	☐	☐
Znám druhy nelátkových závislostí (tzv. závislostí na procesech)	☐	☐	☐	☐	☐
Znám hlavní diagnostická kritéria závislosti a její fáze	☐	☐	☐	☐	☐
Znám fáze cyklu změny	☐	☐	☐	☐	☐
Znám techniky používané při motivačních rozhovorech	☐	☐	☐	☐	☐
Znám druhy adiktologických služeb a možnosti léčby	☐	☐	☐	☐	☐
Znám zásady bezpečnosti při práci s uživateli NL	☐	☐	☐	☐	☐

14 Ohodnoťte své dovednosti, které používáte při práci s klienty.

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď v každém řádku. Ohodnoťte se na stupnici 1-5, podobně jako ve škole.

	1 výborně	2 na velmi dobré úrovni	3 průměrně	4 s velkými rezervami	5 nedostatečně
Umím vyhodnotit, zda je klient pod vlivem NL	☐	☐	☐	☐	☐
Umím vyhodnotit, zda je klient ohrožen nezávkovou závislostí (např. patologickým hráčstvím)	☐	☐	☐	☐	☐
Umím vyhodnotit, v jaké fázi závislosti se klient nachází	☐	☐	☐	☐	☐
Umím poučit klienta o rizicích užívání NL	☐	☐	☐	☐	☐
Umím jednoznačně vymezit roli pracovníka a klienta	☐	☐	☐	☐	☐
Umím vymezit společná pravidla spolupráce	☐	☐	☐	☐	☐
Umím klientovi jasně vysvětlit, jaké informace předávám OČTŘ	☐	☐	☐	☐	☐
Umím používat a vyhodnocovat testy na NL (orientační testy které mám k dispozici na pracovišti)	☐	☐	☐	☐	☐
Umím zohlednit potřeby a omezení klienta jako uživatele NL	☐	☐	☐	☐	☐
Umím vyhodnotit, jaká intervence či typ služby je pro klienta v danou chvíli vhodný	☐	☐	☐	☐	☐
Mám přehled o dostupných službách	☐	☐	☐	☐	☐
Umím klienta vyslechnout a reflektovat, co mi sděluje	☐	☐	☐	☐	☐
Umím pracovat s odporem klienta	☐	☐	☐	☐	☐
Umím pracovat s klientovou ambivalencí (protichůdnými postoji ke změně a léčbě)	☐	☐	☐	☐	☐
Umím posilovat klientovu důvěru ve své schopnosti	☐	☐	☐	☐	☐
Umím klientovi pomoci identifikovat a zvládnout rizikové situace	☐	☐	☐	☐	☐

15 Jsou adiktologické znalosti a dovednosti důležité pro Vaši práci?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď

- Určitě ano Spíše ano Nevím Určitě ne Spíše ne

16 Kde vidíte své silné stránky v práci s klienty užívajícími návykové látky či ohroženými nelátkovou závislostí?

Nápověda k otázce: Co Vám při práci s těmito klienty podle Vašeho mínění dobře jde?

17 Jsou Vaše adiktologické znalosti a dovednosti z vašeho pohledu v současné chvíli dostačující?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď

- Určitě ano Spíše ano Nevím Určitě ne Spíše ne

18 Co vám v oblasti adiktologických znalostí/dovedností v současné době nejvíce chybí?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu nebo více odpovědí

☐ Znalosti o návykových látkách - druhy, účinky, rizika užívání	☐ Znalosti o závislostech - druhy, fáze, léčba	☐ Znalosti o různých adiktologických služeb	☐ Znalosti zásad bezpečnosti při práci s uživateli NL
☐ Dovednosti určení fáze závislosti	☐ Dovednosti práce s motivací klienta	☐ Dovednosti poradenství	☐ Dovednosti vyhodnocování rizik - zda je klient ohrožen závislostí
☐ Dovednosti vyhodnocování rizik - jaká je míra rizika recidivy trestné činnosti související se závislostí klienta	☐ Dovednosti testování na přítomnost NL		
☐ Jiné - uveďte prosím jaké: ____			

19 Máte zájem o další vzdělávání v oblasti adiktologie?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Určitě ano Spíše ano Nevím Určitě ne Spíše ne

20 Jakou formu vzdělávání upřednostňujete?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

- Školení a přednášky Workshop (pracovní seminář) Představení adiktologické služby Stáž v zařízení Odborná literatura k dispozici na pracovišti
- E-learning Samostudium
- Jiná - prosím, uveďte jaká:

21 Jaké jsou dle vašeho názoru překážky pro absolvování dalšího vzdělávání v oblasti adiktologie?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

- Vysoké časové a pracovní vytížení Vysoká cena kurzů/vzdělávání Vzdálenost/dojíždění do místa vzdělávání Nedostatek vhodných nabídek
- Nedostatek motivace pro další vzdělávání Mé stávající vzdělání je dostačující
- Jiné - uveďte prosím jaké:

22 Vyberte témata, ve kterých máte největší zájem se vzdělávat.

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

- Návykové látky - druhy, účinky, rizika Závislosti látkové - druhy, fáze, diagnostika Patologické hráčství a nelátkové závislosti Specifika práce s uživatelem návykových látek
- Nespoupracující klient Specifika práce s nedobrovolným klientem Profesionální rozhovor Motivační rozhovory
- Duální diagnózy (souběh závislosti a další psychiatrické diagnózy) Adiktologické služby - možnosti léčby Testování na návykové látky Komunikace s agresivním klientem
- Mapování situace klienta Matching - výběr vhodné intervence či služby pro klienta Krizová intervence Motivace a podpora klienta ke změně
- Práce se sociálním okolím klienta Psychohygienu, prevence syndromu vyhoření
- Jiné téma: uveďte jaké:

23 Uvítali byste možnost využití jednoduchého screeningového nástroje (dotazník), který by pomohl určit, do jaké míry je klient, s nímž pracujete, ohrožen užíváním návykové látky, případně zda vykazuje symptomy závislosti?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď

Ano Ne Nevím

24 Co byste Vy sami uvítali/potřebovali, aby se Vám lépe pracovalo s klienty kteří užívají NL nebo vykazují symptomy závislosti?

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta

Kateřinská 32, Praha 2

Prohlášení zájemce o nahlédnutí do závěrečné práce absolventa studijního programu uskutečňovaného na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zpřístupněné závěrečné práce nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen se skutečností, že si mohu požízovat výpisy, opisy nebo kopie závěrečné práce, jsem však povinen/a s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci.

Příjmení, jméno (hůlkovým písmem)	Číslo dokladu totožnosti vypůjčitele (např. OP, cestovní pas)	Signatura závěrečné práce	Datum	Podpis